

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİR KUT'ÜL AMARE ESİRİ

Harry Coghill Watson Bishop

BİR KUT'ÜL AMARE ESİRİ

H. C. W. Bishop

Kitap Adı: *Bir Kut'ül Amare Esiri*

Yazar: H.C.W. Bishop

Mazi Yayınları: 3

Savaş Anıları Dizisi: 1

ISBN: 978-605-71941-0-7

© Mazi Yayınları, 2022

1.Baskı 2022, İstanbul

Genel Yayın Yönetmeni: Abdülkadir Şengül

Çeviri: Sacit Can

Baskı - Cilt

Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım,

Yenibosna Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd.

No: 43 Bahçelievler/İst.

kdd.kitapyurdu.com (Sertifika no: 40675)

Mazi Yayınları

Yayıncılık Sertifika No: 67744

Balat Mah. Hızır Çavuş Mescidi Sk. No: 40 A

Fatih / İstanbul

Kastamonu

Kastamonu Kalesi

BÖLÜM I

CTESIPHON ¹

Hindistan'da, savaşın ilk günlerinde, Hint ordusu yedek subaylarından yeni mezun olmuş bir asteğmen, kalan birkaç İngiliz nizami taburundan birine bir aylık ön eğitim için gönderilirdi. Daha sonra bir Hint Alayına bağlanıyor ve şanslıysa aynı taburda hizmete devam ediyordu. Ancak büyük bir kısmı sahadaki diğer birliklere katılmak üzere gönderildi. Bu şekilde kendimi 2 Ekim 1915'te, Hindistan'dan ayrılmadan birkaç gün önce hakkında hiçbir şey bilmediğim bir alaya katılmış olarak Basra'ya varmış buldum. Bununla birlikte, "Kimsenin Çocuğu" hissi çok geçmeden geçmişte kaldı ve bir arkadaşın isteyebileceği en iyi yoldaşlarla dolu bir yemekhane tarafından karşılandım.

Es-Sinn savaşı henüz gerçekleşmişti ve General Townshend komutasındaki 6. Tümen o sırada Kut'un yukarısında Dicle'ye doğru Türkleri takip ediyordu. Bizim şansımız garnizonun bir parçası olarak Basra'da kalmak gibi görünüyordu; ancak, herkesi çok sevindirecek şekilde, bir iki hafta sonra farklı haberler geldi ve 25 Ekim'de cepheye doğru ilerlemeyi umarak, ancak Amara'da tutulabileceğimizden biraz korkarak nehrin yukarısına doğru yola çıktık.

O günlerde Dicle'yi geçmek uzun zaman alıyordu ve Aziziye'ye ulaşmak için iki hafta harcadık; bu yolculuk artık çoğunlukla demiryoluyla iki günde gerçekleştirilebiliyor.

Alay, her birinin yanına iki büyük mavna² bağlanmış olan iki nehir vapurunda konakladı. Akıntı oldukça şiddetliydi ve ağır yük taşıyan vapur ancak çok yavaş ilerleyebiliyordu. Birçok yerde, özellikle de Kurna ve Amara arasında nehir çok daralıyor ve kum yığınlarına çarpıp kurtulmak için mücadele etmek çok zaman alıyordu.

Kurna, Amara ve Kut'ta kısa molalar verdik, sonuncusu korunç derecede tozlu ve kirli küçük bir Arap kasabası olarak göze çarpıyordu. Nehirde çok az su olduğu için gece seyri çok riskli olduğundan her gece kıyıya bağlanırdık. Aziziye'ye giden son yolda Arap keskin nişancılara karşı tetikte olmamız konusunda uyarıldık ve buna göre büyük hazırlıklar yapıldı. Ertesi sabah birkaç el ateş edildi ama uzakta bir Arap'tan başka bir şey görülmeydi. Yaklaşan diğer tekneler ve konvoylar yerel kabilelerin baskıncı gruplarından çok daha hareketli zamanlar geçirdi.

Öğleden sonra Aziziye'ye ulaşıldı ve büyük bir hareketlilik yaşandı. Köyün kendisi sadece birkaç kerpiç kulübeden oluşuyordu ama General Townshend'in kuvvetleri nehrin tozlu kıyısı boyunca belli bir mesafe boyunca yoğunlaşmıştı. İçinden geçtiğimiz ıssız araziyle, ilerlemek üzere olan bir kuvvetin telaşı ve yaşamı kadar büyük bir tezat olamazdı.

Birkaç gün sonra -15 Kasım Pazartesi günü- 6. Tümen'in tamamı ve bağlı birlikler Bağdat'a doğru yürüyüşe geçti; ilk etapta sadece yedi mil mesafedeki El Kutunie'ye varıldı. Burada üç gün geçirildi ve son hazırlıklar tamamlandı. Geceleyin nehrin diğer kıyısından küçük bir keskin nişancı ateşi vardı ama nehirde göreve başlayan yeni monitörlerden³ ilki olan *Firefly* tarafından bu ateş çabucak bertaraf edildi.

2 Yakın kıyılara ya da limanın uzaklarında demirlemiş gemilere yük götürüp getiren, güvertesiz, büyük tekne.

3 Ne hızlı ne de güçlü zırhlı olan ancak orantısız şekilde büyük silahlar taşıyan nispeten küçük bir kruvaziyer. PDFKitapArsivi - <https://rantey.org>

Ayın 18'i gecesi, sayıca bizden oldukça fazla olan Türk kuvvetlerinin tamamının bize saldırmak üzere yürüyüşe geçtiği ve sabaha karşı varıp çatışmaya başlamalarının beklendiği aniden bildirildiğinde büyük bir heyecan hâkim oldu. Çok çalışkan bir gece geçirdik, hararetle kazdık ve düşmanın ne zaman ortaya çıkacağını merak ettik.

Sabah olduğunda birçok siper bulduk ama Türklerden hiçbir iz yoktu ve daha sonra önceki raporların tamamen yanıltıcı olduğunu anladık. Bununla birlikte, kısa süre sonra yeni emirler alındı ve gün ağardıktan kısa bir süre sonra tüm kuvvet tekrar yola çıktı, görevleri yaklaşık on mil ilerideki Zeur'deki Türk öncü birliklerini kuşatmak ve yok etmek olan çeşitli kollara ayrıldı. Ancak düşman daha önce de yaptığı gibi bizi atlattı ve tam zamanında kaçtı. Saldırı düzeninde birkaç mil ilerledikten sonra, her zaman önden ateş edildiğini duymayı bekleyerek, Türklerin az önce boşalttığı mevzie vardıgımızı gördük.

Ertesi gün kısa bir yürüyüşle nehir üzerinde küçük bir mezra olan Lajj'a vardık; burası yaklaşan savaş için başlama noktamız olacaktı ve inandığımız gibi Bağdat'a doğru zafer yürüyüşü yapacaktık. Asgari teçhizat dışında her şey Aziziye'de bırakılmıştı, oradan da mümkün olan en kısa sürede vapurla Bağdat'a geçilecekti.

General, Aziziye'den ayrılmadan önce tüm üst düzey subaylara üstesinden gelmemiz gereken sorun hakkında bir fikir vermişti ve onlar da bunun kolay olmayacağını anlamışlardı. Neyse ki geri kalanımız sadece önceki başarıların tekrarlanmasını ve Bağdat'ta neşeli bir Noel geçirmemizi düşünüyordu.

Yalnızca Türklerin Ctesiphon'daki konumunu değil, Bağdat'ı ve düşmanı kentin içine ve dışına itmek için izlenecek yöntemleri gösteren ayrıntılı haritalar da yayınlanmıştı.

Lajj'da, M.Ö. 6. yüzyılda I. Chosroes tarafından inşa edilen

ve etrafında savaşlar yapılan Ctesiphon kemerinden yaklaşık dokuz mil uzaktaydık. M.Ö. 6. yüzyılda inşa edilmişti ve etrafında çok eski zamanlardan beri savaşlar yapılmıştı. Genel karargâhın yakınındaki bir kum tepesinin üstünden, düz ovanın üzerinde tek başına ve cılız bir şekilde duran muhteşem harabe açıkça görülebiliyordu. Türklerin mevzileri kemeri çevreliyor ve nehrin her iki kıyısına kadar uzanıyordu.

Lajj'da bir gece konakladık ve ertesi akşam saat dokuzda -21 Kasım Pazar- son ilerleyişimiz başladı.

Planımız Türkleri, kuvvetlerinin büyük bölümünün bulunduğu sol kıyıda kuşatıp yenmek ve onları Dicle ya da Diala Nehri'ne geri sürmektir.

Kuvvetimiz, farklı açılardan saldıracak dört kola ayrılmıştı; "Uçan" kol, Bağdat'a doğru ilerleyerek ve Samarra demiryolunun Bağdat ucunu ele geçirerek zaferi tamamlamakla görevlendirilmişti.

Gece yarısı, hava aydınlanır aydınlanmaz çok net bir şekilde görebildiğimiz Kemer'in yaklaşık dört ila beş mil doğusundaki bazı kum tepeleri üzerindeki istasyonumuza ulaştık. Çok soğuk bir geceydi ve mevzie yerleştikten sonra şafak sökmeden önce uyuyabileceğimiz kadar uyumak için uzandık.

Saldırı, daha uzun bir yürüyüş yapmış olan ve Türk kanadının daha ilerisinde bulunan kuzeydeki birlikler tarafından başlatılacaktı.

Onlar açısından önemli bir gecikme olduğu anlaşılıyordu ve ilerlememiz ilan edilen saatten bir saat sonra başladı. Bu arada bir Türk süvari birliği keşfe çıkmış, ancak kum tepelerimize kadar gelmenin daha iyi olacağını düşünmüş ve tereddüt ettikten sonra bize dokunmadan geri çekilmişti.

Yüksek araziden inerken, görünüşe göre düzenli bir şekilde ikinci hatlarına ya da daha ileriye doğru çekilen Türk kitlelerini görebiliyorduk ve bizim saldırmamızı bile beklemeyeceklerini düşündük. Ancak aslında bunlar, karşımızdaki Türk ihtiyatlarını güçlendirmek için nehrin diğer tarafından aceleyle getirilen birliklerdi.

Özellikle hedefimiz, haritamızda V.P. olarak işaretlenmiş ve Türk hattının hayati noktası olduğu anlaşılan bir noktaydı. Saldırımızla çabucak düştü, ancak az bir bedele mal olmadı ve daha da kötüsü, olması gerektiği gibi Türk direnişi için o kadar da önemli değildi. İlerlememiz Türklerin ikinci hattında durduruldu ve ne yazık ki bunu da kıracak kadar güçlü ya da kalabalık değildik. Türkler iyi bir mevzie sahipti ve siperleri büyük bir ustalıkla görüşe sahipti. Serap etkisinin de yardımıyla, tam üzerlerine gelene kadar bu siperleri fark etmek neredeyse imkânsızdı; öte yandan biz, bir bیلardo masası kadar düz olan ve hiçbir türden siper sunmayan açık bir ovadaydık. Türk cephe hattı dikenli tellerle korunuyordu ve daha fazla maki-neli tüfikle donatılmış olsalardı ve işleri biraz daha uzun süre görmeye hazır olsalardı, çok kötü bir sonuçla karşılaşabilirdik. Durum böyle olunca, V. P.'yi ve bitişigindeki siper hatlarını ele geçirirken ağır kayıplar verdik ve daha fazlasını yapamayacak kadar sakat kaldık.

Öğleden sonra Türkler karşı saldırıya geçtiler; ama toplarımız onlar için çok fazlaydı ve hiçbir şey kazanamadılar.

Akşam olduğunda, V.P.'nin etrafında karmakarışık bir kuvvet ordugâh kurmuştu. Tüm rütbelerde korkunç boşluklar vardı. Gece yarısına doğru kendi taburuma döndüğümde albay ve astsubayın hâlâ görevlerine devam ettiklerini gördüm. Benden başka bir asteğmen daha gün boyunca alaydan uzakta görevlendirilmişti, ancak geri kalanlardan, o sabah taburla birlikte çatışmaya giren on kişiden sadece ikisi kalmıştı. Diğer alaylar da hemen hemen aynı durumdaydı ve çok acı çektiğimiz

ve düşmanı tamamen yok edemediğimiz açıktı. Daha sonra kayıplarımızın toplamda yaklaşık 5.000'e ulaştığını duyduk, Türklerin ise bu rakamın iki katını kaybettiği söyleniyordu.

Ertesi sabah Türklerin eski cephe hattı boyunca yerimizi aldık ve Türklerin bir kez daha geri geldiği öğleden sonraya kadar başka çatışma olmadı. Gece boyunca saldırılar devam etti ve yetkililer tarafından bizim için umut verici bir durum olmadığı düşünülüyordu. Ancak Türklerin canına tak etmişti ve ertesi sabah tekrar menzil dışına çıkmışlardı.

Artık su için nehre yaklaşmak bizim için zorunluydu ve bu nedenle kuvvetin geri kalanı, eski Ctesiphon duvarının eski bir kalıntısı olan “yüksek duvar” açısında yoğunlaştı, şimdi yüksek bir bayır, her bir kol yaklaşık çeyrek mil uzunluğunda bir dik açı oluşturuyor. Gün boyunca yaralılar tahliye edildi ve arabalarla Lajja geri götürüldü. Bu zavallı adamların gidişini görmek acı-nacak bir manzaraydı. Bunlar Mezopotamya Komisyonu'ndan önceki günlerdi, zembereksiz arabalar mevcuttu ve çok sayıda yaralı Lajja geri dönerken o sekiz zorlu mil boyunca kelimenin tam anlamıyla ölümüne çarpılmış olmalıydı. İşkence görmüş insanlardan oluşan kirli ve hırpalanmış yükleriyle sarsılan bu arabaların anısı kısa sürede unutulmayacak bir anıdır.

Gece huzur içinde geçti ama ertesi gün öğleden sonra Türklerin birkaç kol halinde ilerlediği görüldü ve hemen toparlanmamız emredildi. Hava karardıktan kısa bir süre sonra hazırдық, ancak kolun başı uzaklaşana ve arkada bulunan kendi tugayımız hareket edene kadar bir asır geçmiş gibiydi. Bu arada Türklerin her an olay yerine gelmesi bekleniyordu ve her şey son derece kasvetli görünüyordu. Çıkarılamayan mü-himmat aceleyle gömülmüştü. Ayrılmamıza yardımcı olmak ve düşmanı aldatmaya çalışmak için büyük ateşler yakılmıştı. Bilinmeyen bir arazide bütün gece sürecektir olan artçı çatışma-lar bizi bekliyor gibi görünüyordu. Ancak şans yine yanımız-daydı; Türkler bir kez daha tereddüt etti ve gece boyunca hiç

saldırıya uğramadık. Yoğun toz ve kumun içinde yorgun bir yürüyüşün ardından sabahın erken saatlerinde Lajj'a ulaştık ve neyse ki sıırıslıkılam olmadan hemen önce kesilen şiddetli bir sağanakla karşılaştık.

Hava aydınlanır aydınlanmaz tekrar kazmaya başlandı ve eğer hemen gelmeye niyetlenirlerse Türkleri çok sıcak bir şekilde karşılamak için hazırlıklar yapıldı.

Ertesi gün de kazmaya devam ettik ama öğleden sonra yine yola çıkmamız söylendi çünkü Türkler bize çok yaklaşmışlardı.

Bütün gece süren ve sadece Arapların keskin nişancılığıyla değişen uzun bir yürüyüşün ardından ertesi sabah Aziziye'ye geri döndük. Burada bir kez daha kazmaya başlandı ve ilk başta burada kalıp bu işin sonunu mu göreceğimiz yoksa Kut'a doğru, yaklaşık 58 mil daha geri mi gideceğimiz bilinmiyordu. Ertesi gün ikinci rotada karar kılındı ve eski eşyalarımızdan bulabildiğimiz kadarını topladıktan sonra tekrar güneye doğru yola çıktık ve on bir mil ilerideki Umm El Tubul yakınlarında nehir kenarında konakladık.

Akşam saat sekizde, gece dinlenmek için nihayet rahat bir yer bulduğumuz için kendimizi kutluyorduk ki, ateş başladı ve gözcülerimiz kısa sürede içeri sürüldü. Ne var ki, düşman geceleyin beklenen saldırıyı yapmadı; biz de geceyi bir çukurda onu bekleyerek geçirdik.

Hava aydınlanır aydınlanmaz, bir milden fazla uzakta olmayan büyük bir Türk kampı gördük. İlk emirler dışarı çıkıp saldırmamız yönündeydi; biz de bu amaçla sıraya girdik. Tam hazır olduğumuz sırada yeni emirler geldi ve toplarımız Türk kampına hızlı bir şekilde ateş açarken biz de su yoluna çekildik. Bu arada arkamızda büyük bir telaş vardı; nakliye aracı Kut'a doğru ilerlemek üzere aceleyle yola çıkarılıyordu.

Sonradan öğrendiğimize göre Türkler sadece zayıf bir artçı birlikle karşılaştıklarını düşünmüşler ve top atışlarımız karşısında dehşete düşmüşler. O gün 2,000 kayıp verdikleri söyleniyordu. Ancak onlar ilerlemeye devam etti ve biz de geri çekilmek zorunda kaldık. Bundan önce de Türk mermileri geliyordu ama çok fazla zarar vermiyordu.

Eski gambot *Comet* ve *Firefly*, geri çekilişimizi korumak için beklerken devre dışı kaldılar ve düşmana terk edilmek zorunda kaldılar.

Öğleye doğru ilerleyen Türklerden kurtulmuştuk; her tarafta deve dikenini yetiştiren bir arazide kilometrelerce yol kat etmiştik. Bu çalı, şortla yürümek için çok rahatsız ediciydi ve bunun sonucunda birçok diz yırtıldı.

O gece geç saatlerde yerde geçirdiğimiz birkaç saat bizi biraz dinlendirdi; ama hava uyumak için çok soğuktu ve çok geçmeden adamların yaktığı çalı çırpı ateşinin etrafında oturmaya başladık. Çoğumuz gün ağardığından beri hiç yemek yememiştik ve hala mevcut olan acil durum tayınlarmıza geri dönmek zorunda kaldık.

Ertesi sabah bir kez daha yola koyulduk ve uzun, yorucu bir günün ardından Kut'a sadece birkaç mil uzaklıktaki bir kampa ulaştık; son 36 saatte 40 milden fazla yol kat etmiştik.

Kut'a ertesi sabah, 3 Aralık'ta girildi, ancak birkaç saat sonrasına kadar hangi pozisyonu alacağımıza karar verilmedi.

Sonraki iki gün boyunca rahatsız edilmeden yürüyebildik, ancak keskin nişancılar çok geçmeden geldi ve 6 Aralık Pazartesi günü Kut tamamen kuşatıldı ve kuşatma başladı.

BÖLÜM II

KUT

Eğer Türkler acele etselerdi, düzgün kazılmış siperler olmadan üzerimize geleceklerdi ve büyük bir dezavantajla karşılaşacaktık. Ancak, geldikleri zaman, destek ve iletişim siperlerinin çoğunun hala kazılması gerekmesine rağmen iyi bir ön hat siperimiz vardı. İlk iki ya da üç günden sonra, gün ışığındaki koşullar sağlıklı olmadığı için tüm siper çalışmaları gece yapılmak zorundaydı.

Kuşatmanın hiçbir bölümünde hayat pek de hoş değildi ve ilk birkaç gün Kut'un dışında olan bizlerin sığınakları yoktu, tüm enerjimiz ön hat ateş siperini hazırlamaya harcanmıştı. Kut'a geri döndüğümüzde geceleri birkaç derece soğuğa neden olan ısıricı bir kuzey rüzgârı ve sabahları abdest almak için buzla kaplı bir kova ile karşılaşmış olmasaydık, bu hiç de zor olmayacaktı.

Kuşatma boyunca tek su kaynağımız Dicle'ydi ve bu su geceleri alay komutanları tarafından gazyağı tenekeleriyle taşınıyordu. İçme suyu, tortuların çoğundan kurtulan şap ile arıtılıyordu. Dicle her zaman kötü bir içecektir ve iyi bir viskiyi bozduğunda özellikle kötü görünmektedir.

6 Aralık Pazartesi günü, süvari tugayı gün ağarırken yola çıktı ve Kut'tan en son ayrılanlar onlar oldu. Bir ya da iki gün önce birçok yaralı ve hasta nehirden aşağıya gönderilmiş, hafif vakalar iyileşip yeniden katılmaları için Kut'taki hastanede bırakılmıştı.

O ilk günlerde hiç kimse kuşatmanın bir aydan fazla süreceğini düşünmüyordu, generalin yeni yılla birlikte rahatlamayı umduğu söyleniyordu.

Bu arada Türkler çok meşguldü: sadece karşımızda büyük bir hızla kazı yapıp gittikçe daha yakına sokulmakla kalmamışlar, aynı zamanda nehrin aşağısına, Şeyh Saad yakınlarına, orada toplanmış olan kurtarma kuvvetlerine karşı koymak için önemli miktarda kuvvet göndermişlerdi.

Süvari tugayının yola çıkmasından sonraki gece, sağ kıyıya geçtikleri kayık köprü düşmanın burnunun dibinde yıkıldı.

Bu cesur başarı, bu iş için gönüllü olan Teğmen Matthews, R.E. ve Teğmen Sweet tarafından gerçekleştirildi. Büyük bir şans eseri Türkler tamamen şaşırılmış ve ne olduğunu anlamadan ya da herhangi bir direniş gösteremeden köprü havaya uçurulmuştu. Her iki subay da D.S.O.⁴ aldı.

Kuşatmanın öyküsü başkaları tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır ve burada buna girişmek niyetinde değiliz. İnsan sadece kendi küçük köşesini görüyor ve kuşatma altındaki bir kasabanın özellikle üretken görüldüğü tüm söylenti ve skandallardan neye inanacağını asla bilemiyordu.

İlk iki haftadan sonra düzenli bir rutin başladı. 16. Tugay ana siper hattı boyunca 30. Tugay ile dönüşümlü olarak görev yaparken, 17. Tugay kaleyi garnizon haline getirmiş, 18. Tugay ise kasabanın kendisi ve Woolpress köyüyle ilgilenmişti.

Bu arada sıhhiyeciler hastane çadırlarından, artık koğuşlara dönüştürülmüş olan kapalı çarşıya taşınmakla meşguldü.

İlk birkaç gün boyunca askerlere, yorucu geri çekilme ve devam etmekte olan yorucu hendek kazma işlerinden sonra

kendilerini toparlamaları için fazladan tayın verildi. Ancak 10 Ocak'ta tam tayınımız üçte ikiye indirildi.

İlk Türk mermileri 5 Aralık'ta geldi ama çok az zarar verdi. Kuşatma boyunca, tüm Türk mermi sınıfları arasında çok büyük oranda «fiyasko» olduğu için şükretmek için çok nedenimiz vardı. Neyse ki yüksek patlayıcıları yoktu, yoksa Kut kısa sürede bir harabe yığını haline gelirdi.

Mezopotamya'nın çamuru da bu bağlamda anılmayı hak ediyor. Aynı maddenin diğer cinsleri kadar nahoştur ama onlardan daha yapışkandır ve güneşte kurutulduğunda tüfek mermileri için benzersiz bir şekilde geçilmezdir. Askeri cep kitaplarında bulunan tüm kurallar bu madde tarafından altüst edilmiştir; en iyi çeşidinin yaklaşık sekiz santimi herhangi bir mermiyi durdurmak için yeterlidir. Aynı nedenle, bazı yerlerde hendek kazmak çok yavaş ve sıkıcı bir işti, çünkü o zamanlar zemin kuru ve sertti, her şeyden çok dökme demir gibi görünüyordu.

Kuşatmanın ilk dönemlerinde, 16. ve 30. Tugaylara bağlı alaylar, cephe hattında rahatladıktan sonra Kut'taki ordugâha dönüyor ve yolda birkaç saat kazı yapıyordu. Ertesi gece kural olarak rahattık, ama sonraki üç ya da altı gece boyunca, tekrar rahatlatılana kadar, genellikle dışarıda kazılıyor ya da hattın bir kısmına “destek” veriliyordu, böylece “rahatlatılmak” kimse için fazla dinlenme anlamına gelmiyordu. Ordugâhın bir başka dezavantajı da burada cepheye olduğu kadar çok kayıp vermemizdi. Her yönden beklenmedik anlarda mermiler geliyordu ve onlardan uzak durmak imkânsızdı. Neredeyse her gün bu şekilde talihsiz bir olay yaşanıyor.

Türkler cephe hattımızı bir kez bile bombalamaya çalışmadılar ama tüm dikkatlerini kasabaya ve kaleye verdiler. Noel arifesinde kaleye yaptıkları saldırıdan önce muazzam bir “nefret” vardı. Kuzeydoğu burcundaki kalenin çamur du-

varında bir gedik açmayı başardılar ve ardından büyük bir hızla saldırıya geçtiler. Çatışmalar son derece şiddetliydi ve Türkler makineli tüfeklerimizden çok ağır kayıplar verdiler. Çok fazla el bombardımanı oldu, bu kuşatma sırasında yakın mesafelerde çatışmanın gerçekleştiği tek durumdu.

Siperlerimize açılan gedikten içeri girmeyi başaran Türkler yerlerinden oynatıldılar, ancak daha sonra tekrar geldiler ve 24 Aralık gece yarısı hala kuzeydoğu tabyasını ellerinde tutuyorlardı. Ancak, daha iyi düşündüler ve 25 Aralık sabahı hepsi tekrar ortadan kayboldu. Bu çatışma sonucunda biz yaklaşık 400 kayıp verirken, Türklerin 2.000 kayıp verdiği söyleniyordu. Her ne olursa olsun, hatlarımıza bir daha asla saldırmadılar.

Türk komutan Halil Paşa'nın daha sonra İngiliz general-lerden birine, ocak ayının sonunda ne pahasına olursa olsun Kut'a girme niyetiyle yeni bir muazzam saldırıya hazırlandığını, ancak sellerin araya girerek onu yarım milden fazla geri püskürttüğünü ve bizim de "orta" hatta, yani birinci hattın yaklaşık 300 metre gerisindeki ikinci hat siperimize dönmek zorunda kaldığımızı söylediği anlatılır. Bu girişimde 10.000 kayıp vermeye hazır olduğunu belirtti.

Noel günü bizi çok memnun edecek şekilde huzur içinde geçti ve o andan itibaren kurtuluş gününe ilişkin büyük spekülasyonlar yapıldı. General Aylmer'in kuvvetlerinin ocak ayının ilk günlerinde yola çıkacağını biliyorduk ve 9 ya da 10 Ocak'ta kuşatmanın sona ereceği tahmin ediliyordu.

Ocak ayının ilk haftasında tüm taze etler bitmişti ama bir süreliğine "bully"⁵ vardı.

Kurtarma gücü ilkciddi kontrolünü Şeyh Saad'da yaşadı ve umduğumuz gibi asla gelemeydi. Devam etmekten ve bir sonraki sefere kadar beklemekten başka yapılacak bir şey yoktu. Hava

artık soğuk ve ıslaktı ve siperler genellikle diz boyu çamur ve su içindeydi. Kut'un kendisi pislik içindeydi, her sağanak yağıştan sonra sokaklar çamur denizine dönüşüyordu. Dicle Nehri ocak ayı boyunca sürekli yükselmiş ve ayın 20'sinde kıyı boyunca uzanan setin tepesine yaklaşmıştı. O gün ve ertesi gün yağın şiddetli yağmur, nehrin yükselmesiyle birlikte Türklerin cephe hattının sular altında kalmasına neden oldu. Bununla birlikte, suyu bize doğru çevirmeyi başardılar ve sonuçta biz de hattımızın ilgili kısmından boğulduk; bunun etkisi, yeni cephe hatları arasında artık iyi bir mesafe olmasıydı. İki gün boyunca açık alanda yürüyebildik ve eski Türk siperlerini görmek ve mazgallarından eski mühimmat kutuları şeklinde mümkün olan tüm odunları almak çok ilgimizi çekti. Siperlerinden birinin bizim siperimizden sadece kırk metre uzakta olduğunu gördük ve attıkları bombaların birçoğu kısa düşmüştü.

En ilginç kalıntılar, sopalara ve toprak parçalarına bağlanmış ve hattımıza doğru atılmış çok sayıda broşürdü. Bunlar Chicago'daki Hindistan Ulusal Derneği tarafından çeşitli dillerde basılmış broşürlerdi ve çok şaşırtıcı bilgiler içeriyordu. Sepoy'lara⁶ artık bazı kuzeybatı sınır bölgelerinde hiç İngiliz kalmadığı bildiriliyor ve cesur askerler olarak İngiliz subaylarını öldürmeleri ve Türklere katılmaları tavsiye ediliyordu. Sultan'ın bu davete icabet edecek herkese toprak vermeye hazır olduğu belirtiliyordu. Gelibolu'ya gelince, Sir Ian Hamilton'un yaralandığı ve Lord Kitchener'in gece İngiliz birliklerini yanına alıp Hintlileri bırakarak kaçtığı, onların da bunun üzerine subaylarını öldürüp Türklere katıldığı belirtiliyordu.

Bu broşürlerden çok azı Sepoylara ulaştı ve görebildiğimiz kadarıyla onları hiç etkilemedi.

Yer üstünde iki gün serbest kaldıktan sonra, Türk ileri karakollarının yerini tespit etmek için bir keşif gezisi düzenlen-

6 Avrupa kolonicileri için hizmet etmiş eski Hint askeri birliği üyelerine verilen İngilizce bir ^{Ücretsiz} PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

di. Bu keşif, hattımızdan yaklaşık 1.200 metre ötedeki Türk nöbetçilerinde büyük bir hareketliliğin başlamasına neden oldu ve o günden itibaren keskin nişancılar sürekli meşgul oldular. Yine de hayat, düşmanın 100 metre yakınıımızda olduğu zamanlardan çok daha keyifliydi.

13 Ocak'ta tayınımız yarıya inmişti ve 23 Ocak'ta daha da azalmıştı. Ayın 26'sında general uzun bir bildiri yayınlayarak, Kurtarma Gücü'nün şimdiye kadar nasıl başarısız olduğunu, ağır kayıplar verdiğini ve çok kötü hava koşullarıyla mücadele ettiğini anlattı. General, 3.000 hayvanı saymadan 84 günlük daha bol erzak olduğunu duyurdu.

Aslında kuşatma 94 gün daha devam etti, ancak at eti de dahil olmak üzere tayınlar neredeyse hiç yeterli değildi. Bununla birlikte, o zamanlar endişelenecek bir şey yokmuş gibi görünüyordu, özellikle de general şubat ayının ilk yarısında rahatlatılacağından emin olduğunu söylediği için.

Şubat ayının başlamasıyla birlikte at, katır ve deve yemeye başladık. Çok az sayıda deve vardı ama yemeklerinin oldukça iyi olduğu söyleniyordu. Geri kalanlar için katır, ata çok tercih edilir. Büyük boynuzlu boğalar da vardı ama bunların sayısı azdı ve zaten çok zayıflardı.

Kasabadaki Araplardan elde edilen tüm yumurta ve sütün hastanelere gitmesi gerekiyordu, ancak her zaman olması gerektiği kadar çok almadıkları söylenirdi.

Ocak ve şubat aylarında çarşıdaki Araplardan çay, kuru fasulye, attı ve "kebab" ya da yağda pişirilmiş küçük sıcak börekler gibi birkaç şey satın alınabiliyordu. Kuşatmanın çok erken dönemlerinde Kut'taki tüm Araplar ordu çorabı giyiyordu. Aslında, dünyanın herhangi bir yerinde daha usta hırsızlardan oluşan bir ırk bulmak zor olurdu.

Şubat ayının ortalarına doğru Türkler bizi bombalamak için bir uçak göndermeye başladılar. Pilot bir Almandı ve işini çok iyi biliyordu. İlk seferinden sonra, bir sonraki gelişinde onu karşılamak üzere makineli tüfekler yerleştirildi ve lağımıcılar uçaksavar topu olarak ateş etmek üzere 13 librelilik bir top monte ettiler.

Söz konusu zorluklar ve özel nişan alma düzenlemelerinin yokluğu göz önüne alındığında, bu top çok iyi atışlar yaptı. Ancak tüm bu çabaların tek etkisi pilot Fritz'in daha yüksekten uçuşmasını ve şehre farklı bir yönden yaklaşmasını sağlamak oldu. İlk gelişinde çok az zarar görmüştü; sonra bir gün bir bomba bir Arap evini yerle bir etti, birkaç kadın ve çocuk öldü, ikincisi ise İngiliz hastanesine düştü, en az 32 hasta ve yaralı ya tamamen öldü ya da korkunç bir şekilde yaralandı. Papaz -Rahip H. Spooner- daha sonra bana, Ctesiphon'da tanık olduğu hiçbir manzaranın o hastane koşusuyla karşılaştırılamayacağını söyledi. Muhtemelen Fritz yandaki mühimmat deposunu ya da biraz ilerideki nehir kıyısındaki bazı topları hedef alıyordu. Kut'ta daha fazla yer ve iyi binalar olsaydı, hastaneyi daha güvenli bir yere koymak şüphesiz mümkün olurdu, ancak olduğu gibi, başka bir bina mevcut değildi. Fritz her zaman kurtarma gücünün uçaklarından kaçmayı başarıyordu. Onun eve dönmek için çok az mesafesi vardı, oysa onlar 20 mil ya da daha fazla yol kat etmek zorundaydı.

Biri kasabadaki genel karargâhın üstünde, diğeri de Fort'ta olmak üzere iki ana gözlem noktası vardı. İkisi arasında büyük bir rekabet vardı ve bir keresinde kasabada büyük bir koyun sürüsünün arkaya doğru ilerleyen önemli bir düşman kuvveti olduğu kesinlikle rapor edildi. Kale onların koyun olduğunu iddia etti ve ikisi de pes etmedi.

Her gün ufukta, Kut'un yukarısındaki Şamran'daki üslerinden Sanaiyat ve Magassis'teki kuvvetlerine Türkler için erzak taşıyan uzun deve dizilerini görebiliyorduk.

Develerle ilgili alışlagelmiş kullanıcı kılavuzu, okuyucuyu, ıslak ya da kaygan zeminde seyahat etmelerine izin verilirse kaymaya ve kendilerini parçalamaya eğilimli oldukları konusunda bilgilendirir. Ancak Mezopotamya'da deve, sel suları altında kalan arazide ilerlerken ve genel olarak her koşulda yoluna devam ederken hiç endişe etmiyor gibi görünmektedir. Normal Hint devesinden çok daha vahşi bir örnektir ve Ctesiphon'dan önceki deneyimimiz, sadece ön ayaklarından biri katlanıp bağlanırsa ve sonra kafasına kalın bir sopayla vurulursa yattığı yönündeydi.

Kut'un unutulmayacak bir özelliği de pederimizin harap olmuş Serai'nin kalan birkaç üst odasından birine kurduğu küçük şapeldi. Bu bina nehir kıyısında açık bir konumdaydı ve Türk mermilerinden diğerlerinden daha fazla zarar gördü. Papazın kendisi de yorulmak bilmiyordu, diğer görevlerinin yanı sıra hastanelerde de elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Neredeyse her gün bir ya da daha fazla uçağımız Kut'un üzerinden geçiyordu ve bazı şeyler atılıyordu, ama bize mektup atmalarını ne kadar isterdik. Amara'da büyük bir posta birikimi olması gerektiğini biliyorduk ve bunu ayarlamak çok kolay görünüyordu. Her zamanki gibi, personel ve hatta S. & T. için birkaç torba mektup bırakıldı ama her zamanki gibi en kötü durumda olan alay subayları oldu. Evden haber almayı her şeyden çok istiyorduk ve sonuçta çoğumuz, sekiz aylık bir aradan sonra ertesi Temmuz'da Anadolu'ya ulaşana kadar insanlarımızdan tek bir kelime bile duymadık.

Neyse ki telsiz aracılığıyla mesajlar alabiliyorduk ve ayda bir kez Hindistan'daki depolara her şeyin yolunda olduğunu bildiren bir telgraf ya da aynı derecede kısa ama evdeki dostlarımızı tatmin edecek bir şeyler gönderiliyordu.

Telsizin sağladığı bir başka büyük nimet de Reuters'ın telgraflarının kısa bir özetinin yayınlanmasıydı, bu da bize bitmek

bilmeyen yiyecek ve yardım tarihi soruları dışında konuşacak başka bir şey veriyordu. Özellikle Erzurum'un Ruslar tarafından alınması bizi neşelendirdi ve İran'dan Bağdat'a yaklaşan Rus kuvvetlerinin de aynı şekilde başarılı olacağını ummamızı sağladı.

Hatta bir ara bahislerin Rus generali Baratof'un bizi kuzeyden, nehrin aşağısındaki dostlarımızdan önce kurtarmasından yana olduğu söyleniyordu.

Mart ayının gelmesiyle birlikte herkes, ayın 4'ünde gerçekleşeceği söylenen ama aslında ayın 8'inde gerçekleşecek olan kurtarma kuvvetlerinin yaklaşan büyük çabası konusunda heyecanla doluydu.

Türklerin General Aylmer tarafından geri çekilmeye başlamasından sonra, onların ayrılışını hızlandırmak için iş birliği yapacağımız birçok plan hazırlandı. Bu planların çoğunda bir tugayın lider rolü oynaması gerekecekti ve Türkler oldukça demoralize olmadıkça muhtemelen oldukça sıcak bir zaman geçirecekti; bu nedenle, bu onurlu görevin hangi tugaya verileceği konusunda pek çok spekülasyon ortaya çıktı.

8 Mart geldi geçti ve bir başka cesur girişimin daha başarısız olduğunu anladık. Bombardıman net bir şekilde duyulabiliyordu ve geceleyin mermilerin patladığını görmek kolaydı. Dujailah Redoubt'a yapılan saldırı sırasında dostlarımız bizden sadece yedi-sekiz mil uzaktaydı ve onların tüfek ve makineli tüfek atışlarını duyabiliyorduk.

Bu başarısızlık büyük bir hayal kırıklığıydı ve kayıpların nelere mal olduğunu anladık. Yapabileceğimiz tek bir şey vardı, o da devam etmekte; bu yüzden tayınlar tekrar azaltıldı ve hayat bu zamana kadar mekanik bir şekilde devam etti. Herkes hala rahatlatılacağından emindi ve General Gorringe'in nehrin aşağısında komutayı devraldığını öğrendiğimizde, be-

lirleyici bir şeyler olacağından ve eğer biri başarabilirse onun başaracağından emin olduk.

Her başarısız girişimden sonra, bir Türk elçisi derhal beyaz bayrakla geldi ve bizden kibarca teslim olmamızı istedi. O da aynı kibarlıkla ve ısrarla reddedildi.

Tayınlar artık 10 oz. ekmeğe düşmüştü, bunun da yarısı atta yarısı arpadan oluşuyordu. Hurmalar bitmişti ve dikkatlice ayıklanmış olan küçük erzak stokları da neredeyse tükenmek üzereydi. Yine de reçelimiz ve çayımız vardı ve katır hiç de fena değildi. Uçaktan atılan bir miktar sakarin bize tatlı bir şeyler verdi ve bu büyük bir nimetti.

Şubat sonunda Hintlilere et yedirme çabaları başarısız olmuştu. Hindistan'a döndüklerinde her köyün din adamının kendilerine karşı çıkacağını ve bunun sonucunda kimsenin onlarla kızlarını evlendirmeyeceğini iddia ettiler.

Dini vicdanlarını rahatlatmak için mümkün olan her şey yapıldı ve Delhi'deki İmam'dan ve diğer dini otoritelerden özel izin alındı; ancak hiçbir faydası olmadı ve Nisan ayının ikinci haftasına kadar, kelimenin tam anlamıyla açlıktan ölmek üzere olana kadar, Hintli birlikler at yemeye başlamadı. Kuşkusuz bunu daha önce yapmış olsalardı, birkaç gün daha dayanabilirdik, ama bunun rahatlamamız için yeterli olup olmayacağı şüphelidir.

8 Mart'tan sonra, yiyecek için istenmeyen tüm atlar canlarını kurtarmak için vuruldu ve pek çok iyi hayvan bu şekilde kurban edildi.

Ayın 19'una gelindiğinde, Hintliler 10 oz. Yemek alırken, ekmeğin istihkakı sadece ½ lb. idi. Yiyecek miktarının azlığı artık tüm rütbelilerin gücünü etkilemeye başlamıştı ve kötü bağırsak iltihabı olarak adlandırılan yakalar yaygındı, bunlar

kuşatmanın son günlerinde birçok ölümle sonuçlandı.

Bu koşullar altında, sadece birinci sınıf bir yemeği hayal ederek ne kadar büyük bir tatmin elde edilebileceği gerçekten harikadır ve bir gün sığınağımda uzun bir menüyü inceleyip en çok hoşuma giden her şeyi seçerek çok iyi vakit geçirdiğimi hatırlıyorum.

Mart ayının sonlarına doğru otlar büyümeye başladığında, Sepoyların sâg dediği şeyi ya da bir tür ıspanak yapabileceğimiz herhangi bir şeyi topladık. Islak saman yemek gibi bir şeydi ama şüphesiz iskorbüt⁷ hastalığını azaltıyordu ve sirkeyle iyice ıslatılırsa o kadar da kötü değildi.

Woolpress'te geceleri balık tutarak nehirden biraz balık almayı başardılar.

Faaliyetlerimiz 8 Mart'tan sonra selleri önlemeye yönelikti. Kut'un etrafında biri diğerinin içinde olmak üzere iki büyük set yapıldı. Kasabadaki Araplar içteki sette çalışmaya zorlandılar ve böylece zaten dıştaki setin yapımında yeterince zayıf olan birlikleri kurtardılar.

Mart ayının sonunda, orta hat boyunca yaklaşık üç fit suyu dışarıda tutabilen muhteşem bir setimiz vardı; bu set 4 ft. 6 inç yüksekliğinde ve tabanda yaklaşık 20 ft. Kalınlığındaydı, tüm toprağın öndeki çukurlardan kazılması gerekiyordu. İstihkâmcılar bize bulunduğumuz sığınagın Kut civarındaki en alçak nokta olduğunu ve ilksu basacak yer olacağını söylemişlerdi; ancak sel gerçekten geldiğinde, hattın biraz ilerisindeki alaydan iki fit daha yüksekte olduğumuzu gördük. Bu setleri yapmak çok zor bir işti ve görevde olmayan tüm askerler her gece dışarıdaydı. Setler aynı zamanda ateş siperini de oluşturmak zorundaydı ve öndeki "ödünç" çukurlarında ve yine ötesindeki dikenli tellerle herhangi bir saldırıya karşı iyi ko-

7 C vitamini eksikliğine bağlıdır. https://rantey.org

runuyorduk, düşmanın ilerlemesini neredeyse imkânsız hale getirecek sellerden bahsetmiyorum bile.

Nisan ayı boyunca su yavaş yavaş yükseldi ve sığınaklarla siperlerin sürekli olarak yükseltilmesi gerekti, ta ki ayın sonunda neredeyse yer seviyesine ulaşana kadar. Nehir nisan ayı boyunca en yüksek seviyesine ulaştı ama neyse ki Urmiye Gölü'nde Ruslarla birlikte bulunan bir İngiliz subayından telsizle çeşitli taşkınlara hakkında haberler alınmıştı, böylece az çok hazırlıklıydık. Aslında hiçbir zaman 2 ft. 6 inç'ten daha fazla su baskınına maruz kalmadık. Eğer içteki siperin içine sürülmüş olsaydık, tüm kuvvetimiz çok küçük bir alana sıkışmış olacaktı ve herhangi bir bombardıman büyük bir zarara yol açacaktı.

Son on gün boyunca hiç tütün kalmamıştı. İnsanlar kullanılmış çay yaprakları, portakal yaprakları, meyankökü ve hatta ot içiyordu. Çay yaprağı içmek için için nasıl bir şey olursa olsun, diğer herkes için son derece tatsız bir şeydir, özellikle de bir sığınakta.

Nisan savaşı boyunca General Gorringe'den gelen her bildiri büyük bir endişeyle takip ettik, geceleri Türk hatlarının üzerinde patlayan mermilerini izledik ve her zaman Julnar'ın geçmeyi başaramadığı zamana kadar umut ettik.

Askerlere bu girişim hakkında hiçbir şey söylenmedi, ancak 30. Tugay, cesur geminin geçmesi durumunda boşaltma işlemini karşılamak için hazırlandı. Gemi aynı gece Fort tarafından karaya oturtulacak ve Türkler ertesi sabah silahlarını ona doğrultmadan önce boşaltılacaktı. Gemi yavaşça akıntıya doğru ilerlerken yapılan atışları dinlediğimi hatırlıyorum; yıldız mermileri ve işaret fişekleri havaya kalkarak sahneyi aydınlattı ve korkunç bir karşılaşma ile karşılaştı.

Bir süre sonra ateş kesildi ve bu görkemli girişimin başarısız olduğunu anladık. Mürettebatın bir üyesine göre Magas-

sis'e ulaşana kadar her şey yolunda gitmiş, burada bir halata çarparak devam etmişler ama hemen ardından gelen ikinci bir halat onları durdurmuş. Sorumlu deniz subayı Komutan Firman bunun bir kum yığını olduğunu düşünmüş ve köprüdeki korumasını bırakarak onlara sondaj yapmaları için bağarmıştır. Kendisi olay yerinde öldürülmüştür. Bunun üzerine geminin tanınmış kaptanı Cowley komutayı devraldı ama engeli aşmayı başaramadılar ve kısa süre sonra kendisi de bir top mermisiyle ağır yaralandı ve karaya çıkarıldığında öldü.

Sonunda bu muhteşem girişimden vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Bu çok kahramanca bir çabaydı ve daha hızlı hareket etmek mümkün olsaydı muhtemelen başarılı olurdu. Bu haliyle gemi, garnizon için bir aylık erzakla çok ağır bir şekilde yüklüydü ve çok güçlü akıntıya karşı yalnızca beş ya da altı deniz mili hız yapabiliyordu. Yine de General Gorringe'in son dakikada imkansız başarabileceğini umut ediyorduk; ama öyle olmadı.

Son birkaç gün, her alayın elinde bulunan acil durum ve yedek erzakla ve kurtarma gücünden uçaklarla atılan yiyeceklerle yaşadık. Bunlar bize beyaz un, biraz şeker ve biraz çikolata getirdi. Ancak ekmek istihkakı sadece 4 oz. ya da her birimiz için günde sadece bir iyi dilimdi.

Hepimiz çok halsizdik ve çok fazla hastalık vardı. Kolera-dan pek de farklı görünmeyen enterit⁸ hastalığı yaygındı ve neredeyse herkesi bir dereceye kadar etkiliyordu. Nadiren de olsa cepheden Kut'a giden bir Tommy⁹ aniden yere yığılıyor ve çoğu zaman iyileşemiyordu. Daha zayıf görünmediğim için hayal kırıklığına uğradığımı hatırlıyorum ve insan kuşatmanın hakkını verebilmek için gerçekten de korkunç bir korkuluk olması gerektiğini düşünüyordu.

8 Bir ince bağırsak iltihabı.

9 İngiliz askeri. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BÖLÜM III

KUT'TAN KASTAMONU'YA

29 Nisan'da Kut teslim oldu ve öğle vakti iki Türk taburunun yürüyüşünü hüznünlü duygularla izledik. Sonunda bize en büyük kötülüğü yapacakları düşüncesi ve akıntıya karşı dostlarımızın gereksiz yere canlarını feda ettiklerini bilmek hepimizi üzüyordu; ama aynı zamanda kuşatmanın artık sona ermiş olmasından dolayı büyük bir rahatlama duygusu da vardı ve o ana kadar bu gerginliğin ne kadar ağır olduğunu fark etmemiştik.

O ana kadar hep centilmence savaşıp centilmence davrandıkları için Türklerin tüm rütbelilere iyi davranacağına inanıyorduk. Türk General Halil Paşa bize "onurlu misafirleri" gibi davranılacağını söylemişti ve o zamana kadar Türklerin vaatleri konusunda fazla deneyimimiz olmadığından, her şeyin iyi olacağını düşünmeye meyilliydik, ancak Türklerin kendilerinin de erzak sıkıntısı çektiğini ve birliklerini nehrin aşağısında beslemekte büyük zorluk yaşadıklarını biliyorduk.

Düşmanın işine yarayabilecek her şeyi yok etmemizi söyleyen emirler geldi; Türkler gelmeden önce kasabadaki Araplarla sorun yaşanması ihtimaline karşı sadece birkaç tüfek saklanmıştı. Sahra gözlükleri, tabancalar, haritalar ve günlüklerin hepsi yok edilmeli ve eyerler yakılmalıydı. Bu kadar değerli şeyi feda etmek bir suç gibi görünüyordu ama bu düşmana herhangi bir şekilde yardım etmekten daha iyiydi. Türk birlikleri geldiğinde son yıkım işleri henüz tamamlanmıştı ve tüm silahların yok edildiğini ve birkaç tüfek dışında almaya değer bir şey olmadığını görünce büyük bir tiksinti duyular.

Bazılarımız geleneksel tarzda bize geri verileceğini düşünerek kılıçlarımızı saklamıştık ama onları gören ilk Türk asteğmen ya da astsubay tarafından toplandığını gördük. Daha akıllı olanlar kendilerininkini nehre atmış ya da gömmüşlerdi ve hepimiz aynı şeyi yapmış olmayı diledik. Daha sonra, Kut'taki subay kılıçlarının İstanbul'daki bir müzede ilginç bir sergi olarak sergilendiğini duyduk.

Kut'tan ayrılış o akşam başladı; bir vapur tüm yükünü akıntının yaklaşık sekiz mil yukarısındaki Türk ana kampı Şamran'a götürüyordu. O gün ve ertesi gün için hâlâ kendi tayınlarımızdan arta kalanlara güvenmek zorundaydık ama neyse ki bunlar yeterli oldu.

Ertesi gün, vapurların demirlediği eski Serai'ye doğru ilerlerken, bazı Türk askerleri tarafından işgal edilmiş bir palmye korusundan geçmek zorunda kaldık. Bu adamlar yanlarından geçen ve gözlerine kestirdikleri her türlü malzemeyi sistematik bir şekilde yağmalıyorlardı. Bu şekilde çok şey kaybedildi. Türk subaylar bunu durduracak güçte görünmüyordu, suçlular subaylar gidene kadar sadece uzaklaşıyorlardı.

Vapur o gün iki ya da üç sefer daha yaptı, ancak öğlen saatlerinde kalanların hepsinin yürümesi gerektiği, yalnızca eşyalarının vapura bineceği duyuruldu. Açlıktan ölmek üzereyken bu yürüyüşü nasıl başardıklarını sadece kim bilebilir, ama vapur gece yarısı son seferinde Şamran'a ulaştığında hepsi içeri girmiş ve Türk tayın bisküvileriyle ağırlanmıştı. Bu yürüyüş sırasında eğlenceli bir olay yaşandı. Hintli bir temizlikçi tüm alay takipçilerinin en alçakgönüllüsü- zanaatının bazı eşyalarını taşıyarak alayının arkasında ilerlerken, birkaç Alman subayının durduğu bazı Türk top mevzilerinin yanından geçtiler. Onları gören temizlikçi en derin selamlarla hürmetlerini sundu; bunun üzerine Almanlar derhal hazır olda durdular, topuklarını vurdular ve selam verdiler.

Sonraki günlerde Şamran'da kendimizi olabildiğince rahat ettirdik ve neyse ki Türk bisküvilerine ek olarak başka yiyecekler de aldık. Bu bisküvilerin unutulmaması için bir kez görülmesi ya da yenmesi yeterli. Koyu kahverengi renkte, küflenmemiş, yaklaşık altı inç çapında ve ortası bir inç kalınlığında ve buğday dışında her şeyi içermesi gereken çok kaba bir undan yapılmışlar. Bizim ordu bisküvilerimizin en sertlerinden bile daha serttirler.

Türkler Kut'ta sahip olduğumuz çadırları yanımızda getirmemize izin verdiler ve onları Şamran'da bırakmak zorunda kalmamıza rağmen, orada geçirdiğimiz bir hafta boyunca bize büyük rahatlık sağladılar.

Yardım kuvvetlerinden bir gemi geldi ve beraberinde bir dizi erzak ve hediye de dahil olmak üzere yiyecek yüklü mavnalar getirdi. Bunlar sonunda elimize geçti, ancak Türkler kampımıza indirilmelerine izin vermeyip, her şeyi sistematik bir şekilde yok edeceklerini düşündüğümüz bir mesafeye götürdüler. Türk askerleri ve Araplar hurma, birkaç portakal ve hurmadan yapılan bir şurup getirdiler ve bunları fahiş fiyatlarla sattılar.

Nehirde yıkanmaya izin veriliyordu ve hala olta takımları olan bazı meraklılar kıyıda hatırı sayılır bir zaman geçirdiler ama pek başarılı olamadılar.

Bir gün General Townshend, Bağdat'a giden iki ya da üç kurmayıyla birlikte bir sandalla nehirden geçti. Tüm rütbeliler ona bir veda tezahüratı yapmak için kıyıya koştu, bu da herkesin onun bizim için elinden gelenin en iyisini yaptığını bildiği anlamına geliyordu.

Kuşatmanın sona ermesiyle son birkaç haftanın tüm kötü özelliklerinin ortadan kalkması bekleniyordu, ancak Şamran'da enteritten kaynaklanan ağır ölümler devam etti. Özellikle İngiliz saflarında ağır seyrediyordu ve birçok vakada, Türk biskü-

vilerinin büyük bir bölümünü oluşturduğu, birdenbire artan beslenme nedeniyle daha da ağırlaşmıştı.

Varışımızdan birkaç gün sonra, subaylar vapurlarla gruplar halinde götürülürken, askerlerin hepsinin yürüyüşe geçmesi gerektiği duyuruldu. İlk giden grupta generaller, kurmaylar ve İngiliz birliklerindeki subayların çoğu bulunuyordu. Ertesi gün askerler yürüyüşe geçecekti. Askerlerin büyük bir kısmı yürüyemeyecek durumda olduğu için doktorlarımız çok kapsamlı bir muayene yapılması konusunda ısrar ettiler. Ancak Türkler İngiliz doktorların kararlarını kabul etmedi ve uygun olmayanları çok daha az sayıya indirdi.

Sonuç olarak, ilk günden sonra çok sayıda kişi hastalandı ve Kut hastanelerinden Türklerin değiş tokuş edilecek kadar hasta olmadıklarını düşündükleri bir dizi adamı getiren *Julnar*'a bindirilmek zorunda kaldı. İstanbul'daki Alman danışmanlar olmasaydı, şartlı tahliye ile Hindistan'a dönmemiz için bir düzenleme yapılabileceğine hepimiz ikna olmuştuk.

Askerlere yanlarına birer battaniye ya da palto, sırt çantaları ve su mataraları almaları söylendi. Hiçbir ulaşım araçları yoktu ve onların gidişini izlerken yüreğimiz burkuldu. Kafile kamptan yavaşça ve birçok kontrolden geçerek çıktı ve kamptan ayrılmaları bir saatten fazla sürdü; hepsinin yükü ağırdı ve Bağdat'a varmadan önce birçok şey atılmış ya da satılmış olmalıydı. Türkler herhangi bir giysi, çizme ya da teçhizat çalamadıklarında satın almaya can atıyorlardı, çünkü kendi giysi ve teçhizatları Mezopotamya'da aylarca hizmet ettikten sonra, çok düşük bir seviyedeydi. Birçoğunun çizmesi yoktu ve sadece Anadolu'nun taşra bölgelerinde kullanmaya alışkın oldukları keçi derisinden yapılmış çarıklar giiyorlardı.

Askerler ayrıldığında, kamp çok perişan görünüyordu; 150 kadar İngiliz ve Hintli subay kalmıştı, hastane çadırlarında ise her rütbeden çok sayıda hasta vardı.

İki gün sonra, 10 Mayıs'ta, subayların ikinci grubu, içinde Bağdat'a dönen birkaç Alman topçusu ve çok sayıda Türk subayı bulunan *Halife* vapuruyla yola çıktı. Yolculuk üç gün sürdü; ikinci gün *Julnar*'ı geçtik. Mermi izleriyle kaplıydı ve ne kadar şiddetli bir ateş altında yol aldığını gösteriyordu. Şimdi Kut'tan gelen hastalarla yüklüydü. Gemidekilere el salladık ama onlarla konuşacak kadar yakın değildik.

Vapurumuz sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez kısa süreliğine kıyıya yanaşıyor, bu da bize aceleyle banyo yapma ve zamanın geri kalanını geçirdiğimiz güvertedeki sıkışık yerde biraz değişiklik yapma olanağı sağlıyordu.

Üçüncü gün, altı ay önce felaketle sonuçlanan zaferin anılarıyla dolu olan Ctesiphon savaş alanını geçtik. Gece için Kemer'den çok uzak olmayan bir yerde durduk ve tutsaklığımızla alay edercesine dans eden ve havaya eski tüfekler ve tabancalar ateşleyen yerel Araplar tarafından karşılandık. Kadınlar da tuhaf bir tür trıl sesi çıkararak kendi paylarına düşeni yaptılar. Birliklerimiz tekrar ilerleyip Bağdat'ı ele geçirdiğinde yakında çok farklı bir tarzda şarkı söyleyeceklerini nasıl da umuyorduk.

Ertesi sabah Bağdat'a ulaştık. Nehirde yavaşça kürek çekerken, nehir kenarındaki neredeyse her iyi evden Kızılay bayrağının dalgalandığını görebiliyorduk; her yerde hastaneler var gibiydi ve kurtarma gücünün Türklere ne kadar korkunç kayıplar verdirdiğini fark ettik.

Bağdat'a ulaşmadan önce birkaç mil boyunca nehir palmiye bahçeleri, bahçeler ve ekili arazilerle çevriliydi. Kut'tan ayrıldığımızda nehir en yüksek yerin birkaç metre yakınındaydı ama burada kıyılar çok daha yüksekti.

Eski İngiliz ikametgâhında karaya çıkarıldık ve biraz gecikmeden sonra kıdem sırasına göre dizildik ve ana yol gibi görünen yol boyunca ilerledik. Belli ki sakinleri etkilemek için

bir zafer alayı olarak düzenlenmişti. Nihayet, iki millik bir yürüyüşten sonra, gölgenin en hoş karşılandığı kapalı çarşıdan geçerek, şehrin kuzey tarafında ortaya çıktık ve hedefimiz olan süvari kışlasına ulaştık. Bize mobilyalı odalar vaat edilmişti, ancak çıplak zeminler ve boş odalar bulduk; bina büyük bir dörtgen oluşturuyordu ve vardığımızda tüm birlikler boşaltılmıştı. Kısa bir süre sonra emir erlerimiz ve hizmetçilerimiz ortaya çıktı ve vapurdan eşyalarımızı getirdiler. Şamran'dan ayrılırken albayların iki emir eri ya da Hintli hizmetçi almasına izin verilmişti, diğer subaylara ise birer tane.

Neyse ki, biz ayrılmadan hemen önce, kurtarma gücü tarafından uçakla bir miktar Türk altını gönderilmişti ve böylece tüm rütbelilerin biraz nakit parası oldu.

İkinci katile Bağdat'a ulaştığında, ilk katile çoktan Musul'a doğru yola çıkmıştı ve yolculukla ilgili söylentiler ortaya çıktı; insanlar önce Samarra'daki demiryolundan arabalar almamız gerektiğini, sonra sadece eşeklerin bulunabileceğini söylerken, diğerleri bir şey bulursak şanslı olacağımızı düşünüyordu.

Kışladayken Türk yetkililer tarafından, üst düzey subaylar için çok cömert bir ölçekte olduğu kanıtlanan bir aylık maaş verildi; en büyük merhamet, miktarın yarısının altın olarak ödenmesiydi. Bu yapılmamış olsaydı, çöl boyunca karayoluyla yaptığımız uzun yolculuklarda gerçekten üzücü bir durumda olurduk, çünkü hiçbir Arap Türk banknotlarına bakmaz ve nakit para ile ödeme almakta ısrar ederdi.

Bu sırada General Baratof komutasındaki Rus kuvvetleri Puşt-i Kuh dağları boyunca ani bir ilerleme kaydetmiş ve Bağdat'ın 90 mil kuzeydoğusundaki Hanikin'e ulaşmıştı; bu nedenle Türkler bizi uzaklaştırmak için çok endişeliyken, Rusların Bağdat'a ulaşacağını düşündükleri açıkça belli olan bazı çeteciler, aslında her zaman İngiliz yanlısı olduklarını iddia ederek çok farklı bir tarzda konuşmaya başladılar.

Çok az kişi kışladan çıkmayı başardı, ancak usulüne uygun olarak eşlik edilen iki ya da üç subay bir araba bulmayı başardı ve doğruca Amerikan konsolosuna gitti, konsolos onlara para vermeyi ayarladı ve onlar için elinden gelen her şeyi yaptı. Birçoğumuzu görmeyi beklediğini söyledi ve onlara bugüne kadarki harekât hakkında ne düşündüğünü anlattı. İngiliz birliklerine gelecekte yapılacak muamele konusunda çok kötümserdi ve onlara ne olacağını bilseydik ne pahasına olursa olsun Kut'tan çıkacağımızı söyledi. Bunun abartı olduğunu ve işlerin onun beklediği kadar kötü gitmeyeceğini ummuştuk; ama olaylar onun korkularının ne kadar haklı olduğunu kanıtladı. Umutsuzca yetersiz tayın, ulaşımın olmaması, hastalananlar için tıbbi düzenlemelerin yapılmaması ve tüm Türk yetkililerin acizliği, herhangi bir savaş sırasında işlenen en kara suçlardan birini oluşturmaktadır.

Alman subaylarla ne zaman karşılaşsak bize yardım etmek için ellerinden geleni yaptıklarını, birden fazla kişinin bizim ve kendilerinin barbarlar ülkesinde medeni insanlar olduğumuzu düşündüklerini söylediğini eklemek doğru olur.

Bağdat'a ulaştıktan iki gün sonra öğleden sonra kızgın güneşin altında geçit törenine tabi tutulduk ve kayık köprüsünden geçerek nehrin sağ kıyısında yer alan şehrin Şii mahallesinden geçerek istasyona doğru yola çıktık. Tüm Türk binalarının ayrılmaz bir parçası olan sağlıksız koşullardan uzaklaştığımız için hepimiz çok mutluyduk.

İstasyonda iki saat bekledikten sonra, saat altı civarında hareket eden bir trene bindirildik. Bağdat'ın birkaç mil kuzeyinde, batan güneşin altında altın kubbeleri ve minareleri parlayan Kazmain'deki Ulu Cami'yi geçtik. Tren iyi bir hızla ilerliyordu; demiryoluyla ilgili her şey doğal olarak Alman malı ve sağlamdı. Samaria'daki demiryoluna kadar tamamlanan hattın uzunluğu 80 mildi ve yol boyunca hafif dalgalı bir araziden geçiyordu. Bu hat savaş başlamadan önce Almanlar

tarafından bitirilmişti.

Çoğumuz yorgunduk ve birçoğumuz sıkışık kompartımanlarda dik oturmak yerine koridorlarda ya da vagonların sonundaki hollerde yere uzanmayı tercih ediyorduk. Birkaç kez mola verdik ve vardığımızda saat gece yarısına yaklaşıyordu. Birkaç jandarmadan oluşan muhafızlarımız nereye gittiğimiz ya da bize ne yapılacağı konusunda hiçbir fikre sahip değil gibiydi. Sonunda, daha sonra yanımızda getireceğimiz eşyalarımızı bırakmamız söylendi ve nehre doğru yönlendirildik. Bir mil yürüdükten sonra kendimizi nehir kıyısındaki küçük bir Arap köyünde bulduk ve bize kalacağımız söylenen yaklaşık 40 metre karelik bir avluya götürüldük. Üç tarafı kaba bir tahta iskelet üzerine desteklenmiş çalı çırpıdan oluşan kaba bir barınak vardı; bu belli bir miktar gölge vaat ediyordu ve hepimiz başka bir kışla binasında değil de açık havada olmaktan memnunduk. Eşyalarımızı getirecek herhangi bir araç belirtisi yoktu, bu yüzden en girişimci olanımız iki el arabası temin etmeyi başardı ve bunları dar bir hat boyunca istasyona kadar taşıdı. Türkler bu hattı Musul'dan aşağıya yüzdürdükleri sallardan demiryoluna erzak, cephaneye vs. taşımak için kullanıyordu. Şafak söktüğünde neredeyse tüm teçhizat toplanmış ve elimizden geldigince yerleşmiştik.

Arap satıcılardan bir miktar yiyecek temin edilebiliyordu; Hintli hizmetçilerimiz ve Şamran'da alınan erzaktan kalan birkaç parça eşya da yanımızda olduğu için oldukça rahattık. Her zamanki gibi, çöl boyunca karayoluyla yolculuğumuz başlamadan önce orada ne kadar kalacağımızı kimse bilmiyor gibiydi. Neyse ki çok sıkı korunmuyorduk ve avlunun dışına çıkıp yıkanmak için nehre inmemize izin verildi; buradaki akıntı çok güçlüydü ve yalnızca en güçlü yüzücüler ona karşı herhangi bir ilerleme kaydedebilirdi, o da yalnızca birkaç metre.

Samarra kenti karşı kıyıda ve bizim tarafımızdaki araziden biraz yüksekteydi. Nehirden geride duruyor ve altın kubbeli

güzel bir cami içeriyor. Sakinleri nehri gufahlarla -Dicle'nin her yerinde kullanılan büyük yuvarlak maşrapalar- geçerler. Akıntı nedeniyle başlangıç her zaman nehrin diğer tarafında inilmek istenen noktadan çok daha yukarıdan yapılmak zorundadır.

Samarra'da geçirdiğimiz üç ya da dört gün boyunca, büyük miktarda Alman silah mühimmatı akıntının yukarısından sallarla geldi ve Araplar tarafından kıyıda yukarıya, arabalara taşındı. Bu sallar büyük yükler taşıyor; üzerine çalı çırpı yerleştirilen ahşap bir iskeletten oluşuyor, iskelet üzerine bağlanan şişirilmiş derilerle destekleniyor. Yolculuğun sonuna gelindiğinde deriler söndürülür ve tekrar kullanılmak üzere nehrin yukarısına geri gönderilir. Samarra ile Bağdat arasında akıntılar olduğu için sallarını Bağdat'a kadar yüzdürmek mümkün değildi ve sonuç olarak her şeyin demiryoluna aktarılması gerekiyordu. Bir gece bazı büyük motorlar geldi ve hemen karayoluyla Bağdat'a doğru yola çıktılar. Hemen Enver Paşa'nın geldiği haberi yayıldı; ama bu doğru olamazdı.

Artık yolculuktaki komutanımızın kim olacağını öğrenmiştik. Elmey Bey adında bir yüzbaşıydı, küçük bir adamdı, kocaman bir bıyığı vardı ve bu da onu çok sert gösteriyordu. Çok az Fransızca biliyordu ve bu nedenle kendisine tercüman olmadan yaklaşılabildi. Daha sonraları onu gerçekten takdir ettik. Bir sabah birkaçımıza kasabaya kadar eşlik etti; camiden başka görülecek bir şey yoktu ve bırakın avlusuna girmeyi, kapıdan bile bakmamıza izin verilmedi.

Birkaç alışveriş yaptıktan sonra bir Arap kahvesine girdik ve ağaç kavunu aromalı kahve ve çay içtik. Elmey Bey hiçbir şey için para ödememize izin vermedi ve biz de onun çok misafirperver olduğunu düşündük. Misafirperverliğimizi başka bir gün kabul edeceğini söyledi. Ancak, sonunda hiçbir şey ödemedi kafenin ayrıldı ve görünüşe göre sahibi gerçekten de bizim isteksiz ev sahibimizdi.

Kasaba çok ıssız görünüyordu, sakinlerinin çoğu diğer taraftaydı ve o sabah trenle Samarra'ya ulaşan ve şimdi biraz yurkımızda açıkta kamp kuran ilk birlik grubuna satabilecekleri her şeyi satıyorlardı. Onları görmeye gitmemize izin verilmedi, ama bir ya da iki kişi mesaj iletmeyi başardı ve benim alayıma mensup Hintli bir kâtip bizi görmeye geldi. Zayıf görünüyordu ve belli ki zor zamanlar geçirmişti. Bağdat'a giderken muhafızların düşen askerleri gerçekten hasta olup olmadıklarını anlamak için kırbaçladıklarını ve tayınla ilgili koşulların genel olarak oldukça kötü olduğunu söyledi. Ancak şimdiye kadar hiçbir adamımız hastalanmamıştı ve alayın çoğu başlangıçta zinde olmadığından, buna dayanabileceklerini umuyorduk. Geri dönmeden önce ona yiyecek olarak birkaç küçük şey verdik.

Elmey Bey

Ertesi gün, yürüyüşe geçeceğimiz söylendi ve nakliye meselesi çok önemli hale geldi. Türkler ilk başta her subaya iki hayvan -eşek, katır ya da midilli- verileceğini söylediler; bu gerçek olamayacak kadar iyi görünüyordu ve zamanı geldiğinde her subaya ancak bir hayvan düşüyordu. Bunların hepsi çevredeki köylülerden zorla alınmıştı ve birçoğu biz onları ele geçiremeden sahipleri tarafından gizlice geri götürülmüştü. Diğerleri muhafızlarımızı oluşturan jandarmalar tarafından alınmıştı, birkaçı ise kullanılamayacak kadar küçüktü ya da umutsuzca topaldı. Eşyalarımızı topladığımızda, altı subay ve yedi Hintli hizmetkârla birlikte, binmek için makul büyüklükte bir eşek ve küçük bir hayvan bırakmıştık.

Gün batımında bir toz fırtınası içinde yola çıktık. Neyse ki uzun sürmedi ve şiddetli bir yağmur fırtınasının başladığı saat on bire kadar hiçbir aksilik yaşamadan yolumuza devam ettik. Gece boyunca ve özellikle de her mola verişimizde Arap refakatçilerimiz “Yallah, yallah!” diye bağırarak bizi teşvik ettiler. Bu aslında “Ey Tanrım!” anlamına geliyor ama Araplar tarafından “Acele edin, çabuk olun” anlamında kullanılıyor. Bu bağırıştan nasıl da nefret etmeye başlamıştık! Sabah iki sularında bir suya ulaştık; neyse ki karanlıkta ne içtiğimizi göremiyorduk. On beş ila yirmi mil gitmiş olmalıydık ve çoğumuz aylardır herhangi bir mesafe yürümediğimiz için, birkaç saatliğine uykuya dalmaktan çok memnunduk. Şafak sökerken tekrar yola koyulduk, kendi hayvanlarımızı bulmakta biraz güçlük çektik; akıllılar kendi hayvanlarını kopya kalemikle işaretlemişlerdi ve daha sonra genellikle bu yönetime başvuruldu.

Her saat başı birkaç dakikalık molalarla yolumuza devam ettik ve öğle vakti tekrar nehre indik. Hava artık oldukça sıcaktı ve bize bir saat içinde küçük bir Arap kasabası olan Tekrit'e varmamız gerektiği söylendi. Türkiye ve Mezopotamya'da mesafeler saatlerle ölçülür; iyi bir çalışma planı, iki kişi aynı şeyi söylemeyeceği için, söylenenin ortalamasına yüzde 50 eklemektir; gece yolculuğu yapıyorsanız bunu iki katına çı-

karmak daha güvenlidir.

Tekrit'e giden son saat, yaşadığımız en kötü saatlerden biriydi; aslında iki saate yakındı. Yakıcı bir güneş vardı ve çok yorgunduk. Yol nehirden ayrıldı ve bir tepeye çıktı, sonra aşağı ve tekrar yukarı. Her yükselişte kasabayı görmeyi umuyorduk, ama görünmesi korkunç derecede yavaştı. Belli bir mesafeden yumurta, kuru üzüm, ekşi lor ve gözleme satan Arap çocuklar ve kadınlar tarafından karşılandık. Sonunda bizi nehir kenarına, bir tür kirli, taşlı sahile götürdüler ve burada kamp kurmamız söylendi; son on dokuz saatte 30 ila 35 mil yol kat etmiştik ve çoğumuz neredeyse tüm mesafeyi yürümüştük.

Kullanmamıza izin verilen küçük bir Arap kahvesi vardı ama bunun dışında gölge yoktu. Araplar ordugâhımızın etrafında dolanıyordu ve hiç de dost canlısı değillerdi; her yer pislik içindeydi ve neşeli hissetmekten çok uzaktık.

Kasabanın bazı evleri nehrin yukarısındaki bir kayalığın üzerinde duruyordu. Tekrit çok eski bir yer ve bir zamanlar burada nehir üzerinde bir köprü varmış. Moğollar tarafından harabeye çevrilmiş ve insanlar katledilmiş. Ayrılmadan önce hepimiz şimdiki sakinleri de böyle bir kaderin bekliyor olmasını diliyorduk.

Bazılarımız yıkandı ama su çok sık ve kirliydi. Araplar, tıpkı Xenophon'un atalarının 2000 yıl önce yaptıklarını anlattığı gibi, şişirilmiş deriler üzerinde nehir boyunca yüzerken görülebiliyordu.

O öğleden sonra fazladan hayvan kiralamaya çalıştık, çünkü sonraki yürüyüşler bu kadar şiddetli olursa asla geçinemeyeceğimizi hissediyorduk. Çoğunluğu katır ve büyük eşeklerden oluşan çok sayıda hayvan geldi. Normal şartlarda bir pound altın peşin ödenecek, ikincisi de Musul'a vardığımızda verilecekti. Ertesi akşam, yola çıkmadan hemen önce, sahipleri iki

poundun tamamını peşin olarak talep ettiler; buna uymaktan başka çare yoktu, bunun nedeni kuşkusuz kasabanın komutanı ve Elmey Bey'in yola çıkmadan önce paylarını almak istemeleiydi, aksi takdirde hiçbirini göremeyeceklerdi. Yola çıkmadan önce uzun bir gecikme yaşandı ve kasabadan uzaklaştığımızda hava kararmak üzereydi.

O gece yürüyüşümüz olaysız geçti ve şafaktan önce nehrin yakınında birkaç saat mola verdik, hava aydınlanır aydınlanmaz yolumuza devam ettik. Göçebelerin belirli mevsimlerde koyun ve keçi sürüleriyle birlikte çevredeki araziye işlemek için geldikleri, karanlık çadırlardan oluşan birkaç Arap kampının yanından geçtik. Tek bir ev ya da çamurdan yapılmış bir kulübe bile görülüyordu. Sabahın ortasında vardığımız bir sonraki durağımız, alçak bir sırtın üzerinde kendi başına duran bir se-raydı. Alışılacagelmış kare plan üzerine inşa edilmişti ve içinde bir kuyu vardı, ancak su içmek için uygun olmadığından pek bir işe yaramıyordu; içme suyunun tamamının bir mil ötedeki nehirden taşınması gerekiyordu.

Elmey Bey, ya da bizim ona taktığımız isimle "Phil May", bu zamana kadar bize yardım etmek için ne kadar endişeli olduğunu ne erzak satın almak ne de fiyatları düşürmek için hiçbir şey yapmayarak göstermişti. Eskortumuz birkaç Arap jandarmadan oluşuyordu ve herhangi bir köye ya da kampa vardığımızda, halka fiyatlarını yükselttiriyor ve aradaki farkı komisyon olarak almakta ısrar ediyorlardı; bunu başarabildikleri zaman, kendi talepleri karşılanana kadar tüm köylülerin bize yaklaşmasını engelliyorlardı.

Phil May yol boyunca at sürdü ve yürüyüşün sonuna geldiğimizde aceleyle kamptaki yatağında rahat bir uykuya daldı. Eğer üst rütbeli subaylar tarafından yeterince endişelendirilirse, zaman zaman bir ya da daha fazla jandarmaya küfredecek kadar ileri gider ve Türk ordusundaki tüm subaylar tarafından benimsenen olağan cezaı uygulardı. suçlunun yüzünü tokat-

lamak. Bir çavuşun kuzu gibi ayağa kalkması ve bir subayın en ahmağı tarafından yüzüne tokat atılması Türk askerinin disiplini için iyi bir şey söylüyor.

Ertesi sabah tekrar seradan ayrılarak nehre doğru sadece altı ya da yedi millik kısa bir yürüyüş yaptık. Bu çok yorucu bir gün olacaktı, çünkü o akşam hakkında çok şey duyduğumuz uzun ve susuz yürüyüşe başlayacaktık. Bu yürüyüşün 40 mil olacağı, ertesi gün mola vereceğimiz ve ertesi sabaha kadar suya ulaşamayacağımız, böylece iki gece yürüyüşü yapacağımız söyleniyordu. Çoğu insan yerel Araplardan su tutmak için bağlanmış keçi derileri satın almıştı. Bunların çoğu az ya da çok hızlı bir şekilde sızdırıyordu, yeni deriler en kötüsüydü ve hepsi de suya çok güçlü bir tat veriyordu.

Saat 5 gibi yola çıktık ve saat 11'e kadar özel bir şey olmadı, aniden eskort çılgınca heyecanlandı ve bir aşağı bir yukarı koştı; durdurulduk ve etrafta düşman Araplar olduğu söylendi; jandarmalar havaya birkaç el ateş etti, ama başka bir şey olmadı. Bu kargaşayı açıklayabilecek tek şey, bir subayın eşeğini kaybetmiş olmasıydı; eşeği kaçmış ve yolun kenarına doğru sürükleniyordu. Karanlık bir gece olduğu için, bu durum bize pek de cesur adamlar gibi gelmeyen jandarmalardan bir ya da ikisini telaşlandırmış olabilir.

İki saat sonra durduk ve yarım yamalak bir akşam yemeğinden sonra hemen uyuduk. Sabah, beklediğimiz gibi gün boyunca olduğumuz yerde kalmak yerine, bir kez daha «Yallah, yallah» melodisiyle ilerlemek zorunda kaldık. Üç saat kadar sonra alçak kum tepelerine ulaştık ve bunların arasında kamp kurmaya devam ettiğimiz beklenmedik bir dere bulduk. Bu dere, dünyanın bu bölgesindeki pek çok dere gibi, saf su değildi, ama Türkler tarafından suyu içmek için kötü hale getirdiği söylenen çeşitli tuzlar içeriyordu. Bu ve benzeri akarsulardan sürekli su içtik ve şansımıza, çoğunlukla hiçbir kötü etki hissetmedik.

O akşam yine yoldaydık, hedefimiz Dicle üzerinde küçük bir Türk karakolu olan ve bir kez daha karşılaşacağımız Şilgat'tı. Çok yorucu bir yürüyüşün ardından nihayet gece yarısına doğru vardık ve uzun bir bekleyişin ardından Türk kalesinin avlusuna toplandık. Eşyalarımızı yerleştirdikten sonra çok geçmeden uykuya dalmıştık; botların valizlerin altına saklanması ya da çalınmasını önlemek için bir şekilde bağlanması gibi olağan önlemler alınmıştı. Türk birliklerinin ayak giysileri her zaman kötü olduğundan, en sık çalınan eşyalar botlardı ve yolculuğumuzun sonuna ulaşmadan önce birkaç çift bu şekilde ortadan kaybolmuştu. Herkes iyice yorulmuştu ve ertesi gün dinlenmek için ısrar etmeye karar vermiştik. Bu nedenle, şafak vakti yeniden uyandırıldığımızı ve hemen başka bir yere gitmemiz gerektiğini öğrendiğimizde büyük bir öfke duyduk. Phil May daha fazla hakarete maruz kaldı ve hemen kendini kaybetti. Sonunda, daha fazla yerimizin olduğu, çok uzak olmayan başka bir muhafazaya yerleştik. Daha sonra, bütün gün dinlenmek için gösterdiğimiz çabalarda başarılı olduk.

Eski zamanlarda Şilgat, Asur İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Assur'du. Belli ki arkeologlar burada çalışıyordu; eski şehrin tüm temelleri ortaya çıkarılmıştı, hatırı sayılır bir alanı kaplıyordu ve büyük ölçüde mermerden inşa edilmişti. Dicle'ye ve ötesindeki düz ovalara bakan yüksek bir burun üzerinde yer alan eski şehir, çevredeki tüm ülkelerden görkemli bir manzara oluşturuyor olmalıydı. Şimdi sadece temelleri kalmış ve hiçbir oyma ya da yazıt görülüyor.

Ertesi gün, nehre yakın durarak, düz ve ilginç olmayan bir arazide bir kez daha yola çıktık. Başlangıçta, geçmemiz gereken bir dereye eşeklerin bataklığa saplanması nedeniyle önemli bir gecikme oldu. Öğle vakti birkaç saat mola verdikten sonra yorgun yolumuza devam ettik ve nihayet geceyi geçirmek üzere nehrin kıyısında konakladık..

Ertesi günkü yürüyüş tüm yolculuğun en tatsızlarından biri

oldu. Erken bir başlangıçtan sonra, kısa bir süre sonra bir Türk karakoluna ulaştık ve burada emir erlerimiz tayınları çekerken uzun bir gecikme yaşandı. Burada küçük zift fabrikaları vardı ve bunlar Bağdat'tan ayrıldığımızdan beri gördüğümüz modern sanayinin ilk işaretleriydi. Biraz daha ilerledikten sonra yol daha yüksek bir yere çıktı ve nehri sağımızda bıraktık. Öğleye doğru hava ısınmaya başladı ve ılık bir rüzgâr çıktı, toz bulutları bizi karşıladı. Nihayet öğleden sonra bir Türk karakoluna vardık, burada uzun tartışmalardan sonra girişimiz reddedildi ve adımlarımızı az geride biraz kükürtlü bir dereye doğru geri çekmek zorunda kaldık, burada gece için kamp kurduk.

Yılın bu zamanında ülkenin dört bir yanı uzun ince otlarla kaplıdır ve birçok yerde çok sayıda yabani çiçek vardır, kırmızı gelincikler çok dikkat çekicidir.

Jandarmaları alt etmek için artık köylülerden yumurta satın almak üzere bir tür sendika kurmuştuk. Her yere yaklaştığımızda yumurta için ne kadar ödenmesi gerektiğine karar veriliyordu, çünkü yumurta diğer yiyeceklerden daha fazla talep görüyordu. Bağdat bölgesinde İran kronu genel birimdir: bir kron dört peni ya da iki Türk kuruşuna eşittir; daha kuzeyde kuruş ya da kruş kullanılır. Yumurtalar için en ucuz fiyatı sekiz kuruş ya da dört peni olarak aldık, oysa jandarmalar kendi yollarına gittiğinde her biri için bir peni ödemek zorunda kaldık.

Bir sonraki yürüyüşümüz bizi nehir üzerinde bir yer olan ve adından da anlaşılacağı gibi eski bir hamam içeren Hamamali'ye götürdü. Burada nehre karışan zift kaynakları var ama suyu içmeye elverişsiz hale getirecek kadar güçlü değil. Erzak çok boldu; yumurta, kuru üzüm, ekmek ve hurma en çok arananlar arasındaydı. Birkaç saat dinlendikten ve nehirde yıkandıktan sonra akşam tekrar yola çıktık, ertesi gün Musul'a ulaştığımızda gerçek bir dinlenmeyi dört gözle bekliyorduk. Yolun kenarında konakladık ve ertesi sabah erkenden hareket ettik. Yol alçak tepelerin üzerinden inip çıkıyordu ve

önemli bir yere yaklaştığımızı gösterecek şekilde yüzeyi metalleştirmek ve iyi köprüler inşa etmek için bazı girişimlerde bulunulmuştu. Bir tepenin zirvesine ulaştığımızda, Dicle vadisinin tam görüntüsü önümüze serildi; Musul tam önümüzde uzanıyordu, nehrin sağ tarafında ise eski Ninova'nın kalıntıları uzanıyordu. Hemen ön planda, nehrin akışı yeşil ekili araziler ve alçak ormanlarla işaretlenirken, uzakta, Kürdistan'ın karanlık dağları yükseliyordu.

Şehre daha yakından yaklaşıldığında, Bağdat'la karşılaştıldığında camilerde büyük bir farklılık olduğu fark ediliyordu. Burada minareler sade taş işçiliğine sahipti ve muhteşem altın kubbeler ya da parlak mavi çini işçiliğiyle örtülmemişti.

Her zamanki Türk modeli olan içi boş bir kareden oluşan büyük bir binaya götürüldük. Burası esas olarak hapishane olarak kullanılıyor gibiydi. Bize üst katta üç ya da dört boş oda verildi. Su kıttı ve elle getirilmesi gerekiyordu. Diğer açılardan, bina Türklerden ayrılmayan tüm pis özelliklere sahipti.

Vardıktan kısa bir süre sonra eve göndermemiz için Kızılay kartpostalları verildi ve bunlar İngiltere'deki dostlarımızın bizden aldığı ilk haberler oldu. Yemek için şehirdeki restoranlara gitmemize izin verildi. Bir Fransız tarafından işletilen bu lokantalardan biri, uzun süre yetinmek zorunda kaldığımız kötü yemeklerden sonra bizim için büyük bir keyifti. Samarra'dan Musul'a kadar olan 175 millik yolu on günden kısa bir sürede kat etmiştik ve Tekrit'te kiraladığımız fazladan hayvanlar olmasaydı bunu başarmamız çok zor olurdu. Hal böyle olunca, çoğu insan bir saat ata binip bir saat yürüyebiliyordu, ancak bazıları bu kadar şanslı değildi.

Musul'da bize pek çok şey vaat edilmişti, bunların arasında nehirde yıkanmamıza izin verileceği de vardı. Sonunda buna asla izin verilmedi, ancak Ras-el-Ain'e yapacağımız yolculuk için un, pirinç ve kuru üzüm stokladığımız çarşıya gruplar ha-

linde gittik. Bize 120 mil uzaklıktaki Nusaybin'e ulaşana kadar yolda çok az erzak bulunabileceği söylendi.

Samarra'da, kuşatmanın etkilerinden hemen yola devam edecek kadar kurtulamamış olan birkaç subayı geride bırakmıştık. Şilgat'ta, ilk grubun bıraktığı bir subayı aldık ve kendi hizmetkârlarımızdan bir ya da ikisini geride bıraktık. Bunların hepsinin, birliklerle ya da sonraki subay gruplarıyla birlikte yola devam edecek kadar iyileşeceğini umuyorduk. Musul'da, ilk kafilenin geride bıraktığı doktorlarımızdan birini bulduk ve enterik rahatsızlığı olan bir subayla ilgileniyordu.

Musul'da iki gün dinlendikten sonra, 1 Haziran'da Ras-el-Ain'deki demiryoluna giden 200 millik yol için yola çıktık. Taşımacılığımız artık esas olarak arabalardan oluşuyordu ve daha önce olduğu gibi peşin ödeme yapılarak birkaç ekstra araba kiralandı. Kaç yürüyüş yapacağımız ve ilk gün kaç saat yolda kalacağımız konusunda her zamanki belirsizlik vardı. Artık neredeyse batıya doğru gidiyorduk ve eski dostumuz Dicle'yi bir daha göremeyecektik.

Musul'daki komutana Arap eskortlarımızın davranışlarından şikâyet etmemiz üzerine, bu adamlar bize daha az sorun çıkaran Türk askerleriyle değiştirildi. Grubumuza, Enver Paşa için İstanbul'a götürülmekte olan üç muhteşem Arap atı eşlik ediyordu. Musul bölgesi en eski zamanlardan beri Asya'daki en iyi at yetiştirme bölgesi olmuştur; gerçekten de bu amaç için nehrin her iki yakasında uzanan inişli çıkışlı çimenli düzlüklerden daha uygun bir ülke hayal etmek zor olurdu.

Dicle'den ayrıldıktan sonra, yüz mil boyunca tek bir ağaç görmedik ve herhangi bir tanımda çok az su vardı. Yirmi milden fazla süren bir yürüyüşten sonra ilk geceyi bazı kirli havuzların yanında geçirdik. Arabalar tahmin edilebileceği gibi dinlendirici değildi, çünkü yayları yoktu ve birkaç dakikada bir Yehu öndeki arabada kaybedilen mesafeyi yakalamak ya da

sadece onun önüne geçmeye çalışmak için atlarını dört nala koşturuyordu. Koşum takımları büyük ölçüde ip ve halattan oluşuyordu ve bunlar sık sık çözülüyor, böylece kafiledeki eski yerlerini geri almadan önce herkes için uzun bir çingirtiya neden oluyordu. Atların bazılarında korkunç yaralar vardı: Belli ki düşene kadar çalıştırılıyorlar ve sürücülerden en sert muameleyi görüyorlar. Arabalarımızı süren çocuklar vahşi, çabuk öfkelenen ve pervasız Kürtlerdi.

İkinci gün bizi saf tatlı su akan bir derenin kenarındaki kampa götürdü; bu, daha önce karşılaştığımız kirli havuzlar ve tuz yüklü kaynaklardan sonra hoş bir değişiklik oldu. Ertesi gün, öğle vakti bazı kirli kaynakların yakınında durduktan sonra, öğleden sonra geç saatlerde başka bir uzun susuz yürüyüşe başladık. Bütün gece durmadan ilerledik ve büyük bir çayır yangınının yanından geçtik. Bu yangınlar eski uzun otları yakmak ve yeni büyümeye yol açmak için başlatılır. Kilometrelerce uzanıyorlar ve geceleri üzerlerinde asılı duran yoğun duman bulutlarıyla güzel bir manzara oluşturuyorlar.

Sabah iki sularında iki saat mola verdikten sonra tekrar yola koyulduk. Saat dokuz civarında iyi bir akarsuya geldik ve öğlene doğru Demir Kapı'daki kampımıza ulaştık. Burada çok sayıda balık veren küçük bir nehir vardı. Birkaç Alman gördük ve yakınlarda bir Alman telsiz bölümü kamp kurmuştu. Derede yıkandık ve günün geri kalanında ve ertesi sabah dinlenmekten çok memnunduk.

İki yürüyüş daha bizi Nusaybin'e getirdi. Musul'dan ayrıldıktan sonra ülke neredeyse ıssızdı, ancak burada etrafta küçük köyler vardı. Onlara yaklaştığımızda terk edilmiş olduklarını gördük; muhafızlarımız bize bunların Ermeni köyleri olduğunu ve halkının savaştan önce öldürüldüğünü söylediler. Türk politikasının barbarlığına tanıklık eden bu korkunç köylerden çok sayıda geçtik.

Nusaybin'e yaklaşırken sağ tarafımızda, ovaya bakan bir kayanın üzerine kurulmuş ve Toros Dağları'nın güney sınırından bir gözetleme noktası oluşturan Mardin görülebiliyordu. Mardin'in de ne kadar ller şehri olduğunu söylemek imkânsızdı. Savaştan önce, asıl Ermeni nüfusu bu bölgeden kuzeydoğuya, Erzurum ve Van'a kadar uzanan bir toprak kuşağına yayılmıştı.

Nusaybin'de nehir kenarında kamp kurduk ve tam bir gün dinlendik. Burası, Roma ile Parthia arasındaki sınır istasyonu olduğu için eski günlerde Mezopotamya'daki herhangi bir yer kadar çok savaş gördü. Günümüzde geçmişe ait pek fazla kalıntı görülmüyor, ancak ordughımızın yakınında Roma forumunun bir parçasını oluşturan enine taşları taşıyan dört eski sütün duruyordu. Yüksek bir alandaki bu taşlar, tahmin edilebileceği gibi bir leylek yuvasını destekliyordu. Bu kuşlar genellikle bir ya da daha fazla eski yuvanın üzerine yeni bir yuva inşa ederler: Mezopotamya'da çok yaygındırlar ve Bağdat'ta birkaç tane grlmştı.

Ertesi akşam tekrar yola koyulduk ve ertesı gün öğle vakti Tel Erman'da mola verdik. Bu noktada, izlediğimiz rotanın kuzeyine doğru ayrılan ve Diyarbakır'a kadar giden bir yol var. Türkler bu sırada Rus baskısını karşılamak için Diyarbakır zerinden Kafkasya cephelerine çok sayıda asker sevk ediyordu. Köyün hemen ötesinde büyük bir deve konvoyu bulduk; Musul'dan ayrıldığımızdan beri Bağdat'a ya da İran cephesine giden hiçbir birlik ya da konvoyla karşılaşmamıştık; Mezopotamya'ya giden her şey sallarla Fırat'tan aşağı iniyor gibiydi, bu en hızlı yoldu.

Tel Erman,  hafta önce Bağdat'tan ayrıldığımızdan beri meyve elde ettiğimiz ilk yer olarak hafızalarımızda yer etti. Bazı küçük kirazlar ve kayısılar vardı ve hevesle satın alındı.

Akşam yürüyüşü sırasında, bir Türk süvari alayının yanından geçtik; Türklere göre fevkalade iyi donatılmış görünüyorlardı. Ortalama bir Türk at üzerinde asla mtl görünmez ama bu

adamlar normalden daha iyi bir gösteri yaptılar. Ras-el-Ain'deki demiryoluna yaklaştıkça hareketlilik arttı ve yol kenarlarında trafiğin daha yoğun olduğunu gösteren daha fazla ölü at vardı.

Son günkü yürüyüş en kötü yürüyüşlerden biriydi; sabah saatlerinde güneş çok sıcaktı, hiç esinti yoktu ve çok sayıda kum sineği bize saldırdı. Öğleye doğru büyük bir Türk kampına ulaştık; burada doğuya doğru ilerlemekte olan çok sayıda insan ve erzak vardı. Burada öğleden sonraya kadar dinlendik ve Ras-el-Ain'e doğru son yürüyüşümüz başladı. Son birkaç mil, son birkaç yılın popüler şarkılarının çoğunu içeren sürekli bir ıslık eşliğinde iyi bir tempoda tamamlandı.

Herkes artık demiryolu üzerinde olduğumuz için sıkıntılarımızın sona erdiğini ve ne olursa olsun daha fazla yürümek zorunda kalmayacağımızı düşünüyordu. Bu umutlar birkaç gün sonra, Toros Dağları boyunca uzanan hatta henüz tamamlanmamış olan ve dolayısıyla karayoluyla iki yolculuk daha yapmamızı gerektiren iki kırılma olduğunu duyduğumuzda yok oldu.

İstasyonun yanındaki açık alanda konakladık ve sabah erkenden bir sonraki trenle gitmek için hemen hazırlanmamız söylendi. Bir saat sonra, ertesi güne kadar gitmeyeceğimiz anlaşıldı. Bu zamana kadar, Türk emirlerine, onları yerine getirmek için gerçek hazırlıkların yapıldığını görmediğimiz sürece, fazla dikkat etmeyi bırakmıştık. Öğleden sonra Türkler tüm Hindu hastabakıcıları ve hizmetlileri götürdüler ve biri hariç grubumuzdaki tüm doktorların Hintli birlikler geldiğinde onlara bakmak üzere burada kalacaklarını, çünkü bu doktorların Nusaybin'e doğru daha doğudaki demiryolunu devam ettirmekle görevlendirileceklerini bildirdiler. Doktor arkadaşlarımız için çok üzülüyorduk, çünkü durumları hiç de iç açıcı görünmüyordu. Çevreden temin edilen yerel yiyecekler neredeyse yok gibiydi ve köydeki dükkanlarda çok az şey vardı.

Ras-el-Ain'e ulaştığımızda Musul'dan 200 mil yolu on günde

tamamlamıştık. Çoğumuz bu mesafenin yarısını yürümüş, diğer yarısını da arabalarla kat etmiştik. Birkaç müzmin homurtu dışında neşemiz hiç bozulmamıştı; genel olarak fevkalade iyi bir şekilde hayatta kalmıştık ve birkaç gün arkamızdan yürüyen Kut birliklerinden çok daha iyi durumdaydık.

Ertesi sabah Ras-el-Ain'den Halep'e doğru yola çıktık, yolculuk yaklaşık on iki saat sürdü. Geçtiğimiz tek ilginç yer, hattın Fırat'ı güzel bir köprüyle geçtiği eski Karkamış olan Cerablus'tu. Nehir kıyısında pek bir hareketlilik yoktu ama biz istasyondan ayrılmadan önce Alman motorlu kamyonlarıyla yüklü bir tren geldi ve birkaç dakika sonra doğruya doğru yoluna devam etti.

Akşam Halep'e vardığımızda, emir erleri ve hizmetkârlar kendi başlarına yola çıkarıldılar ve eşyalarımızı arabalara yükledikten sonra istasyondan arabalarla uzaklaştırıldık. Bu neredeyse lüksün zirvesi gibi görünüyordu ve sonunda gerçekten iyi muamele göreceğimiz bir yere ulaştığımızı düşündük. Karavanlar bizi çeşitli küçük otellere götürdü, ancak bir kez içeri girdikten sonra tekrar dışarı çıkmamıza izin verilmedi. Türkler eşyalarımızın hemen teslim edileceğini söylediler; bazıları valizlerinin gelmesini umarak bekledi, ama daha akıllı olanlar otelde ne kadar yatak varsa ele geçirdi ve bir verandaya sererek kötü bir işin en iyisini yaptı ve uyumaya gitti.

Sabahleyin yiyecek almak için dışarı çıkmamıza izin verilmedi. Otel tefecileri çocukların ekmekle gelmesine izin vermediler, ama kendileri bize iki katı fiyatla satmaya çalıştılar. Ancak, sonunda aşağıdaki sokaktan verandamıza ekmek atan bir çocuk bulduk ve böylece düşmanlarımızı alt ettik.

Kahvaltı için dışarı çıkmak ya da eşyalarımızı almak için gönderdiğimiz tüm çabalar sonuçsuz kaldı, ta ki öğlen saatlerinde eşyalarımızın bir gece önce bir geçidin içine atıldığı sokağın birkaç metre aşağısına gitmemize izin verilene kadar. Neyse ki çok sayıda valiz açılmış olmasına rağmen çok az şey çalınmıştı.

Nihayet öğleden sonra saat dörde kadar gruplar halinde yüz metre ötedeki bir restorana gitmemize izin verildi. İçeride kapalı kaldığımız sırada yolda Phil May'i gördük ve ona bağır-
dık; ama ne istediğimizi çok iyi görmesine rağmen, bize yardım etmek şöyle dursun, otele gelme zahmetine bile katlanmadı.

Ertesi gün de hemen hemen aynı şekilde geçti, ancak öğle vakti dışarı çıkmamıza izin verildi ve ertesi sabah erkenden istasyona geri götürüldüğümüzde kimse üzülmeydi. Burada bizden çok daha kötü durumda olan emir erleriyle karşılaştık. İlk gece pis bir barakada küçük bir odaya tıkmışlardı ve her Türk binasında ortaya çıkan haşerelerden ciddi şekilde zarar görmüşlerdi.

Birkaç saatlik bir demiryolu yolculuğu bizi İslâhiye'ye getirdi; burası o zamanlar Aladağlar üzerindeki yolculuk için demiryolu başlangıcıydı.

Halep'te bazı Avusturya birlikleri vardı ve şimdi çok daha fazla Almanla karşılaşmaya başladık. Halep'ten ayrıldıktan sonra geçtiğimiz istasyonlarda Türk eğitim kampları göze çarpıyordu ve demiryolu üzerinden güneye çok miktarda malzeme gidiyordu. Bunların çoğu, Türkler için felaketle sonuçlanan saldırıya yardım etmek üzere Mısır'a gidiyordu.

Geceyi İslâhiye'de bazı kaba çadır barınaklarının altında geçirdik. Tüm giysilerimiz bu iş için özel olarak tasarlanmış buharlı bir vagona tıtsülenmişti.

Ertesi sabah yol boyunca ilerleyen ve çok perişan görünen bir erkek, kadın ve çocuk kalabalığı fark ettik. Muhafızlarımız bunların hatta çalışan Ermeniler olduğunu, ancak yerlerine çalışacak olan birliklerimize yer açmak için götürüldüklerini söylediler; ayrıca bu Ermenilerin tepelerde şşsuz bir yere götürüleceklerini ve ölene kadar orada tutulacaklarını da eklediler.

Akşam kampımızdan ayrıldık, yolun ilk kısmını arabalarla, şimdiye kadar gördüğüm en engebeli yollardan birinde kat ettik. Geçidin eteğinde bir süre durduktan sonra, gece yarısı yola çıkarak yukarı doğru yürüdük. Güzel bir ay vardı ve yükseklere tırmandıkça manzara çok görkemli bir hal alıyordu. Yol daha yeni tamamlanmış gibi görünüyordu ve muhtemelen Alman enerjisinden kaynaklanıyordu. Zirveye yaklaştığımızda yolun kenarındaki hendekte yatan üç ya da dört ceset gördük; bunlar belli ki o sabah yola çıkarken gördüğümüz Ermenilerden bazılarıydı. Karşı tarafa indikten sonra güzel bir yerde ağaçların altında konakladık ve karşı yamaçta Ermenileri gördük. Kısa bir süre sonra ayrıldılar ve bir daha onları görmedik. O akşam yokuş aşağı yolumuza devam ettik, yeni askere alınmış ve Halep yakınlarındaki eğitim kamplarına gitmekte olan birkaç grup gürbüz Türk genciyle karşılaştık. Hızla alçalıyorduk ve sürücülerimiz dörtlüyle koşturmaya devam ettiler, bunun sonucunda iki araba tamamen devrildi, ama neyse ki yolculara bir zarar gelmedi. Sonunda demiryolundan çok uzak olmayan bir yerde konakladık ve ertesi sabah erkenden Mamouré istasyonuna ulaştık.

Adana üzerinden ovayı geçen demiryolu yolculuğu yaklaşık altı saat sürdü ve bizi Tarsus'a beş mil mesafedeki Kulek Boğazı istasyonuna getirdi. Bu noktadan itibaren ana Toros silsilesi üzerindeki karayolu yolculuğu başladı. Tüm erzak Alman motorlu kamyonları tarafından getiriliyordu ve her şey bir Alman komutan tarafından yönetiliyordu. Gece boyunca birkaç miğfer çalındı ve muhtemelen ya hiç güneş miğferi olmayan ya da çok kalitesiz miğferleri olan Alman askerlerinin eline geçti. Komutan onları geri almak için elinden geleni yaptı ama başarılı olamadı. Bize ertesi sabah saat 9'da ayrılımamız gerektiğini söyledi. Tam vaktinde bir düzine motorlu kamyon geldi ve çok geçmeden dağlara doğru hızla yol almaya başladık. Yol, yoğun trafik nedeniyle korkunç bir şekilde kesilmişti, bu yüzden neredeyse Türk arabalarında olduğumuz kadar kötü bir şekilde sarsıldık. Yükseldikçe manzara güzelleşiyordu, ta

ki yolun yarısında tepelerin arasında, Almanların motor servislerinin karargâhı haline getirdikleri ve “Toros Kampı” adını verdikleri açık bir alana ulaşana kadar. Burada her marka araba için bir tane olmak üzere devasa tamir çadırları, en eksiksiz ve özenli tipte yaşam alanları ve ofisler vardı. Burada bir süre durduktan sonra yolumuza devam ettik ve yolun dar bir kayalık geçitten geçmek için yer bulduğu Kilikya kapılarına girene kadar yavaş yavaş yükseldik. Diğer tarafta, iniş hemen başlıyor ve yer yer çok dik. Buradaki yol zorla çalıştırılan işçiler tarafından onarılıyordu ve çok daha iyi bir yüzeye sahipti.

Pozantı’da tekrar demiryoluna yaklaştığımızda birkaç İngiliz esiri fark ettik. Bunlar Çanakkale’de esir alınmış denizcilerdi. Kendilerine ödeme yapıldığını söylediler ve görünüşe göre şikâyet edecek pek bir şeyleri yoktu. Durup onlarla konuşmamıza izin verilmedi ve sadece kısa bir süre sonra Toroslar boyunca hattın komşu bölümlerinde çalıştırılan kendi birliklerimizden daha iyi durumda olduklarını umabiliriz.

Pozantı’da, bazıları İngiliz malı olan ve yarımadayı tahliye ederken Gelibolu’da bıraktığımız birkaç erzak satın alabildik. Kısa bir bekleyişin ardından sardalye gibi trene doldurulduk ve yolculuğun bir sonraki aşaması başladı.

Ertesi sabah Konya’ya vardık ve trenden inmemiz, ancak tren bir süre duracağı için eşyalarımızı çıkarmamamız söylendi. Yerel komutan geldi ve tanıştığımız en iyi Türk subayı olduğunu kanıtladı. Onun yönetiminde, içinde sert yatakların bulunduğu iki büyük odanın bulunduğu bir hastane binasına götürüldük. Haftalarca yerde yattıktan sonra bunlar büyük bir zevkti. Bir süre sonra komutan, dinlenebilmemiz için ertesi güne kadar burada kalmamıza izin verilmesine karar verdi. Phil May’e güvenmiş olsaydık, eşyalarımızın hepsi öğleden sonra Konstantinopolis’e gidecekti ama neyse ki onları zamanında kurtarmayı başardık.

Bizim açımızdan Konya'nın en büyük keyfi, istasyonun yakınında bulunan ve yemek için gitmemize izin verilen bir oteldi. Burası, nezaketin ta kendisi olan ve bizim için yeterince şey yapamayan bir Fransız kadın tarafından işletiliyordu. Çok azımız onun omletlerinin lezzetini ya da Hindistan'dan ayrıldığımızdan beri ilk kez gördüğümüz gerçek bir küvetteki sıcak banyoları unutacaktır.

Ertesi günkü yolculuk daha rahattı, çünkü daha fazla yerimiz vardı. Trende bir gece daha geçirdikten sonra, sabah çok sayıda Gelibolu esirinin hapsedildiği Afyonkarahisar'a vardık. Akşam saatlerinde Ankara hattının kavşağı olan Eskişehir'e ulaştık. Burada tüm Müslüman hizmetkârlarımız bizden alındı. Kasabanın içine doğru biraz ilerledikten sonra, ilk kafileyle birlikte gelen birkaç Hintli Müslüman subayın yaşadığı evlere götürüldük. Oldukça iyi durumda görünüyordlardı ve kesinlikle çok iyi odaları vardı. Bizi gördüklerine çok sevindiler ve yol boyunca yaşadıklarını merakla sorduk.

Bu noktaya kadar Ankara'nın yolculuğumuzun sonu olacağını hayal etmiştik, ancak akşam yola çıkmadan hemen önce Ankara'ya ulaştıktan sonra önümüzde on günlük bir yol daha olduğu söylendi. Trene tıka basa doldurulduk ve gece boyunca ağır ağır ilerleyerek ertesi gün saat on birde Ankara'ya vardık. Eşyalarımız arabalarla getirilmek üzere bırakıldı, biz ise kasabanın içinden geçirilerek bir mil ötedeki büyük bir binaya götürüldük. Burası Tarım koleji olarak inşa edilmişti ama daha sonra askeri okul olarak kullanıldı. Burada en son Şamran kampında gördüğümüz subayların ilk grubunu bulduk. Bizden çok daha tatsız bir yolculuk geçirmiş gibiydiler; aralarında kurmay subayların çoğu olduğu için mi, yoksa her Türk'e ve tercümana onlar hakkında ne düşündüklerini tam olarak söyleme planını benimsedikleri için mi, hayattan zevk almadıkları kesindi ve biz vardığımızda iki gün boyunca binadan dışarı çıkmalarına izin verilmemişti.

Phil May'e Eskişehir'de büyük bir sevinçle veda etmiştik ve o zamandan beri çok daha hoş bir subayın sorumluluğundaydık. Onun çabaları sayesinde, yemek pişirmek için dışarıda kalma ve akşamları yıkanmak için yakındaki bir dereye inme izni almayı başardık. İlk grubun, kendilerine yıkanma ve biraz temiz hava alma fırsatı sağladığımız için bize gerçekten büyük bir minnet borcu olduğunu hissettik.

Tüm emir erlerimiz istasyondan kirli bir Türk kışlasına götürülmüştü, bu yüzden tamamen kendi mutfak çabalarımıza bağımlıydık. Varışımızdan iki gün sonra ilk grup arabalarla Sivas ve Erzurum yolu üzerinde 100 mil doğuda bulunan Yozgat'a doğru yola çıktı. Bir hafta kaldık, sadece bir kez alışveriş yapmak için şehre girmemize izin verildi. Kastamonu'ya yolculuk en iyi koşullar altında başladı. Hava mükemmeldi ve deniz seviyesinden 2,000 feet yükseklikte olduğumuz için güneş öğle vakti asla çok sıcak olmuyordu. Ayrıca, bize yardımcı olmak için elinden geleni yapan yeni bir komutanımız vardı. Önümüzdeki mesafe 140 mil idi ve bu yolun tam bir hafta sürmesini bekliyorduk.

Yol ilk birkaç mil boyunca sayısız meyve bahçesinden geçtikten sonra daha açık bir araziye doğru ilerliyordu. Kirazlar ve küçük kayısılar boldu ve genel olarak erzak boldu; bir yıl sonra fiyatlar iki ve üç katına çıktığında ve birçok durumda çok daha fazla ilerlediğinde çok farklı bir durum vardı. İlk akşam küçük bir köye ulaştık ve komutanımız yerel dinlenme evinin çok şüpheli barınakları yerine açıkta uyumayı tercih etmemize çok şaşırmış görünüyordu.

Ertesi gün Kalecik'e ulaştık; kasabanın merkezindeki kayalık bir tepeye tünemiş eski bir kalenin kalıntılarıyla resim gibi küçük bir yer. Böyle bir harabe tüm Türk kasabalarını gözletiyor gibi görünüyor. Tepelere tünemiş benzer eski kaleleri Afyonkarahisar ve Ankara'da da görmüştük.

Ertesi sabah arabalarımızın çoğu götürüldü ve onların yerine bize eşekler verildi. Küçük bir merkep bir arabaya ayak uyduramaz ve hayvana yük semeri ile binmenin yürümekten ve önden sürmekten daha az yorucu olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Kişinin tüm eşyalarını arabaya koyması koşuluyla, en kolay yol genellikle onu istediği yere bırakıp onsuz yürümektir.

Kalecik'ten iki gün sonra, bütün gün çok ıssız ve ilginç olmayan bir araziden geçtikten sonra, yoldaki bir dönemeci döndüğümüzde aniden karşımıza çıkan, güzel bir konuma sahip küçük bir yer olan Çankırı'ya vardık. Bir dere kenarındaki ağaçların altında konakladık, ancak bu dereden su içmek için uygun değildi. Yerel komutan ve encümen bizi ziyaret etti. Çarşyı gezmemize izin verildi ve genel olarak rahat ettik.

Sabah, çok sevindiğimiz bir şekilde, bize yine arabalar verildi ve kuzeye doğru yolumuza devam ettik. Yol şimdi bazı yüksek sırtlardan geçmeye başladı. Bunlardan birinde bir polis karakolunu geçtik ve komutanımız tüfeğiyle birkaç güvercini takip ederken durduk, sonunda büyük bir zahmetten sonra bir tanesini ele geçirdik. Kut'tan ayrıldığımızdan beri, Bağdat ile Musul arasında kum tavuğunun dışında çok az av hayvanı görmüştük.

Yüksek bir sırttan çok dik ve engebeli bir inişten sonra bir dere kenarında kamp kurduk. Hafif Türk nakliye arabalarının boyun eğmeden dayanabildikleri muamele olağanüstü.

Bir sonraki yürüyüşümüz bizi çok uzun bir tırmanışa götürdü ve tüm yolculuğumuzun en keyifli günü olduğunu kanıtladı. Biraz yükseldikten sonra yol çam ormanlarına girdi ve bize Hindistan'daki farklı tepe istasyonlarının yakınındaki yolları hatırlattı. Öğle vakti geçidin zirvesine çok yakın bir yerde durduk; her iki taraftaki dağlar 2.000 feet daha yükselirken, geçit 4.000 feet'e yakın olmalıydı. Manzara muhteşemdi

ve böyle bir manzarada daha uzun süre kalabilmeyi diledik. Akşam olduğunda, diğer tarafta uzun bir mesafe aşağı inmiştik ve son ordugâhımız için durduğumuzda neredeyse ormanın dışına çıkmıştık.

Artık Kastamonu'ya on mil kadar yaklaşmıştık ve ertesi sabah, 5 Temmuz, saat on birde burayı görmüştük. Geldiğimiz sırtın tepesinden vadiye baktığımızda bizi karşılayan ilk manzara kayalık tepesinde duran eski kale oldu. Kale kayasının dibinden vadiye doğru yayılan kasaba, Halep'ten ayrıldığıımızdan beri gördüğümüz tüm Türk kasabalarından çok daha büyük görünüyordu. Vadi ekili tarlalar ve ağaçlarla yeşillenirken, yamaçlar çıplak ve kahverengiydi.

Kasabanın hemen dışında durdurulduk, bu sırada yolun her iki tarafında çok sayıda yerel jandarma vardı. Uzun bir bekleyişten sonra kasabaya girdik ve çarşıdan geçerek eski Rum sakinlerinin çıkarıldığı evler olduğu anlaşılan konaklama yerimize ulaştık. Sonunda, biraz kalabalık olmasına rağmen, her birimizin bir yatağı, yatak takımları ve biraz da başka eşyası oldu. Çoğumuz, belki de hastanede geçirdiğimiz birkaç gün dışında, sekiz ay ya da daha uzun bir süredir yatakta uyumamıştık ve şu anda tek istediğimiz uzun bir dinlenmeydi.

Tüm yürüyüşün en keyifli geçen haftası boyunca günde ortalama yirmi mil yol almıştık. Yolculuğumuz toplamda yaklaşık 1.700 mil sürmüştü ve muhtemelen savaş esirlerinin hapsedildikleri yere kadar kat etmek zorunda kaldıkları en uzun mesafeydi.

BÖLÜM IV

KASTAMONU'DA YAŞAM

Temmuz 1916-Ağustos 1917

Kastamonu'ya vardığımızda iki gruba ayrıldık; biri eskiden Rum okulu olan ve bitişiğinde bir ya da iki ev bulunan büyük bir binaya, diğeri ise tepenin aşağısındaki bir sokakta bulunan birkaç eve yerleştirildik. Her iki yer de şehrin kenarında, Rum mahallesindeydi. Okul binası yüksek bir yerdeydi ve vadideki kasabadan, ötesinde Karadeniz'in uzandığı tepelere doğru muhteşem bir manzaraya sahipti.

Evler ahşap bir iskelet üzerine inşa edilmişti, aradaki boşlukları doldurmak için tuğlalar çok sıradan bir şekilde atılmıştı. En iyi evler sıva ile kaplıydı; ancak, görünüşü ne kadar iyi olursa olsun, Türkiye'deki her evin kendi küçük sakinlerinden oluşan çok sayıda nüfusu vardır. Karşılaştığımız Avusturyalı bir hanımefendi, şehirde bu haşerelerden arınmış tek evin kendi evi olduğunu söyledi ve biz de buna inandık.

Kasabanın kendisi vadi tarafından kapatılmıştır ve neredeyse sayısız cami ve merkezde bir ya da iki büyük hükümet binası ile karışık bir evler karmaşası sunar. Camiler özellikle güzel değildir, altın kubbeleri ya da mavi çini işçiliği yoktur. En gösterişlilerinin minareleri sade gri taştan, daha küçük olanları ise ahşaptan küçük minarelerle yetinmek zorunda. Ramazan boyunca geceleri her minarenin etrafında bir ışık halkası yanar ve şehre garip bir görünüm verir, çünkü görü-

nen tek ışıklar bunlardır, sokak lambası diye bir şey yoktur ve özel evlerde çok az ışık vardır- o da fahiş bir fiyata gazyağı ile.

Kut'tan bu yana yaptığımız yorucu yürüyüşün ardından yeni evimize girdiğimiz için çok mutluyduk ve yeniden bir yatakta uyumak kısa sürede unutulmayacak bir lüksü. Bir restoran ayarlanmıştı ve varışımızdan kısa bir süre sonra bizim için çok iyi bir yemek hazırlandı. Ne yazık ki müteahhitten aldığımız en iyi yemek buydu ve iş günlük yemek düzenini ayarlamaya geldiğinde çok ılımlı bir programla yetinmek zorunda kaldık. Bununla birlikte, herkes yolculuk sırasında kendi kendine yemek pişirmekten ve yiyecek aramaktan o kadar yorulmuştu ki, bu işi başkasının yapacağı herhangi bir plan reddedilemezdi.

1916 yazı boyunca kasabada yiyecek nispeten ucuzdu; yumurtaların tanesi yarım peni ya da daha azdı ve iyi beyaz unun kilosu altı peni civarındaydı. Meyveler bol miktarda bulunuyordu, özellikle kirazlar çok iyiydi. Ancak Türkiye'nin bu bölgesinde kimse meyve yetiştirme zahmetine katlanmıyor. Üzüm, kavun, şeftali, elma ve armut bol miktarda var, ama hepsi en sıradan türden. Ülkede kayda değer bir iletişim olsaydı, şüphesiz durum farklı olurdu, ancak bu haliyle Türkler kendi kendine yetişen ve özel bir ilgiye ihtiyaç duymayan şeylerle yetinmektedir. Aşırı olgunlaşmış ve çürük armutlardaki lezzet çok şaşırtıcıydı. Haftalarca pazar günlerinde çarşıda çürümüş armut sepetleri ve bunların tadını çıkaran köylüler görürdünüz.

Kayalık tepesindeki yıkık kale çok eski zamanlardan kalma olmalı; şimdi bir "gözetleme" istasyonu olarak kullanılıyor ve yangın durumunda ve Ramazan sonunda yeni ayın ilk görüntüsü gibi diğer önemli anlarda alarm olarak ateşlenen üç eski topa sahip. Bizim için en büyük mucize, tüm çarşı evlerinin ahşap ve çıra gibi kuru olması nedeniyle tüm kasabanın uzun zaman önce yanmamış olmasıydı. İtfaiye, beş ya da altı gencin omuzlarında taşıdıkları tarih öncesinden kalma bir el tulumbası ile hortum ve kovalardan oluşuyordu. Bir keresinde S. & T.

Kolordusundan bir binbaşı bu görüntüyü görünce kahkahalara boğuldu ve komutan kendisini hakarete uğramış hissederek onu iki hafta boyunca eve hapsedti.

Bu bizim ilk komutanımızdı, çok cahil bir örnekti, raporlara göre Kafkasya'da çiftçilik yapmıştı. Her zaman iç karartıcı bir görüntüsü vardı. Türk subaylarının çoğu sadece perşembe günleri tıraş olurlar ve o da bu kuralın bir istisnası değildi. Pantolonu her zaman yerleri süpürürdü; her zaman birkaç numara büyük ayakkabılar ve eski bir palto giyerdi. Elleri ceplerinde, omuzları kamburlaşmış bir halde, perişanlığın resmini çizincesine ayaklarını sürüyerek dolaşırdı. Yine de görünüşteki kederine rağmen, daha sonra öğrendiğimiz gibi, bizden oldukça iyi bir şey yapıyordu. Restoran müteahhidi ona ayda yaklaşık 30 sterlin ödüyordu ve aralarında, tüm kurallara aykırı olarak, kaldığımız yer için bizden kira alıyorlardı. Bir başka küçük gelir kaynağı da aylık maaşlarımız için her birimize 2.5 yerine 5 kuruş makbuz pulu ödetmesiydi.

Bu komutan Türkçeden başka dil bilmiyordu ve bu nedenle her durumda bir tercümana ihtiyaç duyuluyordu. Başlangıçta bu tercüman bir Rum'du ve bize dostça davrandığını göstermeye çalışıyordu; ama çok geçmeden onun iki yüzlü bir alçak olduğunu ve iş yaptığımız esnafla komisyon anlaşmaları yaparak bizden para koparmak için elinden geleni yaptığını anladık.

Neyse ki, 1917 yılının başlarında, İstanbul'dan bir Türk albay -Şükrü Bey- beklenmedik bir şekilde teftiş ziyaretine geldi ve bunun sonucunda komutan derhal görevden alındı ve ev kirası için fazla ücret alınmasıyla ilgili konular düzeltilti. Komutanın albayın önünde diz çökerek af dilediği söylenir. Her halükârda bu, bizim için elinden gelen her şeyi yapmaya çok hevesli olan ikinci komutan Şerif Bey'in hikayesiydi. Ankara'dan Kastamonu'ya kadar olan yürüyüşümüzde bizim için elinden geleni yapmıştı ama daha sonra ona güvenmemek zorunda kaldık.

Türk subayları genelde çok iyi davranışlara sahiptir ve sözlerini tutma konusunda en ufak bir fikirleri olmadan neredeyse her şeyi vaat ederler. Fransızca'yı çok iyi bir aksanla konuşurlar, bu da onların bu dili genelde olduğundan çok daha fazla bildiklerini düşündürür. Subayların giydiği üniformaları tarif etmek mümkün değil, zira birbirine benzeyen iki üniformaya çok nadir rastlanıyor. Malzeme çok az ve pahalı olduğu için üniformalar neredeyse her şeyden yapılıyordu ve emniyet müdürü diye bir kişi olmadığı için kimse müdahale edemiyordu. Sonuç olarak, "Çikolata Asker" ya da "Balkan Prensesi"nde rol almış gibi görünen, son derece estetik bir tarzda giyinmiş bazı subaylar ve sadece rütbe rozetleriyle esnaftan tanınabilecek diğerleri görülüyordu.

Yunanlı tercüman asıl ekipten ayrılan ilk kişiydi. Ondan sonra bize çok daha iyi iki kişi gönderildi. Bunlardan biri Remzi adında genç bir Türk'tü; savaş patlak verdiğinde İstanbul'da deniz harp okulu öğrencisiydi ve hala bir gün İngiliz Donanması'nda subay olma umudunu besliyordu. Ne yazık ki, bize yardım etmeye çalışırken İstanbul'a mektup yazdı; üstleriyle başı derde girdi ve gönderildi. Böylece, büyük adama olan benzerliğinden dolayı her zaman "Napolyon" olarak anılan ikinci adam, bir Ermeni ile baş başa kaldık. Napolyon çok temkinliydi, ama kendi konumunun zorluğu göz önüne alındığında, bize çok iyi hizmet etti.

İlk komutanımız ortadan kaybolduktan sonra, yerine Fettah Bey adında çok ufak tefek, ama çok şişman ve neşeli bir adam geldi. Çok iyi bir adam olduğunu kanıtladı ve işler kısa sürede çok daha hoş bir şekilde ilerledi. Almanca bilmesi onun için büyük bir avantajdı ve böylece bir tercümandan kurtulmuş olduk. I.A.R.O.'dan¹⁰ Yüzbaşı H., çoğu durumda onun sorumluluğunu üstlendi ve birkaç hafta bizde kaldıktan sonra oldukça İngiliz yanlısı olmaya başladı.

10 Indian Army Reserve of Officers (Hint Ordusu Rezerv Subayları)

Hayatımızdaki en büyük olaylar şüphesiz posta ya da paketlerin geliyordu. Temmuz 1916'da varışımızdan kısa bir süre sonra aldığımız mektuplar, çoğumuzun Kut'ta kuşatmanın başlamasından yaklaşık sekiz ay öncesinden beri evdeki arkadaşlarımızdan aldığımız ilk haberlerdi. Ortalama olarak her on günde bir mektup geliyordu; evden İsviçre, Viyana ve İstanbul üzerinden gelen en kısa süre 25 gündü. Koliler de aynı güzergâhı izliyordu ama ortaya çıkmaları çok daha uzun sürüyordu. Başlangıçta üç ya da dört ayda varıyorlardı, ama giderek daha da uzadılar ve sonunda sekiz ya da dokuz ayda yola çıktılar. Bu gecikmenin nedeni, tüm paketlerin aktarıldığı ve görünüşe göre Avusturyalı yetkililerin birkaç tane daha göndermeye karar vereceği zamana kadar bir depoya atıldığı Viyana'da bulunacaktı. İtalya cephesindeki herhangi bir büyük operasyon, tüm kolilerin ve bazen de mektupların derhal durdurulmasına neden oluyordu. Gerçekten bir şeylerin çalındığına dair son derece az vaka vardı ve belli bir tarihe kadar subaylar evden gönderilen neredeyse tüm paketleri teslim almışlardı.

Varışımızdan kısa bir süre sonra, o sırada çıkarlarımızla ilgilenen İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla bir dizi hediye aldık. Bunlaryaz için ince pamuklu giysilerden oluşuyordu ve giyilebilir durumda olduklarında oldukça işe yarıyorlardı. Ne yazık ki bunlar çok küçüktü ve kendisine verilen pantolonu giyebilen çok şanslı bir adamdı. Daha sonra daha fazla giysi geldi, bunlar kalın kışlık giysilerdi, aynı derecede eğlence sağlamasa da bize daha iyi uyuyorlardı ve büyük bir nimetti, çünkü insanlar yeni yıla kadar evden istedikleri giysileri almaya başlamamışlardı.

Kastamonu'da ve aslında küçük Asya'nın çoğunda kış çok şiddetli geçebilir; ancak kuru ve sağlıklı bir soğuktur. Şubat 1917'de günlerce 20 derecenin üzerinde don yaşadık ve bir sonraki kış boyunca Çankırı'da sıcaklık sıfırın altında 6 dereceye kadar düştü. Gerçekten de denizden 2,500 fit yükseklikteki Kastamonu'dan daha iyi bir iklim bulmak zor olurdu. Bu-

radaki yağış miktarı çok azdı ve neredeyse tamamen Mart ve Nisan aylarıyla sınırlıydı. Yaz sıcaklığı İngiltere'dekiyle hemen hemen aynıydı ama daha kuruydu.

Karadeniz kıyısına yaklaştıkça yağış miktarı artıyor ve bitki örtüsü sıklaşıyordu. Ankara ve Çankırı arasında neredeyse çöl olan geniş araziler var. Kastamonu'da tepelerde çam ormanları ve çalılar vardı, tüm vadiler ise yoğun bir şekilde sulanıyordu. Karadeniz kıyısında iklim kışın çok daha ılımandır ve kayın, meşe ve köknardan oluşan sık ormanlar ve yoğun çalılıklar vardır.

Her zaman büyük bir açık bacası olan mutfak dışında, evlerde sıradan türde bir şömine yoktu. Kışın tüm ısınma, en yakın duvardan çıkan bir bacası olan sac sobalarla sağlanıyor. Odunla beslenen bu sobalar kısa bir süre için muazzam bir ısı veriyor, ancak eşit bir sıcaklığa yaklaşan herhangi bir şeyi korumak çok zor. 1916-17 kışında odun boldu ve biz onu bütün kütükler halinde satın alırdık. Bunları iki Ermeni'ye kısa boylar halinde kestiriyor, sonra da baltayla bölüyorduk. Bu bize soğuk kış sabahlarında iyi bir egzersiz sağlıyordu. Ne yazık ki, ertesi yıl odun kıtlaştı ve çok daha pahalı hale geldi ve bunun sonucunda tüm mahkumlar önemli ölçüde zarar gördü. Yemek pişirmek için çok miktarda odun kömürü kullanılıyordu, ancak bölgede hiç kömür kullanılmadığını gördük, Ankara'ya giden demiryolu bile büyük ölçüde oduna bağlıydı.

Restoranda birkaç ay geçirdikten sonra müteahhit fiyatları yükseltmeye başladı ve çoğumuz buna karşı çıktık. Bu durum sonunda çoğunluğun greve gitmesine ve kurallar gereği izin verildiği gibi kendi kendilerini dağıtmaya karar vermesine yol açtı. Ancak eski komutan ve müteahhit, ellerinden gelse bu alternatifi kabul etmeyi düşünmüyorlardı. Sonuç olarak, bacaları ve evleri ateşe vermemizden korktukları için önce kendi evlerimizin mutfaklarında yemek yapmamız yasaklandı. Bunu aşmak için evlerin arkasındaki bahçelerde ya da avlularda şömineler yaptık. Aynı türden başka ufak tefek şeyler

de denendi ama sonunda kendi yolumuzu bulduk ve yemek faturalarımızın eskisinin neredeyse yarısına düştüğünü gördük. Yanımızda yemeklerimizi yapan ve bize hizmet eden birkaç İngiliz hademe vardı. Başlangıçta her yemekhane için ayrı bir oda bulmakta biraz güçlük çektik ama sonunda ekonomik bir plan üzerinde anlaştık ve marangozlarımız banklar, masalar vs. yaparak burayı döşediler.

Lokanta müteahhidi grevimizden öylesine tiksindi ki iki ya da üç gün boyunca lokantayı tamamen kapattı ve böylece kendi yemeklerini yapmaktansa her koşulda ona sadık kalan birkaç kişiyi de kapı dışarı etti. Bunun sonucunda, doğal olarak, iki taraf arasında büyük bir husumet yaşandı ve bu husumetin ortadan kalkması zaman aldı. Sonunda, restoran destekçileri kendi başlarına bir karmaşa başlatmak zorunda kaldılar ve geri kalanımızla aynı hizaya geldiler.

Başlangıçta işler pek umut verici görünmese de yaşlı komutan bize haftada sadece bir kısa yürüyüş yapabileceğimizi söyledi. Aslında evlerimizin dışında yüz metre kadar yola çıkmamıza izin veriliyordu ve yanımıza bir nöbetçi alarak her gün çarşıya ya da Türk hamamına gidebiliyorduk.

Hamamlar, ya da Türk hamamları, ki çok sayıda hamam var, evde gördüğümüz gibi özenle döşenmiş yerler değil, buharla beslenen iki tonozlu odadan oluşuyor. Yan taraflarda üzerine oturulan çıkıntılar ve içinde sıcak ve soğuk su bulunan taş kurnalar vardır. En sıcak odada çeyrek saat haşlandıktan sonra dış odaya geçilir, burada yaşlı bir görevli genellikle soğuk su kovalarıyla çalışmaya hazırdır. Daha sonra soyunma odalarına geçilir ve Türk kahvesi getirilirken havlulara sarınarak rahatça uzanılır. İlk birkaç aydan sonra şeker o kadar pahalılaştı ki artık verilmiyor ve sonuç olarak kahve çok kötü görünüyordu. Sonuç olarak, insanın bolca vaktinin olduğu bir yerde, hamam bir sabahı geçirmenin çok hoş bir yolunu sunuyordu.

Türkler bizim yararımız için bir dizi kural koyarlardı. Bunlar tercümanın başarabildiği en iyi İngilizceyle yazılmıştı ve hiçbir zaman çok net değildi. Kural olarak biz bunlara pek dikkat etmezdik, öte yandan onlar da hiç umursamıyor gibi görünürlerdi. Kural tahtadaydı ve eğer İstanbul'dan işgüzar bir subay gelirse, ona her zaman gösterilebilir ve kesinlikle uyulacağı garanti edilebilirdi.

Bir keresinde aniden bir duyuru asıldı ve bundan böyle tüm ışıkların akşam 9.30'da söndürülmesi gerektiği bildirildi. İlk gece bunun yapılması tavsiye edildi; ikinci gece saat 9.45 civarındaydı ve ondan sonra istediğimiz zaman yatmaya devam ettik ve bu konuda bir daha hiç rahatsız edilmedik.

Gazyağı fiyatlarının inanılmaz derecede yüksek olması nedeniyle, gün ışığından yararlanma uygulaması kısa süre sonra yürürlüğe girdi ve bize büyük tasarruf sağladı.

Nöbetçiler genel olarak çok iyi huylu insanlardı ve kendileri söz konusu olduğunda bizi kısıtlamalarla asla endişelendirmezlerdi. Çoğunlukla daha önceki savaşlarda görev yapmış ve askere çağrılana kadar kendi küçük çiftliklerinde yaşayan yaşlı adamlardı. İçlerinde en iyilerinden biri "Johnnie Walker" dı; olağanüstü adımları olan ve hepimizi durana kadar yürütebilen küçük bir adamdı. Uzun bir yürüyüşe çıkarken hep onu yakalamaya çalışırdık, kişisel nedenlerden dolayı bizi asla iyi bir mesafeye gitmekten alıkoymayacağını bilirdik. Bir diğer favorimiz de kumral bıyıklarıyla çok zararsız bir ihtiyar olan "Ginger" idi. Biri yanımızdan geçerken eğilir ve gizlice fısıldardı: "Ginger fena?"-Ginger kötü bir adam mı? Arada bir izinli olarak evlerine gidiyor ve birkaç kilo tereyağı ya da bir çuval buğday unu ile geri dönüyorlardı, bunları da bize çok zorlanmadan satıyorlardı.

Biz vardığımızda muhafızların elindeki tek silah, kocaman bir kurşun yığını ateşleyen eski pinfire tüfeklerdi. Her adamın

elinde tam olarak iki mermi vardı. Daha sonra ele geçirilmiş Rus tüfekleriyle silahlanmış daha genç adamlar geldi.

Kısa süre sonra futbol için bir saha kiralamayı başardık. Çok taşlıydı ve hiçbir şekilde düz değildi ama yine de büyük bir kazanımdı. Kural olarak, her ev grubu haftada üç gün burayı kullanıyordu. Başlangıçta sadece bir futbol kasası vardı ve topumuz yoktu. Kasayı çimenle doldurduk ve taşlar nedeniyle yakalama yapmanın yasak olduğu, topun ömrünü korumak için punting ve yer vuruşunun yasak olduğu çok değiştirilmiş bir Ragbi formu oynadık. Birkaç hafta sonra İstanbul'dan düzgün futbol topları aldık ve diğerleri de sonunda evden geldi. Diğer ev gruplarına karşı maçlar yaptık, düzenlilere karşı düzensizler ve aklımıza gelebilecek diğer her şey. Futbol altılıları çok heyecan yarattı ve bu vesileyle ortaya çıkan yerel bir bahisçi firması büyük bir iş yaptı.

Her gün bir yerlere gidebileceğimize her zaman güvenebildik. Yaz başlarında haftada iki gün sabahları tepelerde muhteşem yürüyüşler yapardık. Bu uzun yürüyüşler herkese uygun değildi ve "sümüklü böcekler" için hafif bir menderes biçimi düzenlenmesi gerekiyordu. Bir keresinde, öğle yemeğimizi alarak yaklaşık beş mil yürüdük ve çok neşeli bir piknik yaptık, ancak buna bir daha asla izin verilmedi ve Temmuz 1917'de tüm uzun yürüyüşler aniden durduruldu ve şehrin sınırları dışına çıkmamıza neredeyse hiç izin verilmedi.

Dış dünyadan haber almak için, en iyi Türk akademisyenlerin tercüme ettiği yerel telgraflara ve ayrıca İstanbul'da basılan ve Almanlar tarafından işletilen "Hilal" gazetesine bağımlıydık. Fransızca baskısını aldığımız bu gazete, savaşın başında propaganda amacıyla çıkarılmaya başlanmıştı. Haberler doğal olarak tek taraflıydı ama satır araları okunduğunda batı cephesindeki durumun ne olduğu gayet iyi anlaşılıyordu. Ayrıca elimizde haritalar vardı ve Somme taarruzu sırasında olduğu gibi, Almanlar "önceden tasarlanmış planımıza göre" son mev-

zilerinden birkaç mil geride mevzilendiklerinde, bahsedilen yerleri takip edebiliyorduk. Bu gazetede bir süre yayınlanan bir seri hikâyenin adı “L’Évadé de Tsingtau” idi ve Japonlar Tsingtau’yu ele geçirdikten sonra oradan kaçan, Amerika’ya ulaşan, Almanya’ya geçmeye çalışırken yakalanan, bir süre Donnington Hall’da kalan ama sonunda kaçmayı başaran ve Tilbury yakınlarından nehirde yatan bir Hollanda gemisine yüzerek ulaşan bir Alman’ın maceralarını anlatıyordu. Doğru olsun ya da olmasın, bu harika bir hikayeydi.

Evden gelen mektuplarımızda dikkatlice kamufle edilmiş haberler her zaman güvenli bir şekilde ulaştı; aslında Türkler aldığımız mektuplardaki hiçbir şeyi sansürleme zahmetine girmediler. Öte yandan, İstanbul’daki işgüzar bir yaratık, ayda iki kez yazmamıza izin verilen uzun mektuplarımızı sistematik olarak kesiyor ve yalnızca ilk iki ve son iki satırı gönderiyordu.

Çarşıdaki Rum esnaf arasında her zaman pek çok söylenti vardı. Örneğin, İngilizlerin Bağdat’ı onlardan çok önce aldıkları söylenirdi ve Filistin’deki birliklerimizin Halep’e üç ya da dört yürüyüş mesafesinde olduğu söylenirdi; Ruslar Sivas’ın hemen dışındaydı ve Trieste İtalyanlar tarafından alınmıştı. Türklerin kendileri bu hikayelere asla inanmadılar ve aslında, ateşkes imzalandığında bile, taşra bölgelerindeki pek çoğu Bağdat’ın elimizde olduğunu duymamıştı. Cephedeki arkadaşlarından hiçbir mektup almadılar, hiçbir kayıp listesi yayınlanmadı ve onlara posta yoluyla ulaşan tek haber, Burma’ya esir olarak götürdüğümüz Türklerden gelen ve çok mutlu ve memnun görünen birkaç mektuptu.

Köy halkı bize karşı hiçbir zaman “nefret” göstermedi, ancak yetkililer bunu yürüyüşlerimizi kısıtlamak için bir bahane olarak kullanıyor ve köy halkının ne kadar fanatik olduğunu söylüyorlardı.

Futbol maçları dışında kendimizi çeşitli şekillerde istih-

dam ettik. Çok geçmeden iki ya da üç köklü marangoz firması ortaya çıktı; bunlar çok sayıda iş yapıyor ve çok sayıda mobilya üretiyordu. Diğerleri ayakkabı tamirciliği yapıyordu ve çizme-lerimizi düzenli tutmak için yapacak çok işimiz vardı. Pek çok kişi çeşitli diller öğrendi, ancak Türkçe pek rağbet görmedi, çünkü kimse ülkeyi terk ettikten sonra bir daha konuşmayı düşünmüyordu.

Oldukça iyi bir kütüphanemiz vardı ve kitaplar evden paketler halinde çok fazla sorun olmadan geliyordu.

Kış boyunca uzun bir konferanslar dizisi düzenlendi, bunu yapabilen herkes geri kalanımıza ders verdi. Gerçekten emek verildiğinde ne kadar kapsamlı bir program oluşturulabileceği harika bir şey.

Bir başka entelektüel çaba da münazara topluluğuydu; ancak bu çok uzun ömürlü olmadı.

En büyük başarımız kuşkusuz bando takımıydı. Bu, 1917 baharında, bu konuda çok istekli olan yeni komutanımızın himayesinde başlatıldı. Başlangıçta sadece çarşıda bulunan iki ya da üç keman vardı, daha sonra diğerleri, ayrıca bazı klarinetler bulundu; kısa süre sonra davullar ve banjolar yapıldı ve son olarak- hepsinin en büyük zaferi- en ilerici marangoz firmamız tarafından iki 'çello ve bir kontrbas üretildi. Toplamda grubun sayısı on altı civarındaydı. Başlangıçta hiç müzikleri yoktu ve bandoyu yöneten Teğmen Parsons, çoğu olağanüstü başarılı olan bir dizi parçanın partiyonunu yapmak zorunda kaldı. Daha sonra müzik evden geldi ve haftada iki kez konserler verildi.

Bir ya da iki kez dans bile ettik ve bir gün komutan iki ya da üç Rum ve Ermeni bayan getirdi. Bu öylesine başarılı oldu ki, komutan çok heyecanlandı ve "Bir dahaki sefere bir sürü bayan gelecek" dedi. Hayat her yönden iyiye gidiyor gibi gö-

rünüyordu, ancak bu durum uzun sürmeyecek kadar iyiydi ve aniden her şey durdu. Komutan, muhtemelen kendisini arkasından İstanbul'a ihbar etmiş olan kasabadaki diğer Türk yetkililer yüzünden başı belaya girdi. Yürüyüşlerimiz aniden kısıtlandı ve uzun yürüyüşlere izin verilmedi. Küçük adam kendi ayakları üzerinde durabilseydi, işler çok daha iyi olurdu, ama güçlü bir tavır takınamayacak kadar korkmuştu ve birkaç gün sonra Eskişehir'e giderek oradaki komutanın yerini aldı, o da Kastamonu'ya gelecekti.

1916 kışı boyunca çarşıda fiyatlar hızla yükselmeye başladı ve bu durum 1917 boyunca devam etti. 1918'de tüm esirler, bu açıdan Kastamonu'dan daha iyi durumda olduğu söylenen yeni kamplarda bile yiyecek bulmakta büyük zorluk çekiyordu.

İlk geldiğimizde tedavülde az miktarda gümüş para vardı, yeni kullanılmaya başlanan en küçük banknotlar 25 kuruş. Normal zamanlarda 4 ve 10. Kısa bir süre sonra bunları, arkasında Çanakkale Boğazı ve Kut resimleri bulunan 2½ ve 1 kuruşluk banknotlar izledi, Kut oldukça tanınmaz haldeydi. Daha küçük bozukluklar için pullara başvurmak gerekiyordu ve 1917 yazının ortalarına gelindiğinde hiçbir madeni para görülüyordu.

Para bize çeşitli yollardan geliyordu, ancak alabildiğimiz en iyi döviz, bize pound başına 160 kuruş veren şehirdeki Rum esnaftan tarihsiz çekleri bozdurmaktı, oysa Hollanda Büyükelçiliği aracılığıyla sadece 140 alabiliyorduk, savaştan önceki döviz kuru 112 idi. Dükkân sahipleri bu çekleri savaşın sonuna kadar bozduramayacaklardı ve bu koşullarda kabul etmeleri İngiliz çekinin itibarı için bir şeyler söylüyordu. Kuşkusuz bu çekleri, tek alternatif olan ve savaşın sonunda babacan bir hükümet tarafından aniden reddedilmesi muhtemel olan Türk kâğıt parasından çok daha güvenli bir varlık olarak görüyorlardı.

Türkler bize kendi subaylarına ödedikleri oranda ödeme

yapıyorlardı, bunun karşılığı savaş ofisi tarafından hesaplarımızdan kesiliyordu.

Kut'tan yola çıkarken Bağdat'ta bize bir aylık maaş verildi ki bu kıdemli subaylar için nispeten cömert bir ölçektir. Ancak Kastamonu'ya vardıklarında bu talihsiz kişilere Bağdat'taki oranların oldukça yanlış olduğu ve aradaki farkı ödemeleri gerektiği söylendi; bu birçok durumda birkaç ay sürdü.

Ne mutlu bize ki, varışımızdan kısa bir süre sonra Kızıl Haç, İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla yardımımıza koştı. Bize ayda 3 sterlin verdiler, bu da Türklerden aldığımız 7 sterlinlik astsubay ödeneğiyle birlikte yaşamımızı sürdürmemizi mümkün kılıyordu.

Yiyecek pahalılaştıkça Kızıl Haç ödeneklerini ayda 5 sterline çıkardı ve sonunda bunu daha da arttırmak zorunda kaldı.

Mayıs ve Haziran 1917'de bazı ek görevliler geldi; bu adamlar o zamana kadar başka kamplarda bulunmuşlardı ve hepsi Kut esiri değildi, bazıları Çanakkale Boğazı'nda, diğerleri Mısır'da alınmıştı. İlk birkaç ay boyunca askerlere yapılan muameleyle ilgili korkunç hikâyeler getirdiler ve Kut garnizonunun en az üçte ikisinin çoktan ölmüş olduğu anlaşıldı. Duydukları son haber, uygun durumdaki tüm esirlerin demiryolunda çalışmak üzere Suriye'nin kuzeyine geri gönderildikleriydi. Biz 1916'da geldiğimizde o bölgede koşullar çok kötüydü, bir yıl sonra geri dönenlerin neler yaşadığını kimse bilemez. Bu bölge askeri operasyonların yürütüldüğü bir bölge olarak kabul edildi ve bu nedenle, İstanbul'daki Hollanda Büyükelçiliği'nin çeşitli kampları denetlemesi konusunda varılan anlaşmanın dışındaydı.

Ne yazık ki, bu yeni emir erlerinden bazıları Kastamonu'ya giderken kirli mola yerlerinden birinde tifüse yakalandı ve üçü hayatını kaybetti. Daha önce toprağa verdiğimiz üç subayın

yanına, kasabaya bakan tepenin üst kısmında, Rum ve Ermenilerin gömülü olduğu yamacın yakınındaki küçük mezarlığa gömüldüler. İlk başta mezarların üzerine tahta haçlar dikildi, ancak bunlar Türk köylüler tarafından hemen sökülüp çalındı. Daha sonra üzerine haç oyulmuş ve isimler yazılmış ağır taş levhalar elde ettik. Küçük noktanın etrafına bir duvar örüldü, birkaç subay her sabah yukarı çıkıp duvar tamamlanana kadar sıkı bir şekilde çalıştı. Artık Kastamonu'da hiçbir İngiliz esir kalmadığına göre, bu küçük mezarlığın çıplak yamaçta bozulmadan kalmasına izin verileceği umulmaktadır.

1917 yazı boyunca, bazı subaylar Türklerin kampı Kastamonu'dan demiryoluna daha yakın bir yere taşınmasından yanaydı, çünkü o zaman gelecek kış boyunca odun ve yakıt tedarikinin daha kolay olacağı düşünülüyordu. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği şüpheliydi, ancak İstanbul'a resmi bir talep gönderilmişti. Temmuz 1917'nin sonlarına doğru, görünürde hiçbir neden yokken özgürlüklerimiz önemli ölçüde kısıtlandı ve 8 Ağustos'ta partimizin kaçışından sonra çok ciddi kısıtlamalar getirildi.

1917-18'de Türkiye'nin hiçbir yerinde yaşam elverişli sayılmazdı, çünkü tüm bölgelerde yiyecek çok azdı. Bu durum kâğıt paradaki değer kaybıyla birleşince fiyatlar çok yüksek kaldı ve karışıklık büyük bir sorun haline geldi; eğer koliler evden daha hızlı geçebilseydi büyük bir fark yaratabilirdi.

Eylül ayının sonunda subayların ilk grubu Çankırı'ya taşındı ve geri kalanlar da Ekim ayının başlarında bunu takip etti. Çankırı'da konaklama, çok kapsamlı bir temizliğe ihtiyaç duymasının yanı sıra pencerelerinde çok fazla cam gerektiren kirli bir Türk barakasında sağlandı. Kısa bir süre sonra, subayların üçte ikisi İzmir'in yaklaşık yüz mil doğusunda küçük bir yer olan Gedos'a gitti; burada şartlı tahliye edildiler ve istedikleri yere korumasız olarak gitme özgürlüğü verildi. Geri kalanlar birkaç ay Çankırı'da kaldılar, burada kendilerini oldukça

rahat ettirmeyi başardılar, ancak sadece egzersiz yapmak için komşu bir tarlaya çıkmalarına izin verildi. Ancak daha sonra, Kut subaylarının ilk yarısının gönderildiği kamp olan Yozgat'a gönderildiler.

BÖLÜM V

KASTAMONU'DAN KAÇIŞ

Kastamonu'daki olaylara dönecek olursak, Kasım 1916'da bizim için biraz daha fazla barınma imkânı doğmuştu ve sonuç olarak kendimi I.A.R.O.'da bir teğmen olan Keeling ile iyi bir odayı paylaşırken buldum. Kısa bir süre sonra bir akşam ona, umduğumuz gibi, o zamanlar Trabzon'un biraz batısındaki bir noktadan Erzincan'a doğru güneye doğru uzanan hatlarından daha batıya ilerlemeleri halinde Ruslara ulaşmak için benimle çaba gösterip göstermeyeceğini sordum. Uzun zamandır bunu düşündüğünü ve evden aldığı iki adet 1 lb.lik çikolata tenekesini dikkatlice muhafaza ederek böyle bir çabaya hazırlanmak için bir başlangıç yaptığını söyledi!

O zamanlar böyle bir yolculuk Kastamonu'dan itibaren 300 millik bir mesafe anlamına geliyordu ve geçilmesi gereken dağlık arazi göz önüne alındığında bunun oldukça umutsuz olduğunu düşünüyorduk. Ayrıca bu kadar uzun bir mesafeyi aşmaya yönelik herhangi bir girişimin yaz mevsiminde yapılması halinde şansının çok daha yüksek olacağı da aşıkârdı. Yeterli yiyecek taşımak imkânsız olacaktı ve olgunlaşmış ve elde edilebilecek ekin, meyve ve sebzelere bel bağlamak zorunda kalacaktık. Nisan ya da mayıs ayının mümkün olan en erken ay

olacağını düşündük. Bir başka alternatif de kuş uçuşu sadece 38 mil olan sahile ulaşmak ve ardından bir tekne çalmaktı. Bu, grupta tekne kullanmayı bilen bir kişinin bulunmasını gerektiriyordu ve duyabildiğimiz kadarıyla iyi korunan bir sahilden gizlice bir tekneyi denize indirmek ve uzaklaşmak zorunda olmak büyük bir risk oluşturunuyordu.

Genel kanı kaçmaya çalışmanın oldukça ümitsiz olduğu yönündeydi. Bu inanç üst rütbeli subaylar tarafından da paylaşılıyordu ve Türk komutanın baskısıyla çoğu kişi mevcut koşullar altında kaçmaya çalışmayacağına dair teminat verdi. Aramızdan yaklaşık on kişi bunu reddetti: bazıları böyle bir eylemin ordu kurallarına kesinlikle aykırı olduğuna inandıkları için, diğerleri ise bizim gibi kaçmak için bir şans umdukları ve herhangi bir başarı olasılığı varsa böyle bir şans değerlendirmekte haklı olduklarını düşündükleri için. Görüşlerimizi değiştirmemiz için Türkler tarafından üzerimizde baskı kuruldu; ama biz kararlılığımızı sürdürdük. Bize özgürlüğümüzün kısıtlanacağı, tek başımıza ayrı bir eve yerleştirileceğimiz, diğerlerinin ise daha fazla özgürlüğe sahip olacağı söylendi. Gerçekte olan şey tam olarak hiçbir şey değildi ve hepimiz hânen eskisi gibi devam ettik. Görünüşe göre bu, Türklerin kendilerini sıkıntı ve sorumluluktan kurtarmak için yaptıkları bir kaçamaktı. Zaman zaman, çeşitli geçerli nedenlerden dolayı, birçok kişi şartlı tahliyesini geri çekti ve biz ayrıldığımız tarihte -8 Ağustos 1917- subayların neredeyse yarısı aynı şeyi yapmış olmalıydı.

Bu arada K. ve ben bilgi toplamaya çalışıyorduk ve birkaç subayla daha görüşüyorduk. Güvenilir bir bilgi edinmek çok zordu: bazı raporlar kıyıda hiç bot olmadığını, bazıları ise muhtemelen bir bot bulunabileceğini söylüyordu. Bir Yunanlı bize Rus hatlarına ulaşmanın imkânsız olduğunu, çünkü Samsun'un doğusundaki insanların çok vahşi ve yabani olduğunu söyledi. Bu adam profesyonel olarak bizden çok para kazanıyordu ve belli ki Türklerle aramızda çıkacak herhangi bir karışıklığın huzurunu ve kazanç kaynağını tehlikeye atmasını istemiyordu.

Bu nedenle onun korkularından pek etkilenmedik.

Haritalar bir zorunluluktan ve elimizdeki tek harita bir inçte 32 mil ölçeğindeydi. Bunun kopyalarını çıkardım ama ölçek, ülkenin genel gidişatını göstermenin ötesinde pek bir işe yaramayacak kadar küçüktü. Ayrıca bir kadranı bazı manyetik iğnelere sabitleyerek ve bir iple asarak kabaca bir pusula yapmayı da başardım. Neyse ki bir süre sonra kasabada ucuz ama oldukça kullanışlı pusulalar alabileceğimiz bir dükkân keşfettik ve yanımızdaki nöbetçinin ne aldığımızı görmemesine dikkat ederek bunlardan birkaç tane aldık. Gördüğümüz en iyi harita komutanımızın ofisinde asılıydı. Bu bir Alman haritasıydı ve bir inçte yaklaşık yedi mil ölçeğindeydi. Ne yazık ki kopyalama fırsatımız olmadı. Ancak bize, kırsal alana serpiştirilmiş çok sayıda çiftlik ve köyü gösteriyordu. Ruslar daha fazla ilerlemişti ve uygulanabilir tek plan, kıyıdan bir tekne alıp Trabzon'a gitmek gibi görünüyordu.

Yaz başladığında tartışmalarımız daha pratik bir şekil aldı ve güvenilir bir şeyler bilebilecek konumda olan insanlarla temasa geçtik. Temas kurduğumuz kişilerden biri stajyer bir müttefik idi. Çeşitli bahanelerle bir nöbetçiyi, gitar almak istediğimi söyleyerek, kurallara kesinlikle aykırı olan evine benimle gelmesi için ikna etmeyi başardım. Vardığımızda gitarı getirdi ve deniyormuş gibi yaparken kaçma olasılığını tartıştık. İnebolu sahilinde bir tekne bulmanın mümkün olabileceğini düşündü ve işlerin nasıl gittiğini öğrenmek ve mümkünse ayarlamalar yapmak için güvenebileceği birini göndermeyi önerdi. Konuşmak çok kolay olmadı, çünkü onun İngilizce bilgisi çok kabataslaktı ve ben de onun dilini hiç bilmiyordum; ayrıca nöbetçi de vardı, bu yüzden her şey gitarla ilgiliymiş gibi görünmek zorundaydı ve yüksek sesle yer isimleri söylenmiyordu. Nöbetçiye biraz para ve sigara vererek daha sonra nerede olduğumuz hakkında konuşmamasını sağladım ve bir sonraki seferde aynı adamı bulmaya çalıştım. Bir gün bu evde, sivil olarak Konstantinopolis'te enterne edilmiş

bir hemşerimle karşılaştım. Bazı nedenlerden dolayı Türkler daha şüpheli davranmaya başlamış ve o da Kastamonu'ya gönderilmişti. Bana ülkenin daha doğudaki durumu hakkın-
da bazı yararlı bilgiler verdi, ancak geçmemiz konusunda hiç umutlu değildi. Onu bir daha görmedim, çünkü doğal olarak herhangi birimizle konuşurken görülmekten çok hoşlanmı-
yordu, çünkü bu onun medeniyetin her kalıntısından uzak küçük köylerden birinde yaşamaya gönderilmesi anlamına gelirdi. Bu arada K. güvenilir olabileceğini düşündüğümüz bir ya da iki kişiyle görüşüyordu. Bu amaçla genellikle Hamam'da ya da Türk hamamında bir randevu alınıyordu. Kasabada çok sayıda bulunan bu hamamlara istediğimiz zaman gitmemize izin veriliyordu ve nöbetçi her zaman giriş holünde kaldığı için içerideki herkesle serbestçe konuşabiliyorduk. Genel olarak bu müttefikler bize herhangi bir girişimde bulunmamamızı tavsiye ettiler, biri mümkün olsaydı kendisinin çoktan gitmiş olacağını söyledi. Aslında böyle bir şeye kalkışmaktan ya da bizim tarafımızdan herhangi bir şekilde töhmet altında bırakılmaktan korkuyorlardı.

Arkadaşımın önerisini diğer bazı arkadaşlarla tartıştık ve onun önerisini denemeye karar verdik. Buna göre on kişi yaklaşık 50 lira topladık-bir lira 18s. 6d. nominal olarak- ona teslim edildi. O da sahile giden ve ihtiyacımız olan bilgiyi getireceğine söz veren bir Yunanlı ile anlaştı. Biraz gecikmeden sonra nihayet yola çıktı ve korktuğumuz gibi bir daha geri dönmedi.

Abone olanlardan bazıları, önceden bir tekne temin etmeden yapılacak herhangi bir girişimin umutsuz olduğunu düşündü ve Yunanlı geri dönmeyince, gitmeye hevesli olanların sayısı yarım düzineye düştü. Bunun üzerine grubun büyüklüğü, iki grup olup olmayacağı, kimin hangi grupla gideceği ve hangi rotaların takip edileceği gibi konular tartışılmaya başlandı. Sonunda sadece dördümüz yola çıkmaya hazırlandık, diğerleri de bize ellerinden gelen desteği vereceklerine söz verdiler. Grubumuz şu anda Yüzbaşı R. J. Tipton, R.F.C., R. T.

Sweet, 2/7. Ghurkas, Teğmen E. H. Keeling ve benden oluşuyordu, her ikisi de I.A.R.O.'dan "Tip" Mısır'da ele geçirilmişti, biz üçümüz ise Kut'ta bulunmuştuk.

Kamptan ya da daha doğrusu yaşadığımız sokaktan çıkmanın iki olası yolu vardı ve her ikisini de ayarlamak oldukça kolay görünüyordu.

Erzaklarımızı hazırlayabilmek için İngiliz emir erlerinden bir ya da ikisini yanımıza almamız gerekiyordu. Uzun planlardan sonra, her birimizin 11 lb. bisküvi, 2½ lb. peynir, 2½ lb. füme et, 1¾ lb. çikolata, 1½ lb. Horlick'in Maltlı Sütü ve geri kalan çorba kareleri, kakao ve şeker ile bir kutu çay gazetesinden oluşan 20 lb. yiyecek almasına karar verdik. Bisküviler, o zamanlar neredeyse bulunamadığı için fahiş bir fiyat ödemek zorunda kaldığımız iyi beyaz undan yapılmıştı; ayrıca korkunç derecede pahalı olan tereyağı ve şeker de eklenmişti. Bazıları kuru üzümle yapılıyordu, ağırlıktan tasarruf etmek için hepsi mümkün olduğunca sert pişiriliyordu. Kuru üzümlü olanlar daha sonra en popüler olanları oldu. Yemekhane aşçımız Gunner Prosser, bisküvilerin çoğunu yaptı ve bize yardım etmek için elinden geleni yapmaya çok hevesliydi. Olayları karanlıkta tutmak için mümkün olduğunca az kişiye söyledik, ancak sonunda ayrılmadan önce birkaç kişi bizden şüphelenmiş olmalı. Taşınacak yiyeceklerle ilgili çok önemli soru, nihai program hazırlanmadan önce pek çok tartışmaya neden oldu. Bazıları bisküvi yerine tek bir topak yufka götürülmesinden yanaydı, ancak daha az su içerdiği ve bu nedenle ağırlığa göre daha değerli olduğu için ikincisi kazandı. K.'nın Horlick'in Maltlı Sütü'ne derin bir inancı vardı ve bu inanç daha sonraki deneyimlerimizle tamamen doğrulanmıştı. Yola çıkmadan birkaç gün önce, evden gelen paketlerin içindekileri takas etmek isteyenlerin kullandığı panoya asılan bir ilan, Teğmen K.'nın malt sütü karşılığında baldan çoraba kadar çok çeşitli ürünler sunabileceğini herkese bildiriyordu. Bu sayede erzacağımızın büyük bir kısmı elde edilmiş oldu. Et

meselesi zordu, çünkü evden gelen konserveler çok ağırdı ve çarşıda tütsülenmiş koyun etinden başka bir şey yoktu ki bu da pek iştah açıcı değildi. Sonunda koyun etinde karar kıldık. Farklı türlerde çok sayıda çorba içtik, ancak yolculuk sırasında keşke bunun yerine daha fazla kakao içseydik diye düşündük. Mümkün olduğunca çok yiyeceği küçük torbalara koymaya karar verdik, bunun için bazı puggaree¹¹ bezleri işe yaradı ve eski bir yastık kılıfı bisküviler için iyi bir kap oldu. K. küçük çantaları dikmek ve genel olarak tüm olasılıkları düşünüp hazırlanmak için uzun zaman harcadı.

Yiyecek satın almak zorunda kalmamız durumunda, tek şansımızın Almanmışız gibi davranmak olduğuna karar vermiştik, çünkü taşradaki insanlar Türk olmadığımızı görseler de Briton ile Hun arasındaki farkı bilemeyecek kadar cahil olacaktı. Bu aynı zamanda üniformalı gitme planımızla da örtüşüyordu. İşleri daha güvenli hale getirmek için sahte bir pasaport hazırladık. Bu, Türkçeyi oldukça iyi bilen 120. Piyade Yüzbaşı Rich tarafından yazılmıştı ve Ankara'daki ordu komutanından Hauptmann Hermann von Below'a yazılmış bir mektup olduğu iddia ediliyordu; üç Alman emir eriyle birlikte bir keşif gezisine çıkacağı söyleniyordu. Çalışmalarında kendisine azami kolaylığın gösterilmesi isteniyordu. Ordu komutanının adını doğru bir şekilde elde etmeyi başarmıştık ve bu farklı bir el ve mürekkeple imzalanmıştı. Tüm Türk belgelerinde olduğu gibi bir mühür de eklenmiş ve imzayla uyuşmayan ismin okunamaması için uygun bir şekilde lekelenmişti.

Ahşap işçiliğiyle ilgili bir kitap K. tarafından incelendi ve sıradan kaya likeninin oldukça besleyici bir gıda olduğunu ve ayrıca neredeyse tüm kurbağa türlerinin eşit derecede yararlı olduğunu keşfetti. Bu tür acil durum erzaklarına ihtiyaç duymamayı umuyorduk ve neyse ki sonraki maceralarımızda bu aşamaya hiç gelmedik. Her birimizin 20 lb. yiyeceğin ötesinde 10 lb. daha fazla teçhizat ve ekipman taşınması gerektiğini

11 Sarık, şapka ve fes vb. etrafına sarılan ipek veya pamuk tülbent.

tahmin ediyorduk; bunlardan ilki yedek bir çift çorap, bir “yünlü” ve yelek ya da benzeri bir şey, ikincisi ise bir sırt çantası ve su şişesi, kibrit, bıçak, kaşık ve sabundan oluşuyordu. Buna ek olarak bir yelken, yaklaşık 40 feet hafif ip, hafif bir balta başı, iki matara, bir çengelli ustura, ev hanımı, çizimleri onarmak için çivi ve iplik, harita ve pusula taşıyorduk. Bunlar dördümüz arasında eşit ağırlıklara bölünmüştü. Yelken tam bir sanat eseri idi. Bir yatak çarşafından, iki Wolseley valizinin astarından ve birkaç havludan iki parça halinde yapılmıştı. Denizci bir arkadaşın, R.N.R.’den Teğmen Nicholson’ın yardımıyla, her tarafını iple bağladık. Yaklaşık 10 ft. X 7 ft. 6 inç ölçülerindeydi ve yaklaşık 7 lb. ağırlığındaydı. Fikir şuydu ki, bir tekne bulduktan ve gerekirse direk için küçük bir ağaç kestikten sonra, kıyıdan kürek çekecek ve iki parçayı birbirine diktikten sonra mümkün olduğunca çabuk yelken açacaktık. Tip, savaş öncesi günlerde epeyce denizcilik yaptığı için bizim kılavuzumuz olacaktı.

Sırt çantası olan tek kişi Sweet olduğu için üçümüz de kendimizinkini yapmak zorundaydık. Bu da epey zahmetli bir dikiş işi demektir. Benimki Mezopotamya’da Bombay’lı hanımların hediyesi olarak alınan hâkî renkli bir talim çantasının temeli üzerine kurulmuştu; bu çanta eski bir çift askıyla güçlendirilmiş ve üzerine gerekli dokumalar dikilmişti. Çok kullanışlı bir eşya olduğunu kanıtladı ve görünüşte biraz kirlenmesine rağmen yolculuğa harika bir şekilde dayandı.

BÖLÜM VI

İLK GECE

Toplantılarımızı yapmak, dikişlerimizi tamamlamak ve başkaları tarafından bölünmeden ya da gösteriyi ele vermeden yelkeni tamamlamak dünyadaki en kolay şey değildi. Birçok insanı odamızdan uzak tutmak için öne sürdüğümüz bahaneler birçok durumda oldukça zayıf görünmüş olmalı ve kesinlikle bir çeyrekte şüpheye yol açtı. Bir gün tercüman Napolyon kapıya geldi ama neyse ki hiçbir şeyden şüphelenmedi ve gitti. Geldiğimizde sahip olduğumuz sefil Yunan tercümandan sonra Napolyon bize çok hizmet etmişti ve ayrılışımızın onun başını belaya sokmayacağını umuyorduk. Emir erimize, biz gittikten sonraki sabah Napolyon'u izini kaybettirmek için çaba göstermesi talimatını verdik. Kural, gece olduğu gibi sabah saat onda da ona rapor vermemiz gerektiği idi. Çoğu zaman insanlar bunu ihmal ediyordu, ama bu durumda genellikle onların hala orada olduklarını görene kadar sessizce etrafta dolaşıyordu. Subaylar arasındaki sırdaşlarımız, hepimizin tepeye, her gün bir grubun gittiği mezarlıkta çalışmaya gittiğimizi ve orada yatan üç subay ve üç erin mezarlarının etrafına bir duvar örme işini tamamladığımızı söyleyeceklerine söz verdiler.

Ayrıca, Sweet tarafından bana yazıldığı düşünülen, önerilen rotamızdan bahseden ve Sivas'a doğru gitmemizin daha iyi olacağını düşündüğünü söyleyen ve yolda birkaç köy veren bir mektup bıraktık. Bu mektubun yok edilmesi gerekiyordu ve Türkler tarafından kaçışımız tam olarak anlaşılan kadar değil, o zaman emir erimiz tarafından tesadüfen buruşmuş bir halde bulunacaktı. Çıkışımız ana caddeden ayrılan bir ara sokağa açılan yan kapıdan yapılacaktı. Bu kapı çivilenmişti

ama Türkiye'deki pek çok şey gibi bu da iki tahtadan sadece ikişer çivi geçirilerek çok kaygan bir şekilde yapılmıştı. Kapıya ulaşmak için arka bahçeye girmek gerekiyordu ve bu da her akşam asma kilitle kilitlenen başka bir kapıdan geçmek anlamına geliyordu. Yapılan incelemeler, asma kilit sağlam görünse de zımbanın kolayca sökülüp sonradan yerine takılabileceğini kanıtladı. Fiilen başladığımız gece altı subay bize çok yardımcı oldu. Bunlar Binbaşı Corbett ve Yüzbaşı Raynor, 48. Öncüler, Yüzbaşı R. Lowndes, R.G.A., Teğmenler. Dooley, Cawley-Smith ve Galloway, hepsi de I.A.R.O. Üçü kapıları açarken, bir diğeri ön odada yatak tamiraty yaparak çabalarını bastırdı, bu da çok fazla çekiç kullanılmasını gerektirdi. Diğerleri yoldaki nöbetçileri gözetliyor ya da en iyi Türkçeleriyle onlarla hoş sohbetler ediyorlardı.

Hangi gece yola çıkacağımıza karar vermek zor olmuştu. Elimizde ayın ne zaman doğacağını gösteren bir tablo yoktu ve yola çıktıktan sonra iyi bir karanlık saati ayarlamak istiyorduk. Sonunda 8 Ağustos Çarşamba gecesi saat 22:00'de yola çıkmaya karar verdik. Diğer ev grubunda yaşayan Sweet, I.M.S.'den Yüzbaşı Martin tarafından davet edilerek bizim yemekhanemizde akşam yemeğine gelmeyi ayarladı, kendisi bize sadece yemek seçiminde yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda eşyalarımızı saklamamız ve yola çıkmadan hemen önce toplanmamız için odasını emrimize verdi. Planımız, yemekhane aşçımız Prosser gelip her şeyin yolunda olduğunu göstermek için diğer tarafa vurana kadar ara sokaktaki kapının arkasında beklemektir. Bu adam hava karardıktan sonra sık sık eski bir palto, bir fes ve keçi derisinden kendi yaptığı sahte bir sakalla kılık değiştirerek kasabaya inmeyi alışkanlık haline getirmişti. Her zamanki alışkanlığı, fesi ve sakalı yolda takıp nöbetçilerin yanından dümdüz yürümektir. Söz konusu gece de böyle bir şekilde dışarı çıktı ve kasabadan tepeye çıkmak için izlememiz gereken rotayı keşfetti. Neyse ki kasabanın kenarındaydık ve evlerin arasından iki ya da üç yüz metrelik bir tırmanış bizi yamaçtaki bir Müslüman mezarlığına götü-

recekti. Kapının arkasında karanlıkta sessizce beklerken, biri gazyağı tenekesine bir tekme attı ve çıkan gürültü birilerini üzerimize çekecek gibi görünüyordu. Ancak hiçbir şey olmadı; ama bir iki dakika sonra ağır bir adımın yavaşça sokağa doğru ilerlediğini duyduk.

Bizi izleyen arkadaşlarımız bunun muhafız çavuşu olduğunu söylediler ve biz de endişelenmeye başladık. Bir dakika sonra kapıya vuruldu. Emir erimiz çavuşu köşedeki küçük camiye girerken görmüştü ve her şey yolundaydı. Tek sıra halinde aceleyle dışarı çıktık, sessiz olmaya çalışıyorduk ama korkunç bir gürültü çıkarıyor gibiydik. Ben bir çift halat tabanlı ayakkabı giymiştim ve botlarımı taşıyordum, diğerleri ise botlarının üzerine eski çoraplarını geçirmişlerdi. Gürültüsüz bir şekilde yola çıkmamıza rağmen fark edilmedik. Tepeye tırmandık ve beş dakika sonra mezarlıkta siper aldık. Burada sırt çantalarımızı ve paltolarımızı düzgünce giydik ve bütün gece sürecek bir yürüyüşe hazırlandık. Subaylar gibi değil de yerel haydutlar gibi görünmek için paltolarımızı ters çevirmiştik ve çantalarımızı da bir omzumuzda battaniye içinde taşıyorduk. Kaza ya da kötü şans durumunda gerçekten İngiliz olduğumuzu kanıtlayabilmek için eski hâkî renk giymeye karar vermiştik. Görevli arkadaşımız bizi biraz daha ileriye götürdükten sonra hepimizin elini sıktı ve sessiz bir vedalaşma ve paha biçilmez yardımları için teşekkür ederek maceramıza doğru yola çıktık.

Doğudaki tepelere ulaşmak için kasabanın kuzeyinden dolanarak ana vadiyi geçmemiz gerekiyordu. Açık ve yıldızlı bir geceydi, ancak buna rağmen gün ışığında oldukça iyi tanıdığımız yamaçları fark etmek olağanüstü zordu. Neredeyse çeyrek mil gitmiştik ki, biraz ötedeki ana yolda bir köpek havlamaya başladı. Daha sonra köpeklere pek aldırış etmedik, çünkü genellikle her gece bir köyün yakınından ya da evlerin çok yakınından geçerken en az bir tane havlamaya başlıyordu; ama bu hayvan ilkti ve kasabaya bu kadar yakındı, dinlemesi hiç de hoş değildi. Dik bir yamaçtan aşağı inerek bir dereyi geçtik

ve tırmanmamız gereken bir tepeye doğru uzanan bir dereye çıktık. Az önce geçtiğimiz ana dere, gündüzleri her zaman bir nöbetçinin bulunduğu deponun yanından geçen yola doğru iniyordu. Ancak köpek kısa süre sonra şikâyet etmeyi bıraktı ve sessizlik hâkim oldu. Çantalarımızın ağırlığını hissetmeye başlamıştık ve gece sıcak olduğu ve yönümüz dik bir tepenin taşlı, patikasız tarafına doğru olduğu için kısa süre sonra durmak zorunda kaldık. Aslında, birbirimize itiraf etmesek de bu anlar gerçekten de tüm yolculuğumuzun neredeyse en kötü anlarıydı ve her birimiz içten içe yola çıkarken ne kadar aptal olduğunu düşünüyordu. Ancak başladıktan sonra devam etmekten başka çare yoktu ve birkaç dakika dinlendikten sonra yolumuza devam ettik. Biraz daha ilerledikten sonra tepeye vardığımızda, en az yarım saat daha karanlık olacağını hesapladığımız halde, ayın çoktan doğmuş olduğunu görmek bizi rahatsız etti.

Son birkaç gün boyunca ayın doğuşunu dikkatle takip etmiş ve geçen yılın almanağıyla yaptığımız karşılaştırmalardan yola çıkarak girişimimizin gerçekleşeceği gecenin zamanını tahmin etmeye çalışmıştık.

Tepenin üzerinde, vadide uzanan Türk kıışlasının büyük karesini seçebiliyorduk; bu bina geçen yıl boyunca neredeyse her gün futbol sahasına giderken ya da yürüyüş yaparken önünden geçtiğimiz bir binaydı. Sweet bu binayı planladığımdan çok daha geniş bir alana yaymak istedi ve sonuç olarak geçmemiz gereken İnebolu yoluna inmemiz daha uzun sürdü. Yola yaklaştığımızda kasabaya doğru gelen köy arabalarının gıcırtilarını duymak bizi dehşete düşürdü. Neredeyse tam karşımızdaymış gibi görünüyordardı ve çok az siper olduğu ve ay da parlak olduğu için yapılacak tek şey bulunduğumuz hendeğe uzanıp arabaların geçmesini ummaktı. Bir süre bekledik ama daha fazla araba yaklaşıyor gibi görünüyordu ve diğerlerinin sürücülere neredeyse karşımızda durmuştu. Geri dönüp yolun aşağısında tekrar denemekten başka çare yoktu. Dört ayak

üzerinde biraz daha süründükten sonra bir daire çizerek açık bir alana çıktık ve bir kez daha yola yöneldik. Burada başka bir arabanın daha geldiğini duyunca dehşete düştük. Bu sefer siper yoktu, hatta bir hendek bile yoktu, bu yüzden koşarak kaçmak zorunda kaldık. Bunu başardık ve arabalar geçmeden önce yolun karşısına geçip biraz ötedeki yüksek ekin tarlasına girmiştik. Bu arabalar belli ki ertesi günkü pazar için kasabaya geliyorlardı, ama biz hiçbiriyle karşılaşmayı hesaba katmamıştık. Artık vadinin ortasındaydık ve dereyi geçtikten sonra birkaç tarla daha aşarak Sinop yoluna ulaştık ve bu yolu da başka bir macera yaşamadan geçtik.

Artık açık araziye ulaşmıştık ve yarım mil daha gittikten sonra tekrar dinlendik. Hepimiz kendimizi biraz bitkin hissediyorduk ve çok fazla malzeme aldığımızı düşünüyorduk. Tekrar yola koyulduğumuzda, şu ana kadar doğru yolda olduğumuzu gördük, ancak bundan sonra gündüz bile daha önce gitmediğimiz bir hattan gidiyorduk ve daha sonra bu ilk gece için, planladığımız yön olan doğuya doğru gitmese de iyi bir ilerleme kaydedebileceğimiz ana Sinop yolunda düz devam etmediğimiz için pişman olduk. Bu yol üzerinde aralıklarla nöbetçi evleri vardı, ama ben ilk on mili biliyordum, bir keresinde albayıma balık tutmaya gitmesi için bir araba verildiğinde onunla yola çıkmıştım, bu özel bir lütuftu ve kentin komutanı bunu duyar duymaz verilmesine son verilmişti.

İnişli çıkışlı birkaç mil gittikten sonra geçmemiz gereken ilk nehre ulaştık. Her iki tarafta da sulanan mısır tarlaları vardı, ancak neyse ki, oldukça yakın köyler ve çiftlikler olmasına rağmen, herhangi bir eve veya köpeğe rastlamadan bunları geçmeyi ve dereyi aşmayı başardık. İleride bizi başka bir yokuş karşıladı ve yavaş yavaş ilerledik. Ülke çoğunlukla açık otlak ve çiftlik arazisiydi ve vadilerdeki derelerin yanında olanlar dışında çok az ağaç vardı. Sonunda sırtın tepesine ulaştık ve bir süre sonra kendimizi bin metre altımızdan akan bir dere-nin bulunduğu başka bir derin vadiye bakarken bulduk. Dik

bir tırmanıştan sonra suya ulaştık ve durduk. Son dakikada birileri tarafından hediye edilen bir kutu dil açıldı ve hevesle tüketildi. Saat sabahın 3'ü civarındaydı ve güvenli bir şekilde siper almamız gereken gün ışığına kadar bir buçuk ila iki saatten fazla vaktimiz yoktu. Dereden ayrılırken bir mezradan çok uzakta olmadığımızı fark ettik ve başka bir köpeğin dikkatini çektik. Ancak yine de yolumuza devam ettik. Artık uzakta ormanlık bir alan görebiliyorduk ama oraya varmadan önce geçmemiz gereken zorlu bir arazi vardı. Tip ve K. kendilerini çok bitkin hissediyorlardı ve şafak sökmeye başlayıp diğer köpekler de ortalığı ayağa kaldırınca biraz endişelenmeye başladık. Bu köpekler bir köyden yaklaşıyor gibiydi; ancak tüm kırsalı ayağa kaldıracakmış gibi görünmelerine rağmen onlardan uzaklaşmayı başardık. Birkaç dakika sonra verdiğimiz molada köyden bir at arabasının geldiğini duyduk; belli ki köylüler, hava yeni yeni aydınlanmaya başlamış olmasına rağmen, uzun bir hasat gününün zahmetine başlamışlardı bile. Sweet ve ben yola devam ettik ve arkamıza baktığımızda diğerlerinden hiçbir iz göremedik. Biraz geri gittik ve şans eseri onları bulduk. Dik bir tepeye tırmanmıştık ve hepimiz oldukça iyi durumdaydık. Biraz daha ilerledikten sonra bir çam ormanına vardık ve burada günü geçirmeye karar verdik. Sesini duyduğumuz at arabası yaklaşıp az önce ayrıldığımız yoldan geçerken biz de içeride yatıyorduk. Sonra dönüp ormana girdik, ancak her yerde koyun izleri olduğunu ve ormanın kendisinin açık alanların bulunduğu sırtın tepesine kadar sadece iki yüz metre uzandığını gördük- daha da kötüsü, ormanın hiçbir kısmı gerçekten kalın değildi ya da iyi bir siper sunmuyordu. Yine de enerjimiz olsa bile devam etmek için artık çok geçti ve yapılacak tek şey kalıp elimizden gelenin en iyisini yapmak ve şansa güvenmekti. Her tarafa baktık ama koyun izleri neredeyse her yönde aynı sıklıkta idi. Bu da her an, ama özellikle akşamları, bir sürünün gelmesini bekleyebileceğimiz anlamına geliyordu ve bu aynı zamanda bir adam ya da çocuk ve bir köpek anlamına da geliyordu.

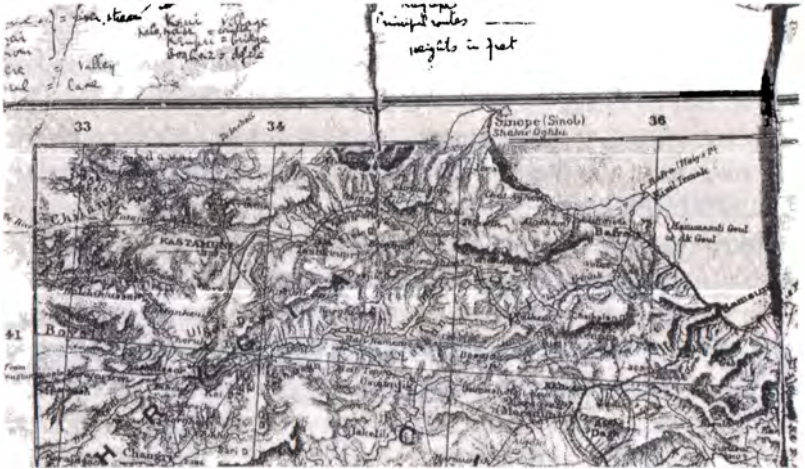
Gerçekten de bu ilk gün boyunca ayrılışımızın ne kadar kısa sürede fark edildiğini bilmememiz iç huzurumuz açısından büyük bir şans oldu. Aslında bu, ayrılmamızdan iki saat sonra anlaşıldı; Sweet'in yokluğu ilk olarak Şerif Bey tarafından fark edildi ve Şerif Bey öfke ve hiddetle homurdandı. Olan şu ki, emir erimiz odasına dönmeye çalışırken neredeyse yakalanıyordu: koşmak zorunda kaldı ve bu sırada ayakkabılarından birini kaybetti. Ancak sağ salim içeri girmiş ve hemen diğer ayakkabısını da yok etmek zorunda kalmıştı. Birkaç dakika sonra Türk muhafızlar gelip tek ayakkabıyı aramışlar ve hangisinin koştuğunu anlamak için her emir erinin nefes alışını ve kalp atışlarını dikkatle dinlemişler. Neyse ki dostumuz Prosser yatağında kendini toparlayacak kadar uzun bir süre geçirmiş ve fark edilmemişti.

BÖLÜM VII

TEPELERDE

Yoğunlaştırılmış süt, küçük bir bisküvi ve biraz peynirden oluşan bir kahvaltı yaptık. Ateş yakmaya cesaret edemedik çünkü insanlar çok uzakta olmayan ekinler üzerinde çalışıyordu. Bundan sonra sırayla ormanın üst kenarında nöbet tuttuk. Bu noktadan sırtlar boyunca Kastamonu'ya doğru güzel bir manzara görülebiliyordu, ancak kasabanın kendisi vadinin içinde gizlenmişti. Bir patika açıkça görülebiliyordu ve bu patika boyunca, eğer varsa, takip izleri görmeyi umuyorduk; ama görülecek hiçbir şey yoktu. Sabah mükemmeldi ve ülke güneş ışığı altında eski uğrak yerlerimize doğru uzanıyordu. Kastamonu'dan kuş uçuşu en az on mil uzaklaşmış

gibi görünüyorduk ama kasabanın etrafındaki dolambaçlı yol ve o zamandan beri kros iniş çıkış rotamız nedeniyle aslında çok daha fazla ilerlemiştik. Doğuya doğru daha yüksek tepeler görülebiliyordu ama çok uzak olmayan yamaçlarda koyun sürüleri olduğu için keşif yaparken dikkatli olmamız gerekiyordu. Daha iyi ilerleyebilmemiz için hafifletmemiz gerektiğini düşündüğümüz teçhizatımızda hepimizin yapması gereken çeşitli ayarlamalar vardı. Benim kıyafetim ince bir gömlek ya da yelek üzerine eski ve ince bir İngiliz ceket ile eski bir binici pantolonu ve pantolonundan ibaretti. Diğerlerinin üzerinde nizami tunikler vardı ve Sweet'in üniforması neredeyse yeni olduğu için oldukça saygındı. Alman gibi davranmamız durumunda onun Herr Hauptmann olması gerektiğine karar verdik, çünkü daha iyi kıyafetlerinin yanı sıra hepimizden daha fazla Türkçe biliyordu.

Karadeniz'e Seyahat

Paltomun astarını yırtıp atarak, arkaya dönük manşetlerini ve kurtarılabilecek diğer tüm küçük kısımlarını keserek acımasızca hafifletmeye başladım. Uyumakta zorlandık ama hava kararmaya başlar başlamaz yeni bir çaba için kendimizi

iyi hissettik. Saat üç civarında, her şey sakin görüldüğü için gözlem noktamızı terk ettik ve bir yemek daha hazırladık. Yemeğimizi bitirmemize çok az kalmıştı ki ormanın kenarında bir köpek belirdi ve sadece Türk köpeklerinin yapabildiği gibi havlamaya başladı. Birkaç dakika sonra beklenen çocuk da ortaya çıktı ve köpeği susturduktan sonra bize baktı. Bunun köyün hemen ayaklanacağı anlamına geldiğini düşündük ve Sweet'i gidip çocuğa büyük bir hikâye anlatması için görevlendirdik. Çocuk ortadan kaybolmadan önce Sweet neredeyse ayağa kalkmıştı. Artık yapılacak tek şey toparlanmak ve hemen yola çıkmaktı. Bilerek kısa sürede harekete geçmeye hazır olduğumuz için bu uzun sürmedi. O ana kadar yanımda taşıdığım halat tabanlı ayakkabılarımı bir çalılıkta bıraktım ve bundan pişman olmadım, çünkü biraz ağırdılar ve içinde yürümek çok kaygandı. Yamacın tepesindeki ormanın içinde kısa bir mesafe sürünerek ilerledikten sonra bir çiftliğe yaklaştığımızı ve karanlık basmadan daha fazla ilerleyemeyeceğimizi fark ettik. Çocuğu göremedik ama bir ya da iki çoban köpeği çok uzakta görünmüyordu ve meseleler hiç de umut verici görünmüyordu. Bununla birlikte, hiçbir yaygara kopmadı ve büyük olasılıkla çocuk da bizim ondan korktuğumuz kadar korkmuştu ya da Kastamonu'dan sadece yürüyüşe çıktığımızı düşünmüş olabilirdi- daha önce hiç bu kadar uzağa gitmemiş olmamıza rağmen.

Ormanın kenarında bir saat bekledikten sonra koyunların yaklaştığını gördük ve çiftliğe doğru dönüyor olmaları gerektiğini anladık. Yamaçtan aşağı inip ormana geri döndük ve mümkün olduğunca onların hattından uzaklaştık. Burada biraz daha fazla örtü vardı ama yine de oldukça inceydi ve bizi arayan biri tarafından kolayca fark edilebilirdik. Zamanla koyunlar yanımızdan geçti ama hiçbir köpek yanımıza yaklaşmadı ve bir kez daha rahatça nefes aldık. Beklentilerimizi iyileştirmek için hava bulutlanmaya başladı ve biraz yağmur yağdı. Arazi yürüyüşü için kara bulutlu bir gece hiç de ihtiyacımız olan bir şey değildi; neyse ki daha sonra hava açtı, ancak

o zaman bile ay doğana kadar yeterince karanlıktı. Tekrar yola koyulmadan önce, ağırlık sorununu ele almak gerekiyordu ve yiyeceklerimizden herhangi birini elden çıkarmak istemesek de her birimiz yaklaşık iki ila üç kilo atmaya karar verdik. Bu fedakârlık için peynir ve etimizin çoğu feda edildi. İlkini çok uzun süre iyi kalmayacağı muhtemel görünüyordu, bu yüzden fazla bir kayıp değildi.

Hava kararmadan yola çıkmaya ve girmek üzere olduğumuz derin vadide akması gerektiğini düşündüğümüz nehre ulaştığımızda yemek için durmaya karar verdik. Buna göre, saat 7.30'da ormandan ayrıldık ve mısır tarlalarını geçerek yola koyulduk. Bunu çok dik ve taşlı bir iniş izledi ve vadi boyunca uzanan bir yola girdiğimizde hava oldukça kararmıştı. Bu yolu biraz ileride bir evin ışığını görene kadar kısa bir mesafe takip ettik. Daha sonra yoldan saparak doğruca dereye indik ve burada uzun uzun su içtikten sonra yıkandık. Karanlıktaki bu banyo sırasında sabunumu kaybettim, bu büyük bir felaketti ve Tıp bıçağını kaybetti. Işık yakmaya cesaret edemedik ve ışıksız devam etmek zorunda kaldık. Hafif bir yemekten sonra nehrin yukarısına çıktık. Davullar çalındığı için evde ışıklı bir tören yapılıyor gibi görünüyordu. Dereyi biraz daha yukarıdan geçtik, bu amaçla botlarımızı ve çoraplarımızı çıkardık. Neyse ki diğer kıyıda vadinin diğer tarafına giden bir patikaya rastladık, bu noktada patika çok dikti. Bir saat boyunca karanlıkta çalıların arasından yavaşça tırmandıktan sonra daha açık bir araziye geldik. Burada çiftlikler vardı ama onlardan başarıyla kaçmayı başardık. Gece yıldızları görebilmemiz için yeterince açılmıştı ve rotamızı doğuya doğru çeviriyorduk. Biraz daha ilerledikten sonra sık bir çalığa girdik ve herhangi bir iz bulmakta büyük güçlük çektik. Sonunda, bir sonraki vadinin uzandığı sırt boyunca uzanan bir yola çıktık. Kısa bir mola verdikten sonra tekrar yola koyulduk ve yolun aşağısında ve bir sonraki vadiye inen bir patika boyunca iyi bir mesafe kat ettik.

Bir çiftliğin ve birkaç evin yakınından geçmek zorunda

kaldık ama neyse ki köpek yoktu. Bir sonraki dereye ulaşış bir miktar yükseldikten sonra karşıya geçtik ve kendimizi bir mısır tarlasında bulduk. Henüz olgunlaşmamış ama pişirmek için uygun olan birkaç koçan topladık. Birkaç metre ileride koyun ağılına benzeyen bir yerde bir ışık gördük. Bunun ülkede alışlagelmiş bir gelenek olduğunu gördük. Tüm sürüler geceleri çiftliğin yakınında toplanıyor ve büyük bir reçine meşalesi olan bir çoban nöbet tutuyor. Doğuda hava yeni yeni aydınlanmaya başlamıştı, biz de tepeye doğru döndük ve uzun ve yorucu bir tırmanıştan sonra bir çam ağacında oldukça güvenli bir saklanma yeri bulduk, zavallı K. çok bitkin düşmüştü ve fiziksel olarak hepimizin en dayanıklısı olan Sweet dışında geri kalanımız da pek iyi durumda değildi. Dokuz saattir hareket halindeydik, ama düz bir çizgide sekiz milden fazla yol alamamıştık- gerçi o sırada bunun çok daha fazla olduğunu düşünmüştük. Uzandık ve bir sonraki yemeğimizi hazırlamadan önce iki ya da üç saat uyuduk. Ateş yakma riskini göze almaya karar verdik ve en gizli yeri aradıktan sonra mataralarımızda su kaynatıp kakao yaptık. Bu ve bisküvi öğünümüzü oluşturdu; ayrıca kendimize çok az çikolata ve biraz da Horlick sütü veriyorduk. Bu sonuncusu o zamana kadar yapışkan bir topak halinde pıhtılaşmıştı ve bir parçasını bile koparabilmek için bıçağın ucuyla sıkı bir çalışma gerekiyordu. Neyse ki ateş fazla duman çıkarmadan yandı ve biz de ateşi farklı yönlere doğru havalandırarak az da olsa dumanı hafifletmeye çalıştık. Kahvaltıdan kısa bir süre sonra, ormanın içinden geçen ve oldukça yakın olduğu anlaşılan bir yolda iki atlının tırısı gittiğini duyduk. Muhtemelen bizi arayan jandarmalar olduklarını düşündük; ama geçip gittiler ve çevremizde araştırma yapmak için durmadılar. Başka bir ziyaretçi daha geldi, bu odun kesen bir adamdı ve tepemizin etrafında biraz dolaştı ama görüş alanımıza girmedi. Başka bir şey olmadı ve ağaçların altında sakin bir gün geçirdik. Hava mükemmeldi ve biraz daha yiyecek bir şeyler bulabilseydik çok daha fazla keyif alabilirdik. Saat beşte biraz Oxo ile mısırdan bir güveç yaptık ve bir saat sonra, faaliyetlerimizin tüm izlerini temizledikten sonra, ormanın içinden doğuya doğru yola çıktık.

Çok geçmeden ormanın kenarına vardık ve kendimizi bir vadiden güneye, yüksek tepelere doğru bakarken bulduk. Aşağı yamaçlarda birkaç köy vardı; ancak insanların bizi görüp göremeyeceği şüpheliydi, özellikle de hâkî rengimiz bu ülke için mükemmel bir kamuflajdı: aslında bu, üniformalı yürüyüş önerisi için büyük bir tavsiye olmuştu. Yine de gözden uzak kalmaya çalıştık; yüksek arazide bir mil kadar ilerledikten sonra doğudaki araziye görebileceğimiz ve gelecek gece için rotamızı belirleyebileceğimiz bir noktaya ulaştık. Ana vadi bir şekilde dönmüştü ve şimdi çok daha geniş bir alana açılan kayalık bir geçitten doğruya doğru uzanıyordu. Bu bizim için en iyi yol gibi görünüyordu ve dere boyunca vadinin yukarısına çıkan bir patika mutlaka vardır diye düşündük. Her halükârda suyumuz bitmişti ve nehre ulaşır ulaşmaz şişelerimizi yeniden doldurmamız gerekiyordu. Bu doğrultuda yola koyulduk, ama fazla uzaklaşmamıştık ki biri yoldan bir adamın geldiğini bildirdi; bir süre saklandık ve ortalık sakinleşince tekrar yola koyulduk, ancak kadınların hâlâ hasat için çalıştıkları bir tarlaya doğru indiğimizi gördük. Bu durum bir süre daha beklememizi gerektirdi; ancak karanlık yaklaştığından kadınlar kısa sürede tarlayı terk etti. Yetersiz yiyecek stoğumuza yardımcı olmak ve mümkün olduğunca uzağa gitmesini sağlamak için, her zaman tarlalardan toplayabileceğimiz herhangi bir yiyecek arıyorduk ve bu mısır tarlasından yararlanmaya karar verdik. Buğday olgunlaşmıştı ve birkaç dakika içinde hepimiz ceplerimizi dolduracak kadar buğday aldık, yani ertesi sabah buğday lapasından gerçekten doyurucu bir yemek yapabilecektik. Vadinin dibine yakın bir patikaya ulaştığımızda hava oldukça kararmıştı. Bu patika aşağıya, nehre doğru iniyor gibiydi ve her an suya ulaşabileceğimizi düşünerek bu yolu takip ettik, ancak zaman geçtikçe patika tekrar yükselmeye başladı ve daha da engebeli bir hal alarak bulması zorlaştı. Hepimiz suyu çok istediğimiz için bu çok zordu ve sonunda dik bir şekilde aşağıya inen kayalık bir oyuğu denemeye karar verdik. Sweet önden gitti ama aşağı inmeye çok hevesli olduğundan ya da şanssızlığından kayarak bir kayanın üzerinden

düşüp bacağını incitti. Vadinin içi çok karanlıktı ve Sweet'in getirdiği iki mum ucu çok işe yaradı. Kayaların üzerinden bir süre tırmanıp süründükten sonra, sonunda nehre doğru 200 feet düşen dik bir uçurumdan yukarı çıktık. Yorgun ve bıkkın bir halde dinlenmek için oturduk ve geldiğimiz yoldan tırmanmaya, sonra da ya nehirden aşağı inmeye ya da vadinin tepesine tırmanıp ilerlemeye ve vadinin açıldığı daha yüksek bir yerden tekrar aşağı inmeye karar vermek zorunda kaldık. İkinci rota benimsendi ve Tip bize iyi bir liderlik yaptı, yavaşça ve Sweet'in durumunda acı çekerek geri döndük. K. da kötü bir zaman geçirdi, çünkü miyoptu ve böylesine karanlık bir noktada ilerlemek hiç de kolay değildi.

BÖLÜM VIII

YAVAŞ İLERLEME

Hepimiz hem çok yorgun hem de susamış hissediyorduk. Son iki gecenin yorgunluğu üzerimizdeydi; doğru dürüst uyumadan ve yeterli yiyecek almadan üçüncü bir dağcılık gecesi için en iyi durumda değildik. Patıkaya geri döndükten sonra, dik ve kayalık olan vadinin kenarından yukarı tırmanmak zorunda kaldık. Her birkaç metrede bir dinlenerek sonunda tepeye ulaştık ve akıntıya doğru döndük. Dereden indiğimiz nokta vadinin neredeyse en dar yerinde olmalıydı ve suya inmeden önce tepe boyunca bir miktar ilerlememiz gerektiğini görebiliyorduk. Hâlâ yükseliyorduk ve biraz daha devam ettikten sonra şafak sökene kadar yatmaya, sonra da nehre inip köylüler gelmeden saklanmaya karar verdik. Gücümüz olsa bile karanlıkta tekrar aşağı inmeye çalışmak umutsuzdu. Su-

sadığımız için uyumaya gittik; uyandığımızda havanın çoktan aydınlanmaya başladığını gördük. Hava çok soğumuştü ve su-suzluğumuz da buna bağılı olarak azalmıştı. Bir gece önce kamp kurmadan kısa bir süre önce şapkamı kaybetmişim ve şimdi şans eseri biraz geri döndüğümde onu bulmayı başardım. İlerlemeye devam ettik ve tekrar inmeye başladık. Ağaçlarla kaplı çok dik bir yamaçtan aşağı inmemiz en az bir saat sürdü. Yuvarladığımız taşlar korkunç bir ses çıkarıyor gibi görünüyordu, ama aslında aşağıdaki selin gürültüsünde boğulmuş olmalıydı. Nehre yaklaştığımızda bir çiftliğe oldukça yakın olduğumuzu fark ettik; ama etrafta kimse yoktu ve sorunsuz bir şekilde aşağı indik. Nasıl da içmiştik ve tekrar suyun yanında olmak ne büyük bir rahatlamaydı! Yıkandıktan sonra buğdayımızı hazırlayarak yemek yapmaya koyulduk. Buğdayın kabuklarını ayıklamak biraz zaman aldı ve kaynatmak daha uzun sürdü; ama çok güzel ve doyurucu oldu. Bisküvilerimizin sayısı başlangıçta otuz beş kadardı, bu yüzden kıyıya iki haftalık bir yolculuk yapmayı hesapladığımız için kendimize günde sadece iki buçuk tane izin verdik. Yulaf lapasına ek olarak kakao yaptık ve birkaç saattir hissettiğimizden çok daha iyi hissederek çalı-ların altında uyumaya gittik. Kampımız çok ideal bir yerdeydi. Altımızda nehir vadiden aşağı doğru kıvrılıyor, vadinin her iki yanındaki dik yamaçlar ise muhteşem ağaçlarla kaplıydı. Çok sayıda fındık vardı ama bunlar henüz olgunlaşmamıştı, yoksa çok sayıda fındık toplayabilirdik.

Daha sonra usturamızı çıkardık ve Kastamonu'dan ayrıldığımızdan beri ilk kez teker teker kendimize çeki düzen verdik. Yanıma aldığım oltayı çıkardım ama şansım yaver gitmedi, bunun başlıca nedeni nehir kıyısındaki toprakta hiç solucan görülmemesiydi. Konserve et, bol miktarda bulunan balıklar için pek cazip görünmüyordu ve bisküvilerimiz de yem olarak kullanılamayacak kadar değerliydi.

Saat 6.30 sularında bir kez daha yola koyulduk ve biraz zorlandıktan sonra vadinin tarlaların nehre indiğı geniş kıs-

mına ulaştık. Burada hala çalışmakta olan insanları görünce durmak zorunda kaldık. Adımlarımızı tekrar takip ederek dereyi geçtik ve kabaca doğu yönümüzü koruyarak vadinin kuzey tarafına doğru tırmanmaya başladık. Dik bir tırmanıştan sonra düzgün bir patikaya ulaştık ve bu patika boyunca iyi bir ilerleme kaydettik. Bir ya da iki kez etrafta çiftçiler olduğu için beklemek ve saklanmak zorunda kaldık; ancak hava iyice karardıktan sonra kesintisiz olarak yolumuza devam ettik. Bir keresinde bir çiftliğin yakınından geçtik. Bahçede reçine ağacından bir meşale yanıyordu ve tam biz göründüğümüz sırada bir kadın pencereyi açıp dışarı baktı; bizi görmesini bekledik ama muhtemelen meşalenin parlaltısı çok güçlüydü, çünkü hiç dikkat etmedi. Gece yarısına doğru, çok sayıda çiftliğin bulunduğu yüksek bir araziye ulaşmıştık. Birkaç saat uzandıktan sonra tekrar yola koyulduk; ama kısa süre sonra izimizi kaybettik. Yıldızların ya da pusulanın yardımıyla yönümüze devam ederken, kendimizi aniden bazı köy köpeklerinin menzilinde bulduk. Bu canavarlar dikkatlerini uzun süre ve yüksek sesle bize verdiler ve tarlalardan olabildiğince hızlı bir şekilde uzaklaşmaktan başka çaremiz yoktu. Kısa bir süre sonra çam ormanına giden bir patika bulduk. Ağaçların arasında iki saat boyunca ilerledik, patika tepenin zirvesini takip ediyor ve yavaş yavaş kuzeye doğru kıvrılıyordu. Bu orman ertesi gün için iyi bir koruma vaat ediyordu ve sınırına ulaşmış gibi göründüğümüz için bütün gün burada durmaya karar verdik. Hava aydınlanıncaya kadar yattık ve sonra bulabildiğimiz en iyi yere geçtik. O gün 12 Ağustos Pazar günüydü ve kuş uçuşu yaklaşık 30 mil gitmiş olabilirdik, ancak o sırada bu mesafeyi 40 mil olarak hesaplamıştık.

Bir gece önce hiç mısır toplamadığımız için, yanımızda taşıdığımız küçük bisküvi ve et istihkakımızla yetinmek zorunda kaldık, bir parça Horlick ve çikolata da bize yardımcı oldu. Tip bütün gece kendini iyi hissetmemişti ve şimdi de ciddi bir ağrı içindeydi. Yulaf lapasının onu her zaman rahatlatıldığını söylüyordu ve çok iyi kaynatılmamış olan bizim demlememiz de

bir istisna değildi. Anlayabildiğimiz kadarıyla apandisit ya da ona benzer bir şey gibi görünüyordu. İyileşmemesi durumunda kendimizi bırakma olasılığını tartıştık; ama o mümkünse yola devam etmeye kararlıydı.

Gelecek gece için rotamızı yeniden belirledik ve hava karmarmadan bir saat önce tekrar yola koyulduk. Kamp kurduğumuz tepeden, geniş bir vadiden aşağıya, istediğimiz yöne giden bir yol görebiliyorduk ve ne olursa olsun bir süre bu yoldan gitmeye karar verdik. Çalılıkların arasından tepenin eteklerine doğru ilerledikten sonra, arabaların yaklaştığını duyduk ve onlar geçene kadar saklanmak zorunda kaldık. Bu fırsatı elimizi yüzümüzü yıkamak ve küçük bir dereden su bidonlarımızı doldurmak için kullandık; sonra da arabaları takip ederek tekrar yola koyulduk. Bir saat yürüdükten sonra bazı mısır yığınlarına ulaştık ve daha fazla buğday topladık. Açık arazide toplamaktan daha uzun sürdü ama yarım saat içinde yeterince buğday toplamıştık ve tekrar yola koyulduk. İleride, sağ tarafımızdaki vadide geçmemiz gereken çok sayıda ev olduğunu fark etmiştik. Şimdi yönümüz nehre doğru iniyordu ve yol bir tınaz avlusundan geçiyordu. Sessizce ilerliyorduk ki aniden bir yığının arkasından koro halinde üzerimize atlayan bir dizi köpek bizi şaşırttı. Hemen ardından yaşlı bir adam belirdi ve köpekleri susturdu ama neyse ki bizi sorgulamaya kalkışmadı ve biz de sessizce yolumuza devam ettik. Geceleri her zaman fes takar ve böylece Türk ya da Rum olarak görünmeyi umardık.

Kısa bir mesafe ilerledikten sonra dereyi geçtik ve bulabildiğimiz en büyük koçanlardan birkaçını topladığımız bir mısır tarlası keşfetmekten mutluluk duyduk. Bir süre sonra birileri mısırın altında fasulye ve kabak yettiğini keşfetti, biz de kendimize bunlardan aldık. Fasulyeler cüce bir Fransız çeşidiydi ve bölge genelinde en popüler tür olduğu anlaşıyordu. Bu şekilde tedarik edildikten sonra önümüzde uzanan geniş bir vadiye doğru yola koyulduk.

Zavallı Tip zor zamanlar geçiriyordu ve herhangi bir patika keşfetmeden önce birkaç sürülmüş tarlayı geçmek zorunda kaldığımız için, onun için işler daha da kötüleşti. Düz bir patika gayet iyi ilerleyebiliyordu ama engebeli yollar ona büyük acı veriyordu. Neyse ki, şimdi girdiğimiz yol oldukça düzgün bir yüzeye sahipti ve ayın da yardımıyla önümüzdeki iki saat boyunca iyi bir tempo tutturduk. Sonunda, sabah saat 4 civarında, şafak sökene kadar bir saatliğine yolun kenarına uzandık. Uyandığımızda gündüz olduğu için uyuyakalmış olduğumuzu fark ettik; bu yüzden aceleyle küçük bir tepeye çıkıp çalıların arasına saklanmak zorunda kaldık. Vadinin bu kısmında etraf daha ıssız görünüyordu ve ekili arazilerden uzaklaşmıştık. Artık hepimiz çok yorulduğumuz için, vadinin ortasına inmeye karar verdik; burada bir akarsu varmış gibi görünüyordu. O günün geri kalanında ve ertesi gün orada saklanmayı planlıyorduk. Bu sayede Tip'in tekrar sağlığına kavuşabileceğini düşündük. Tepede iki ya da üç saat dinlendikten sonra aşağı indik ve sonunda ana vadiye çıktık. Vadiye ulaşmadan hemen önce, vadi yolunda ilerleyen ve yaklaşık yüz metre önümüzde yolumuzu kesen iki jandarmayla karşılaştık. Ancak bizi görmediler ve her şey yolundaydı. Ana vadiyi ve dereyi geçtikten sonra, diğer tarafta bize iyi bir koruma sağlayan ve küçük bir su kaynağına sahip gibi görünen küçük bir oluk bulduk. Buraya ulaşmak için nehir yatağını geçerken, biraz daha yukarıda bir sulama barajı üzerinde çalışan bir adam ve iki çocukla karşılaştık. Neyse ki sırtları bize dönüktü ve hiçbir şey fark etmediler. Vadinin biraz yukarısında, kamp yapmak için korunaklı bir yer bulduk ve esas olarak bir gece önce topladığımız sebzelerden bir yemek hazırladık. Tip'i olabildiğince rahat ettirdik ve sıcak kompreslerin yardımıyla kendisini daha rahat hissetmesini sağladık. Gün boyunca hiçbir şey olmadı ve akşam bir güveç daha tükettikten sonra gece için kendimizi rahat ettirmeye koyulduk. Çam dallarının yardımıyla oldukça yumuşak bir kanep yaptık. Tip, K. ve ben daha fazla ısınmak için yelkenin en sağlam kısmının altında yan yana uyurken, tek başına kalmayı tercih eden Sweet daha hafif olan parçaya sarıldı. Gece-

leri biraz daha ısınmak çok hoşumuza giderdi ve her birimiz yanımızda taşıdığımız birkaç yedek giysiyi giymemize rağmen sabaha kadar hep çok üşürdük.

Şimdi planımız vadinin başına kadar yolu takip etmek ve sonra da Sinop'a giden ana yolun geçtiğini bildiğimiz Gökırmak vadisine doğru mümkün olduğunca düz gitmekti. Şu andaki hızımızla, erzağımız tükenmeden Bafra'ya ulaşacak kadar hızlı ilerleyemeyeceğimiz açıktı; ayrıca botlarımız da çok yıpranmıştı ve çeşitli mola yerlerimizde tamirat için çok çalıştık. Geceleri engebeli arazide yürümek botlarımıza tahmin ettiğimizden çok daha fazla zarar vermişti.

Ertesi günü dinlenerek, yemek pişirerek, tıraş olarak ve yıkanarak geçirdik. Öğleden sonra yoldan bir ya da iki kişi geçtiği için erken bir başlangıç yapmak istemedik ve havanın kararmasını bekledik. İlk bir kilometre boyunca yol oldukça iyiydi; sonra çatallandı ve biz de en çok istediğimiz yöne giden sol kolu seçtik. Artık hava oldukça karanlıktı ve gökyüzü bulutluydu; ama daha da kötüsü, yavaş yavaş açık araziye ve vadinin başındaki tarlalara çıktıkça iz giderek belirsizleşti. Yolu bulmak için birkaç kez durup yayılmak zorunda kaldık ve sonunda bir araba yoluna ulaştığımızda neredeyse büyük bir çiftliğin içine doğru yürüyorduk. Keşif yapmak için durakladıktan sonra, soldan dolanmaya karar verdik ve yolun yarısına gelmiştik ki bir çoban köpeği bizi duydu ve son sürat koşmaya başladı. Çiftlik binalarından birinde elinde fenerle oturan bir çoban vardı ama bizi fark etmedi. Kısa bir süre sonra kendimize erzak sağladığımız bir fasulye tarlası bulduk ve sonra başka bir evden kaçınmak için bir sapma yapmak zorunda kaldık. Bu bizi bir çam ağacına götürdü ve karanlıkta hiçbir yol göremediğimiz için kısa süre sonra sabaha kadar vazgeçmek zorunda kaldık. Birbirimize yakın uzandık ve gün ışığının ilk belirtisi yolculuğumuza devam etmek için bizi uyandırmadan önce birkaç saat uyuduk. Bir çiftliğin yakınından geçmek zorunda kaldık; ama henüz kimse yoktu ve çalılarla kaplı yüksek bir

tepeye çıktık. Burada kısa bir süre ilerledikten sonra durup kakao yaptık ve bisküviyle birlikte kahvaltımızı oluşturduk. Bu arada bisküvilerimiz küçük parçalara ayrılmıştı, öyle ki kaç parçanın bir bütün bisküviye eşit olduğunu tahmin etmek zorunda kaldık. Bir gece önceki deneyimlerimiz bizi, iyi bir patikada olmadıkça gece iyi bir yürüyüş yapmanın umutsuz olduğu sonucuna götürdü ve bu nedenle, alçak ekili bir araziden karşı sırtı kaplayan ormana geçmeye ve Gökırmak'a ulaşana kadar gün ışığında devam etmeye karar verdik. Saat dokuz civarındaydı ve köylüler neredeyse her tarafımızdaki tarlalarda çalışıyorlardı. Görüş alanımıza girmeden karşıdaki ormana ulaşmanın güvenli bir yolu yoktu ve yapabileceğimiz tek şey elimizden gelenin en iyisini yapmak ve mevcut tüm siperleri kullanmaktı. Dik bir tepeden bir dereye indiğimizde, birkaç kadın ve çocuğa yakın olduğumuzu fark ettik. İkincisi bizi gördü, ancak kadınlar bizi fark edemeyecek kadar meşguldü ve herhangi bir alarm verilmeden diğer taraftaki bir su birikintisine ulaştık. Bir sonraki karşılaşmamız yaşlı bir Türk ile oldu. Biz onu görmeden hemen önce o bizi gördü ve kimse bıçak diyemeden bir siperin içinde yere yığıldı. Belli ki o bizi gördüğünde bizim onu gördüğümüzden çok daha fazla ürk-müştü. Bundan sonra başka kimse tarafından görülmedik ve bir hasat tarlasından geçtikten sonra ormanın içine girdik. Saat ikide durduk ve iki saat uyuduktan sonra bir yahni daha yaptık ve karanlığa kadar devam etmeye hazırlandık. Reçine için yer yer kesilen büyük çamlardan oluşan büyük bir ormandaydık. Yönümüz artık neredeyse kuzeye doğruydı ve çıktığımız her yükselti bize Gökırmak vadisini gösterecekti. Genelde olduğu gibi, özlenen manzaranın ortaya çıkması çok yavaş oldu ve hedefimize ulaşmadan geceyi geçirmek zorunda kaldık. Su çarkıyla çalışan küçük bir un değirmeninin yanından geçmiştik. Sweet onu un için araştırmıştı, ama süpürülmüştü ve tamamen boştu.

BÖLÜM IX

KÖYLÜLERE BLÖF YAPMAK

Ertesi sabah, çok soğuk bir gecenin ardından şafağın ilk ışıklarıyla yola koyulduk. Dar bir vadideydik ve nereye baksak bakalım, önceki gece durmadan kısa bir süre önce gördüğümüz izi bulamadık. Tepeler çok dik ve ağaçlık olduğu için dere kenarından aşağıya inmek mümkün değildi; bu yüzden daha yüksek bir seviyede patikaya rastlama umuduyla tekrar tırmanmaya başlamaktan başka bir yol yoktu. Bir miktar yol kat ettikten sonra bunu başardık. Patikayı takip ederek, birkaç mil sonra uzun zamandır beklenen Gökırmak'a bakan bir tepede ortaya çıktık. Sabah çok geç olmuştu ve çevre daha fazla ilerlemeyi mümkün kılmayacak kadar kalabalıktı, bu yüzden ormana yakın bir yerde konakladık ve o gece vadideki ana yol boyunca iyi bir mesafe kat etmeyi umduk. Hava kararmadan bir saat önce yola koyulduğumuzda, gitmeyi planladığımız yoldan yavaşça dönen bir çiftin eve dönüşünü beklemek zorunda kaldık. Onlar güvenli bir şekilde olay yerinden uzaklaştığında, karşılaşma talihsizliğimiz olan en sık çalılıklardan aşağı inmek zorunda kaldık ve nehre ulaştığımızda hava oldukça kararmıştı. Tüm bu durumlarda olduğu gibi, karşıya geçmek için botlarımızı ve çoraplarımızı çıkardık ve diğer tarafa geçtik, ancak kısa bir süre sonra karanlıkta göremediğimiz nehrin başka bir kolu olduğunu fark ettik, böylece işlem tekrarlanmak zorunda kaldı. Yola ulaşmadan önce geçmemiz gereken birkaç sulanan tarla olduğu için o zaman bile ayakkabılarımız kuru değildi. İki tarlayı ayıran küçük set boyunca sürünerek kuru zeminde kalmaya çalıştık; ancak pek başarılı olamadık. Sonunda büyük bir sulama kanalına ulaştık, bu da bir başka yürüyüş anlamına geliyordu. Nihayet ana yoldaydık; ama oraya

varmamız iki saat sürmüştü ve bu büyük bir hayal kırıklığıydı. Tekrar yola koyulduktan kısa bir süre sonra, midilliler üzerinde sığır güden bir çift adamla karşılaştık. O sırada birbirimizden epeyce ayrılmıştık; Tip ve ben gözlenmekten kurtulduk ama Sweet ve K. o kadar şanslı değildi, çünkü adamlar durup kim olduklarını sordular. Sweet hemen “Almanlar” dedi ve birkaç ayrıntı verdi. Ancak adamlar esir olduklarını söylediler, ama sorun çıkarmaya niyetli görünmüyorlardı ve birkaç dakika sonra Sweet’i çok rahatlatacak şekilde tekrar yollarına devam ettiler.

Bir saat daha yürüdükten sonra kendimizi daha fazla ilerlemeyecek kadar bitkin hissettik ve şafakta biraz daha yürümek niyetiyle yattık. Sivrisinekler bu vadide büyük bir baş belasıydı ve çok kötü bir gece uykusu çektik. Artık çok daha düşük bir rakıma inmiştik: Kastamonu denizden 2.500 feet yüksekteydi ama burası ancak 1.000 feet olabilir. Sabah hava aydınlanır aydınlanmaz nehirden su bidonlarımızı doldurduktan ve boş olduğu anlaşılan bir başka un değirmenini inceledikten sonra tekrar yola koyulduk. Çok geçmeden nehrin üzerindeki eski ahşap bir köprüye geldik ve köprüyü geçtikten sonra yukarıdaki tepenin yamacında dinlenmeye karar verdik. Bu noktada vadi genişliyordu ve birkaç mezra ve çiftlik görülebiliyordu; bu nedenle köylüler çok erken kalktığı için mümkün olduğunca çabuk gizlenmemiz gerekiyordu. İyi bir yer bulduk ve ateş yaktık. Bu belki biraz acelecilikti ama sıcak bir şeyler içmek için riske girmeye değer olduğunu düşündük. Bir gece önce sebze bulma konusunda hiç şansımız olmadığından, küçük tayımlarla yetinmek zorunda kaldık. Güneşli ve olaysız bir günün ardından akşam yola koyulduk ve şişelerimizi nehirden su ile doldurduktan sonra yakınlardaki bir tarladan biraz mısır ve kabak topladık. Daha sonra yola koyulduk ve sonraki üç saat boyunca oldukça iyi bir ilerleme kaydettik.

Her birimize fazladan birkaç kilo kabak yüklendiğinden, normalde olması gerekenden daha fazla yorulduk. Sonunda yol bizi bir köye götürdü ve bize doğru gelen bazı insanların

yanından geçmek zorunda kaldık. Yine de fark etmediler ve yolumuza devam ettik. Biraz ileride, küçük bir su türbini tarafından tahrik edilen ve gidebildiği kadar sert öğüten bir un değirmeninde bir ışık vardı. Köyün içinden geçmekten kaçınabileceğimiz bir yol yok gibi görünüyordu ve adımlarımızı bir iki kez geri attıktan sonra yapabilecek bir şey olmadığına karar verdik. Bir evin önünde oturan ve muhtemelen un değirmeninin faaliyetleriyle ilgilenen birkaç yaşlı adamın yanından geçerek yola koyulduk. Büyük olasılıkla, geceleri gizlice öğütme yaparak, hükümetin un üzerindeki vergilerinden kaçmak mümkündür, ancak söylemeye gerek yok ki soruşturma yapmak için durmadık. Yol bizi hiçbir yere götürmüyor gibiydi. Bir ya da iki arka bahçeyi ziyaret ettikten ve bir evin tepesinde başka bir yere çıktıktan sonra, sonunda adımlarımızı yaşlı adamların yanından geçerek ilk girdiğimiz köyün sonuna kadar takip etmek zorunda kaldık. Bu yolun nasıl çıktığını asla keşfedemedik ve sonuç olarak epey zaman ve mesafe kaybettik.

Bir mezarlıkta birkaç saat uyuduktan sonra, şafağın ilk ışıklarıyla birlikte köyün güney tarafında bir tur atmak üzere yola koyulduk ve gün için güvenlik vaat eden bir tepeye ulaştık. Bu uzun zamanımızı aldı ve birçok kez mola vermek zorunda kaldık. Kabaklarımızı çiğ çiğ yiyerek attık ve gelecekte herhangi bir mesafeyi taşımaya değmeyecek kadar ağır olduklarına karar verdik. Sonunda tepedeki çalıların arasında rahat bir yere ulaştık ve kendimizi koşulların elverdiği ölçüde rahat ettirdik.

Öğleden sonra, vadideki tam konumumuzu tespit etmek için tepenin zirvesine çıkmaya karar verdim. Dik bir tırmanıştan sonra her tarafın muhteşem manzarasını gördüm ve hava kararır kararmaz takip edebileceğimiz uygun bir patika keşfettim. Birkaç mil ötede bir kasaba açıkça görülüyordu ve bu kasabanın Durakhan olması gerektiğinden emindim, ancak buraya giden yol haritamızda gösterilenle uyuşmuyordu. Yine de burası olması gerektiğine karar verdik, çünkü hesaplamalarımıza göre bu mesafenin her bir parçasını kat etmiş olma-

lydık. Ertesi gün bu yerin aslında Durakhan'a 30 mil uzaklık-taki Boyabat kasabası olduğunu öğrendiğimizde duyduğumuz tiksinti tahmin edilebilir.

Kamp yerimize döndükten hemen sonra yağmur yağmaya başladı, ama neyse ki tam zamanında ateş yakmayı ve güveç yapmayı başardık. Ancak sonuç olarak bir saat sonra, neredeyse derimize kadar sıırıslıklam bir halde ve yakın gelecekte kuruma ihtimalimiz olmadan yürümeye başladık. Hava kararmak üzereyken kasabaya yaklaştık ve bir dereyi geçtikten sonra hangi yoldan gideceğimiz konusunda biraz tartıştık. Sonunda, bizi ana vadiye götüreceğini düşündüğümüz ve ana yolun nehrin bizim tarafımızdan geçtiğinden emin olduğumuz bir yolu seçtik. Aslında yol diğer tarafa geçmişti ve ertesi güne kadar onunla karşılaşmadık. Gece yarısına kadar bu yolda ilerledik ve biraz uyumak için uzandık; ancak hava ıslak eşyalarımızla mümkün olamayacak kadar soğuktu ve bir saat içinde kalkıp tekrar yola koyulduk. Birkaç mil daha ilerlediğimizde, yolun içinden geçtiği bir köye yakın olduğumuzu gördük ve sevinçle gördük ki, yakınlarda birkaç mısır yığını vardı. Bunlar şafağa kadar sıcak bir barınak vaat ediyordu; ama öyle olmadı. Her zamanki köy köpeği bizi çoktan duymuştu ve kıpırdamadan durmamıza rağmen çılgınca havlamayı kesmiyordu. Yaşlı bir köylü çoktan ayağa kalkmıştı ve yavaşça bize doğru geliyordu. Tek yolumuz dümdüz gitmekti ve köyün içine doğru ilerledik, birkaç evin yanından geçtik, bir inek ağılının içinden geçtik, bir çitin üzerinden geçtik ve ötedeki bozkıra doğru ilerledik. Tam açıklığa kavuştuğumuz sırada bazı avcılar tüfekle ateş açtı. Yanımıza hiç saçma gelmedi ve muhtemelen sadece hırsızlara bir uyarı niteliğindeydi!

Neyse ki takip edilmedik ve doğruya yönelerek tepenin üzerinden uzaklaştık. Biraz uzaklaştıktan sonra, sabah bize nerede olduğumuzu gösterene kadar tekrar dinlendik. Belli ki nehirden biraz uzaktaydık ve oldukça yüksekteydik. Hava aydınlanmaya başladığında, suya yakın bir yerde saklana-

bileceğimiz bir yer bulma umuduyla nehre doğru ilerledik. Şansımız yaver gitmedi, çünkü tam nehre bakan bir yamaca ulaştığımızda ayaklarımızın dibinde küçük bir köy gördük ve neredeyse aynı anda köyün köpekleri de bizi gördü. Yorgun bir şekilde adımlarımızı yokuş yukarı geri attık ve köpeklerin menzilinden çıktığımızda gelecekteki çabalarımızla ilgili bir konsey düzenledik. Gece yürürken çok az mesafe kat ettiğimiz ve bu hızla gidersek taşıdığımız yiyeceğin denize varmadan çok önce tükeneceği açıktı. Bu nedenle, tek umudumuzun köy halkına Alman olduğumuz blöfünü yapmak ve bulabildiğimiz yerden yiyecek satın almak olduğuna karar verdik. Bu doğrultuda, görebildiğimiz ilk eve doğru yola çıktık; burada sefil bir köylü ve iki kadın çalışıyordu. Araştırma yapan Almanlar olduğumuzu açıkladık ve bu iddiamızı desteklemek için haritalarımızı ve pasaportumuzu gösterdik. Bizden şüphe etmediler; ancak satacak yiyecekleri yoktu ve gerçekten de insanların olabileceği kadar fakir ve sefil görünüyorlardı. Yine de bizi bölgenin muhtarı olan efendilerine yönlendirdiler. Birkaç tarlayı geçtikten sonra aynı hikâyeyi anlattığımız bu beyefendi tarafından karşılandık. Bizi evine götürdü ve bize oturacak yer sağlayarak yemek hazırlanması için emir verdi. Bu arada Sweet de elinden geldiğince sohbet etmeye devam etti. Görünüşe göre ev sahibimiz, Gelibolu'da bize karşı savaşmış ama şimdi bir yıl hastalık izni almış olan Ahmed Chaoush (çavuş) idi. Hikayemizi anladı ama neden tabanca taşımadığımız gibi bazı garip sorular sordu. Sweet anlamamış gibi yapmak zorunda kaldı ve neyse ki Ahmed şüphelenmedi. Ondan, gece geçtiğimiz kasabanın Boyabat olduğunu ve Durakhan'ın önümüzde birkaç saatlik mesafe olduğunu öğrendik. Bu acımasız bir darbeydi ve bize sadece düşündüğümüzden ne kadar yavaş olduğumuzu gösterdi. Bu arada, çavuştan birkaç küçük armut çıkmıştı ve kısa sürede tüketildi. Nihayet, ev sahibimizin bize yemek verip vermeyeceği konusundaki endişeli spekülasyonlardan sonra, heyecanla beklenen bu olay için gerçek hazırlık işaretleri ortaya çıktı.

Birkaç dakika sonra küçük dairesel bir masa hazırlandı ve birkaç tabak getirildi. Bunlar sütte dilimlenmiş salatalık, sütte haşlanmış un, yoğurt veya kesilmiş süt ve gözleme'den oluşuyordu- ummaya cesaret edemediğimiz bir ziyafet. Türk usulü oturduk, her birimiz bir tahta kaşıkla silahlандık ve aynı tabağa daldırıp birbiri ardına boşalttık. Böyle durumlarda görgü kurallarına göre bir sonraki adam bir kaşık alana kadar beklemek gerekir ki sonunda herkes aynı miktarda alabilsin, ama korkarım ki biz her zaman bu kadar titiz davranmadık ve her zamanki alışkanlıklarımızın izin verdiği kadar hızlı yedik. Masa ve tabaklar kaldırıldığında Ahmed'e biraz İngiliz tütününü verildi ve bunun en iyi Alman çeşidi olduğu söylendi. Kısa bir süre sonra ona minnettarcı bir veda ettik ve hiçbir şey almak istememesine rağmen bir miktar para kabul etmesini sağladık. Misafirperverliğini kabul etmenin ve herhangi bir ödeme yapmadan onu kandırmanın pek de oyun oynamak olmayacağını düşündük. Bizi yolumuza yönlendirdi; bunun için tekrar ana vadiye inmemiz ve nehri geçmemiz gerekiyordu. Diğer tarafta büyük bir sulama kanalı bizi geciktirdi. Bunu geçtikten sonra bir tarlada çok sayıda böğürtlen ve biraz soğan bulduk. İlk kez karşılaştığımız için bu ikincisine iştahla sarıldık. İki yoldan hangisini kullanmamız gerektiği konusunda bazı şüpheler vardı, ancak bazı kadınların Durakhan'a giden doğru yol olarak işaret ettiği yolu takip etmeye karar verdik. Bu yol doğrudan nehirden uzaklaşıyor ve dik bir şekilde tırmanmaya başlıyordu. Birkaç saat sonra belli bir mesafeyi aşmıştık ve öğleden sonraya kadar konaklamaya karar verdik. Güneş oldukça sıcaktı ama artık yüksekteydik ve çevredeki sıradağların net bir şekilde görülebildiği küçük bir tepenin üzerindeydik. İstedığımız yöne gelmediğimiz belliydi ama öte yandan şimdi doğrudan denize doğru gidiyorduk. Biraz tartıştıktan ve haritayı inceledikten sonra, denize ulaşmak için tek gerçek şansımızın, mümkün olduğunca kuzey-doğu yönünde ilerlemek, bulabildiğimiz her yerden yiyecek almak ve gündüzleri yürümek olduğuna karar verdik. Eğer devam etseydik, sadece Durakhan'ı gece geçmemiz ya da gündüz büyük bir sapma yapmamız gerekmeyecek,

aynı zamanda denize kadar olan mesafe çok daha fazla olacaktı. Ayrıca hava yürümek için çok daha sıcak olacak ve geceleri sivrisineklerin yarattığı ekstra zorluklarla karşılaşacaktık.

BÖLÜM X

SAHİLE ULAŞMAK

Şu anda bulunduğumuz noktadan denize doğru düz bir çizgide 30 mil olduğunu hesapladık ve bu mesafeyi üç günde tamamlamayı umuyorduk. Çavuş'un kahvaltıdaki misafirperverliğinden sonra, öğleden sonraya kadar başka bir yemek için neredeyse hiç istek duymadık, çay yaptık ve sonra toparlandık, şimdi geçmeye karar verdiğimiz sıradağlardan aşağı akan bir derenin yanındaki bir yolu takip etmek niyetindeydik. Tepemizden inerken küçük bir köye geldik ve daha ileri gitmeden önce erzak alıp alamayacağımızı görmenin iyi olacağını düşündük. Bazı çocuklardan yumurta istedik, bunun üzerine alışılmadık derecede hoş bir tip olan bir Türk kadın çıktı ve biraz konuştuktan sonra bize oldukça asil bir akşam yemeği getirdi. Bu yemek esas olarak mükemmel bir domates yahnisi, gözlemeler, yoğurt ve meyveden oluşuyordu. Ahmed Çavuş'tan biriktirdiklerimizi de hesaba katarsak, artık oldukça iyi bir gözleme stoğumuz vardı. Bu iyi insanlara blöf yapmanın verdiği eğlence moralimizi bir hayli yükseltmişti, ancak bize hizmet eden iyi kalpli hanımefendi bir anda bizi Kastamonu'da gördüğünü söyleyerek bizi tamamen şaşırttı. Kastamonu'yla hiçbir bağlantımız olmadığını ve Ankara'dan gelen gerçek Almanlar olduğumuzu söyleyerek başka birileri olması gerektiğini belirttik.

Ayrılmadan hemen önce bize şüpheyile bakan bir adam belirdi ve onunla tanışmayı beklemeden uzaklaştığımız için mutluyduk. Neredeyse bir mil gitmiştik ki yaşlı bir adam elma dolu kasketiyle koşarak bizi karşıladı. Neredeyse bir zafer yürüyüşüne çıkmış gibiydik ve çok eğleniyorduk. Birkaç evi ve büyük bir köyü olaysız geçtik, ancak biraz daha ilerlediğimizde yoldan kısa bir mesafede dinlenen katırlı birkaç adam bulduk. Bize seslendiler ve muhtemelen bizimle yolculuklarına devam etmek istediler, ancak rüzgâr umduğumuzdan daha yakındı ve bir an önce devam etmemiz gerektiğini düşünerek onlardan daha fazla bir şey duymak için durmadık. Hava kararmadan hemen önce, derenin iki devasa kaya kütleleri arasındaki derin ve dar bir geçitten aktığı çok güzel bir geçitten geçtik ve bunun ötesinde gece için uyuyabileceğimiz, rüzgârdan korunabileceğimiz bir kuytu bulduk. Bu gerçekten harika bir gündü ve başarısı yeni politikamızın gelişimini doğruluyor gibiydi.

Ertesi sabah erkenden, bir kez daha yolumuza devam ediyorduk; bu yol, tepemizde yükselen kayalık sırta doğru yükseldikçe silikleşiyor ve dikleşiyordu. Saat on bire doğru, tepenin çok altında olmayan bazı yoksul evlerine ulaştık. Yiyecek satın alabileceğimizi umarak durduk ve soruşturduk, ancak tüm önde gelen insanlar bir pazarda gibi görünüyordu ve elde edilecek hiçbir şey yoktu. Yolumuza devam ettik ve bir saat daha yürüdükten sonra patikanın kenarındaki bir sığır yalağına geldik. Burada su aktığı için öğleden sonraya kadar durmaya karar verdik ve tepenin birkaç metre yukarısında rahat bir yer bulduk. Öğleden sonra, yıkanıp tıraş olduktan sonra, jandarma olduğu anlaşılan bir adam tarafından neredeyse fark ediliyorduk. Atıyla patikadan aşağı indi ve atını yalağa sulamak için durdu ama hiçbir şey fark etmeden yoluna devam etti. Kısa bir süre sonra tekrar dağ sırtının zirvesine doğru yürümeye başladık. Şu anda 4,000 feet'in üzerinde olmalıydık ve zirveye ulaştığımızda gerçekten denizi göreceğimizi umuyorduk. Bir saatlik yürüyüş bizi çok yüksekte duran ve muhtemelen kışın neredeyse her zaman bulutların içinde kalan fakir bir köye gö-

türdü. Kötü giyimli bir kadın bize Kastamonu'dan yeni gelmiş bir Yunanlı olduğunu söyledi. Gerçekte ne olduğumuz konusunda oldukça net bir fikre sahip gibi görünüyordu, ancak hiçbir şey söylemedi ve sonunda bize yoğurt ve biraz gözleme getirdi. Yönümüz artık kuzeydoğu civarındaydı ve haritada işaretli küçük bir yer olan, su havzasının biraz kuzey tarafındaki Tekelik'e doğru ilerliyorduk. Köylülerin çoğu burayı hiç duymamış gibiydi ve doğru yöne giden bir patikaya ulaşmakta biraz zorluk çektik. Hava kararmaya başladığında kendimizi hemen hemen aynı yükseklikteki ikinci bir köyde bulduk; etrafta kimse yoktu ama sonunda başka bir köye gitmekte olduğunu söyleyen bir adam çıkageldi. Özellikle köyün kadınları çok şüpheliydi, hiçbir yerde yiyecek olmadığını söylüyorlardı ve bir süre sonra, paramızın rengi açıkça ortaya çıkana kadar hiçbir şey gelmedi. Mümkünse geceyi bir köy kulübesinde geçirmeyi planlamıştık, çünkü tek alternatif sis içinde uyumaktı ki bu da 4.000 fitte soğuk ve kasvetli bir manzaraydı. Ancak, biraz konuştuktan sonra, gezginlerin dinlenme kulübesi olduğu kanıtlanan yere yönlendirildik. Hikayemiz ilgiyle dinlendi, büyük bir ateş yakıldı ve biraz yiyecek getirildi. Yerdeki hasırlara uzandık, sıcaklığın keyfini çıkardık ve eğer küçük ziyaretçiler tarafından rahatsız edilmezsek, gerçekten iyi bir gece uykusu geçireceğimizi hissettik. Akşam saatlerinde köyün ileri gelenlerinden birkaçı Almanları görmek için içeri girdi ve umarız hayal kırıklığına uğramadılar. İstanbul'dan izinli olarak yeni dönen genç bir asker bizim için biraz tereyağı ve şurup temin etmemize yardımcı oldu. Bu şurup pekmezin yerini tutmuyor ve kuru üzümünden yapılmış gibi görünüyor. Bir gezgin dinlenme kulübesindeki bu karşılama blöfümüzün ulaştığı sınırdı; Kastamonu'daki Türk dostlarımızın böyle ağırlandığımızı öğrendiklerinde ne kadar rahatsız olacaklarını düşünmek bizi çok memnun etti.

Yerde yatmamıza rağmen muhteşem bir gece geçirdik ve sabah asker arkadaşımız aracılığıyla biraz daha yiyecek ve biraz tereyağı elde ettik. Acele bir yemekten sonra, önceki

geceki ilk tanıdığımızı bize doğru yolu göstermesi için rehber olarak yanımıza alarak aceleyle yola koyulduk. Çok geçmeden sıradağların en yüksek noktasına ulaştık, ancak henüz deniz görünmüyordu. Biraz daha ilerledikten sonra, arkadaşımızdan büyük bir bıçak satın aldıktan sonra, ona birçok minnettarlık ifadesiyle veda ettik. Tekelik artık oldukça yakındı ve içinden geçmek zorunda kalmadığımız için şanslıydık, çünkü daha sonra köyde konuşlanmış bir Türk müfrezesi olduğunu öğrendik. Tekelik vadisini terk ederek yanımızdaki tepeye tırmandık ve bir saat sonra-9.30'da- güneşin altında önümüzde uzanan denizi görünce çok sevindik. Yaklaşık on beş mil uzakta görünüyordu, ama sadece bu görüntü bile moralimizi fevkalade yükseltti ve belki de neredeyse Xenophon'un adamlarının Trabzon'da aynı denizle karşılaştıklarında yaşadıkları kadar sevindik. Şimdi bir çalılıktaydık ve akşama kadar durmaya karar verdik. Bunu kutlamak için, sabah geçerken uğradığımız bir kulübeden aldığımız tereyağlı yumurtalarla geç bir kahvaltı yaptık. Önümüzdeki bir sonraki iş, iki gün önce Yunanlı kadından temin ettiğimiz kaba undan bir şeyler yapmaktı. Sweet işe koyuldu ve tereyağının bir kısmını ve son teneke yoğunlaştırılmış sütümüzü kullanarak çok ince bir hamur elde etti. Pişirmek başlıca zorluktu ve bir fırın yapmayı denedikten sonra, sonunda ters çevrilmiş küçük kızartma tavamızda ve bir mataranın kapağında küçük gözlemeler yapmakla yetinmek zorunda kaldık. Büyük ölçüde parçalardan oluşmasına rağmen sonuçlar çok tatmin ediciydi.

Öğleden sonra saat dörtte tekrar yola koyulduk ve hava karardığında epey bir mesafe kat etmiştik. Gece için korunaklı bir yer bulduktan sonra, kendimizi olabildiğince rahat ettirmek için bir miktar ölü çalı topladık.

Ertesi sabah erkenden tekrar yola koyulduk ve bir ormanın içinden dik bir tırmanışla aşağı indik ve sonunda derin bir vadinin dibindeki bir dereye ulaştık. Burada çok sayıda böğürtlen vardı, bunlardan faydalandık ve daha sonra diğer tarafa tırmandık, sonunda tepeye çıktık ve artık en yakın noktada sadece üç mil

uzakta olması gereken kumsalla aramızda hiçbir şey olmadığını gördük. Bir süre sonra bir yelkenli teknenin kıyıya yaklaştığı görüldü ve hemen ardından iki ya da üç tekne daha görüldü. Buna çok sevindik, çünkü bu, kıyı boyunca hala teknelerin kullanıldığı ve Kastamonu'da duyduğumuz, artık teknelerin dolaşmadığı yönündeki hikayelerin doğru olmadığı anlamına geliyordu. Şu anda bulunduğumuz yerin biraz batısında denize doğru uzanan küçük bir ağaçlık tepe vardı ve tepenin zirvesinden her yöne doğru sahilin güzel bir manzarası görülebilirdi; öte yandan Gerze kasabasından çok uzakta olamayacağımızı biliyorduk ve batıya gitmek ona daha da yaklaşmak anlamına geliyordu. Ayrıca, tepeyle aramızda birkaç çiftlik ve açık arazi vardı ve şimdi elimizden gelirse hiç görünmemek için çok endişeliydik. Sonunda, gün boyunca olduğumuz yerde kalmaya ve öğleden sonra geç saatlerde önümüzde uzanan kıyıya doğru gitmeye karar verdik. Bulduğumuz orman çok sıkı ve ne kadar denesek de bize sahili ve sahil boyunca seyreden tekneleri net bir şekilde görebileceğimiz iyi bir durak noktası bulamadık. Yelkenli tekneleri daha fazla gözlemlmeden yekinmek zorunda kaldık ve ağaçların arasında konakladık. Çay yapıldı ve ardından bisküvilerden oluşan tutumlu bir yemek yenildi; kakaomuz artık tamamen tükenmişti ve keşke başka şeylerin yerine daha fazlasını getirseydik diye çok düşündük.

BÖLÜM XI

YENİDEN ELE GEÇİRİLMEK

Öğleden sonra yelkenin iki yarısını birbirine diktik ve bir tekne keşfetme ihtimaline karşı mümkün olduğunca hazırlıklı olmak için balta başımıza bir sap kestik. O sabah tepedeki bir tarladan topladığımız fasulyelerden bir güveç yaptıktan sonra, umut ve heyecanla toparlanıp yola koyulduk. Ormandan uzaklaştığımızda karşıdaki ağaçlık tepeye gitme meselesi tekrar gündeme geldi, ama bundan vazgeçtik ve ertesi gün bunun pişmanlığını acı bir şekilde yaşadık. Kıyıya doğru dönerek yolu geçtik ve sonunda hava kararmaya başlarken sahile ulaştık. Sağ tarafımızda, kumsalın hemen üzerinde bir ya da iki küçük ev vardı ve dikkatle etrafı kolaçan ediyorduk ki, kumsala yakın bir yerde sekiz kadar adamın çektiği büyük bir sandalın geldiğini gördük. Çeyrek mil kadar ilerledikten sonra kayık evlerden çıkan adamlar ve diğerleri tarafından çekildi. Hava ne olduklarını göremeyecek kadar karanlıktı ama bilmediğimiz bir nedenle onların buradaki bir muhafızın adamları olduğundan ya da evleri haritalarımızda buraya yakın bir yerde gösterilen bir yerle ilişkilendirdiklerinden şüphelenmedik. Hava iyice kararmışken kıyı boyunca gidip keşif mi yapsak, yoksa şafağı mı beklesek diye tartıştık. Her halükârda, yeni çekilmiş olan tekneyi itebileceğimizi düşünmek umutsuz görünüyordu: çok ağırdı ve onu uzun bir yoldan getirmişlerdi. Sonunda şafak sökene kadar beklemeye ve sonra gidip ne bulabileceğimize bakmaya karar verdik.

Ertesi sabah, 23 Ağustos'ta hava aydınlanmaya başlar başlamaz ayaktaydık; sahilden biraz uzakta demirlemiş küçük bir tekne görünce heyecanımız daha da arttı. Bu teknenin direği

ve yelkeni vardı ve tam da umduğumuz büyüklükteydi. Kıyı boyunca uzanan bir patikaya doğru sessizce ilerledik. Sweet öndeydi ve ilk evin yakınında bir köylü gördüğünü bildirdi. Hızlıca yürüdük ve beklediğimizden daha fazla yıkık dökük ev olduğunu gördük. Ancak, insanların etrafta olması için çok erkendi ve tehlikeden şüphelenmek için bir neden görünmüyordu. Gördüğümüz tekneye doğru hızla ilerliyorduk ki, yıkık dökük bir tekne evin önünden geçtik ve dehşet içinde içeride bir Türk nöbetçinin durduğunu gördük. Sweet'i durdurdu, biz üçümüz biraz daha ilerledik. Sweet ona kıyıdaki bir sonraki liman olan Samsun'a giden Almanlar olduğumuzu söyledi. Ancak yaşlı adam bunu çavuşuna söylemekte ısrar etti. Bu arada Sweet de bize katılmıştı ama kaçma şansımız yoktu çünkü bu sırada üç ya da dört muhafız daha ortaya çıkmıştı. Çavuş bizi nöbetçi kulübesine geri götürdü ve pandomimin bir sonraki sahnesi burada başladı. Sweet, daha önce kararlaştırıldığı gibi, bir Alman subayı rolünü oynayacaktı, biz üçümüz ise emir eriydik. Buna göre, onun için çantasını taşıdık, aşağı yukarı zıpladık, selam verdik ve genel olarak itaatkârlığımızı gösterecek şekilde davrandık. Bu arada, Kusafet adlı bir köy olan bu yerde muhafızlardan sorumlu olan çavuş, belli ki kendi zemininden hiç emin değildi ve onunla Gerze'ye gitmemizi önerdi. Biz de ters yöne gideceğimizi ve Samsun'a ulaşmak için bir kayık istediğimizi söyledik. Sahilde demirlemiş olan tekne şimdi kıyıya getirilmişti ve muhafızlar için bazı erzak indiriyordu. Bu teknenin kaptanı ile konuştuk ve Trabzon'dan geldiğini ve biraz İngilizce bildiğini öğrendikten sonra bize yardım edebileceğini umduk. Düşüncemiz, Samsun'a gitmek üzere gemiye bindikten sonra, bizi Rusların elinde olan Trabzon'a götürmesi için onu ikna edebilmektir.

Çavuş'la görüşmek için yukarı çıktı ama bizi ele verip vermediğinden asla emin olamadık. Aşağı inip Gerze'ye gitmemizi ve oradaki komutanı görmemizi tavsiye etti. Bu adamın İngilizce ya da Almanca bilmediğini, çok cahil olduğunu ve anlattıklarımıza inanacağını söyledi. Çavuş bizi Gerze'ye götürmek

istedi ama biz bunu reddettik ve sonunda çavuş ve diğer iki silahlı askerin refakatinde tekneyle yola çıktık. Ayrılmadan önce biraz gözleme ve beklediğimizden daha iyi bir yemek olan biraz çiğ balık elde ettik. Yolda kaptana, mürettebatın yardımıyla muhafızları kolayca alt edebileceğimizi ve sonra doğruya yelken açabileceğimizi önerdik; ama kabul etmedi ve beş kişilik mürettebatın muhafızlara katılma olasılığıyla hiç şansımız olmayacaktı. Sahili kucaklayarak iki saat içinde Gerze'ye ulaştık ve hafif bir burun üzerine kurulmuş küçük bir Türk kasabası bulduk. Yolda, bir gün önce sık sık bahsettiğimiz ağaçlık tepenin yanından geçtik. Bu tepede oldukça güvende olmalıydık ve dahası, muhtemelen fazla sorun yaşamadan kaçabileceğimiz iki ya da üç tekne görmüş olmalıydık. Gerze'ye ulaştığımızda kendimizi Türk donanmasına ait küçük bir devriye botunun yanında demirlemiş bulduk, mürettebatın biri açıkça İngiliz olduğumuzu söyledi. Ancak, Sweet çavuşla birlikte karaya çıkmıştı ve biz de en iyisini umarak ama oyunun bitmiş olmasından korkarak oradan ayrıldık. Yarım saat sonra Sweet'in yanına çağrıldık ve onunla bir polis karakoluna götürüldük. Burada Tip telefonda Sinop'taki bir Alman subayıyla konuşturuldu. "Sprechen sie Deutsch"¹² demekten başka bir şey aklına gelmiyordu, Cermen subay da hevesle cevap veriyordu. Tip bunu telefonda birkaç kez bağırdıktan sonra ahizeyi fırlattı ve telefonun çalışmadığını söyledi! İstasyona gelen başka bir adam Kastamonu'da ikimizi gördüğünü söyledi. Daha sonra kasabanın komutanına götürüldük ve artık blöf yapmanın faydasız olduğuna karar verdik, çünkü bizim İngiliz casusları olduğumuza inanıyorlardı ve tüm hikayemizin yerle bir olması için herhangi bir Alman'ı ele geçirmemiz yeterliydi. Bu nedenle Kastamonu'dan kaçtığımızı kabul ettik ve çok uzun süredir esir olduğumuzu ve eve dönmek istediğimizi söyledik. Komutan, tanışma şansına eriştiğimiz en iyi Türk subaylarından biriydi ve çok kibardı. Üzerimiz arandı ve haritasını kaçırmayı başaran K. hariç haritalarımız, pusulalarımız ve günlüklerimiz alındı. Benim orijinal pusulam tanın-

¹² Almanca konuşuyor musunuz?

madığı için alınmadı.

Sweet bize karaya ilk çıktığında yerel jandarma komutanını gördüğünü ve kaptanın önceden söylediği gibi blöf yapmakta hiç zorlanmadığını söyledi. Sweet ona, Türklere karşı yaklaşan bir taarruzun hazırlanmasına yardım etmek için Kafkasya'ya gittiğimizi söyledi. Bütün bunları anladı ve Sweet sorunlarımız sona erdiği için kendini tebrik ediyordu. Sweet'e kahve verdikten sonra, şüphesiz artık Samsun'a doğru yola çıkmak istediğimizi söyledi. Sweet kabul etti ve tam bize katılmak için geri dönüyorlardı ki, Yüzbaşı kasabanın komutanı olan bir albay olduğunu ve ayrılmadan önce muhtemelen Sweet'i görmek isteyeceğini söyledi. O sırada ateş bacayı sarmıştı. Sweet pasaportumuzu uzattı ama albay şüphelendi ve çağırdığı bir Türk deniz subayı İngiliz olduğumuza dair fikirlerini doğruladı. Albay daha sonra bize pasaportumuzda iki hata olduğunu söyledi ama bunun dışında pasaportumuzun gayet iyi olduğunu düşünüyordu. İsimlerimizi biliyordu ve biz Kastamonu'dan ayrıldıktan iki ya da üç gün sonra kaçışımız konusunda uyarılmıştı.

Blöfünü iyice anlayan Yüzbaşı şimdi aynı derecede öfkelenmişti. O gün Sinop'a gideceğimiz söyleniyordu ve şimdiden bizi ikişer ikişer kelepçelemeye hazırlanıyordu. Neyse ki albay tam zamanında ortaya çıkarak bunu engelledi. Paramızın çoğu alındı ve karşılığında bize bir makbuz verildi. Biraz sonra bize o gün gitmeyeceğimiz söylendi ve karakolda daha iyi bir oda verildi. Çavuş kendinden çok memnundu ve bize Kastamonu'ya kadar eşlik edeceğini söyledi. Anlaşılan o ki o da kaçışımız konusunda uyarılmıştı ve yakın zamanda Kastamonu'dan geçtiği için muhtemelen bizden normalde şüpheleneceğinden daha çabuk şüphelenmişti. Albay bizi görmeye geldi ve bizden hangi yoldan geldiğimizi ve nasıl yiyecek bulduğumuzu öğrenmeye çalıştı ama ona çok az şey anlattık. Biraz yiyecek getirttik ve sonunda gece için yere uzandık. Tip'in önceki şikâyetleri tekrar başlamıştı ve bir doktor getirilmesinde ısrar ettik. Ancak kimse gelmedi. Ertesi sabah ihtiyaç duyduğumuz birkaç şeyi almak

için çarşıya gitmemize izin verildi ve dönüşümüzde hemen yürüyüşe hazırlanmamız söylendi. Küçük bir eşek getirildi ve eşyalarımızı buna yükledik.

Tip hâlâ kendini çok kötü hissediyordu ve yürüyüş sırasında çok kötü zaman geçirdi. Çoğunluğu deniz kıyısında olmak üzere sekiz mil kadar gittikten sonra, daha yeni kurulduğu belli olan bazı Türk kışlalarına ulaştık. Ahşap binalardı ama neyse ki beklenenden daha temizdi. Subayların kaldığı küçük bir köşe odaya yerleştirildik ve bizi korumak için en az üç nöbetçinin görevlendirildiğini görmek bizi çok eğlendirdi; biri kapının dışında, diğeri de her pencerenin önündeydi.

Subaylar şişman ve asık suratlı bir yüzbaşı ile çok güler yüzlü ve dost canlısı iri yarı bir Arap teğmenden oluşuyordu. Bize evinin Musul yakınlarında olduğunu söyledi, ancak İngilizlerin Bağdat'ta olduğuna inanmayı reddetti ve belli ki onu blöf yapmaya çalıştığımızı düşündü, Türkiye'deki tüm sınıflara dış dünyada neler olup bittiğine dair yayılan cehalet muazzam.

BÖLÜM XII

KURTARILMAK

Arap subaylar bizi birkaç kez ziyaret etti ve büyük bir nezaketle bize sebze yahnisinden oluşan yemeklerinden pay verdiler. Ertesi sabah bize beş günlük ekmek istihkakı verildi ve hemen hazırlanmamız söylendi. Tip hareket edecek durumda değildi ama bizi dinlemediler ve onu sürükleyerek dışarı çıkardılar. Küçük bir midilli getirildiğini gördük, Tip buna bindi ve bir çavuş ve sekiz erden oluşan bir muhafızla yola koyulduk; eski arkadaşımız Kusafet'li çavuş artık bizimle gelmiyordu ve onun yerine, yürüyüşte hoş bir arkadaştan başka bir şey olmayacakmış gibi görünen, çabuk öfkelenen bir arkadaşımız vardı. Adamların morallerinin çok iyi olduğu belliydi, Kastamonu'yu ziyaret etmek onlar için büyük bir olaydı. Buna ek olarak, şüphesiz vardıklarında büyük bir kârla tekrar satmayı bekledikleri çok miktarda tütün taşıyorlardı. Sahil bölgelerinde, özellikle de Samsun yakınlarında çok miktarda tütün yetiştiriliyor. Çok rahat bir tempoda yola çıktık ve Alman telsiz istasyonunu geçtikten sonra mola verdik. Muhafızların kendi teçhizatlarını taşıyan iki eşeği vardı ama çavuşlar bizim de çantalarımızı onlara yüklememize izin vermediler. Bir köyde daha durduktan sonra, öğleden sonra erken saatlerde bir kervansaraya ulaştık; burada muhafızlar yemeklerini hazırlıyor, eşeklerin sahibi olan adam da çavuşlara aşçılık yapıyordu. Bu adamın üzerinde ortalama bir Türk askerinin sahip olduğu kötü şöhretli üniforma bile yoktu, ince siyah bir şeyler giymişti. Çabaları sonucunda üzerine biraz eritilmiş tereyağı dökülmüş haşlanmış pirinç elde etti. Bu pilavı yüksekçe bir köşeye götürdü ve orada o ve çavuş aynı kâsedden kürekle ağızlarına atmaya başladılar, görgü kuralları her iki tarafın da kaşıkları-

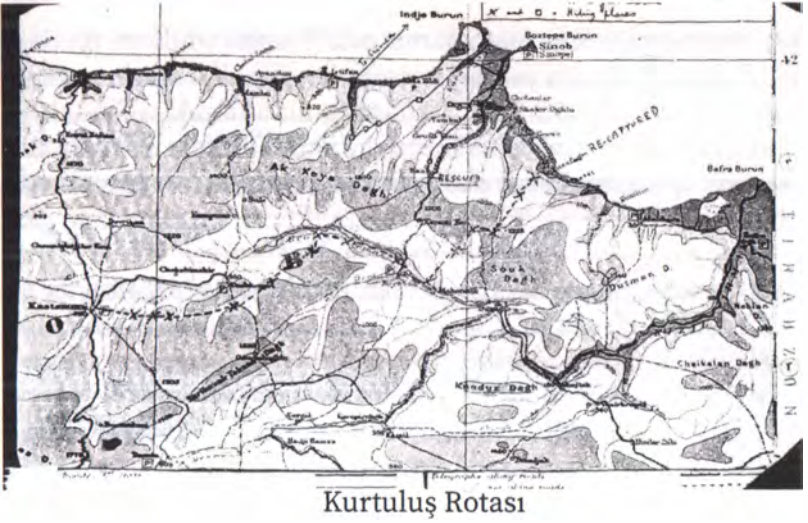
nı sırayla almasını gerektiriyordu. Bir saat sonra tekrar yola koyulduk ve birkaç gün önce aştığımız dağların alt yamaçlarını tırmanmaya başladık. Ancak şimdi sözde ana yoldaydık. Şimdiye kadar gördüğümüz en kötü yollardan biriydi ve arabalarla seyahat etmediğimiz için gerçekten minnettardık. Uzun yollar taş bloklarla kaplıydı, anlaşılan bu ülkedeki pek çokları gibi işini bitirmemiş bir müteahhit tarafından gelişigüzel bırakılmışlardı. Bir ya da iki saat sonra, biraz yükseldikten sonra, çavuşun midillisini nallaması için durduk. Bu hayvanı geçtiğimiz bir köyde ele geçirmişti ve şimdi kendini azımsanmayacak ölçüde atlı bir adam olarak görüyordu. Uzun bir bekleyişten sonra nal çakma işi nihayet tamamlandı ve tekrar yola koyulduk. Çok sevindiğimiz bir şey varsa o da çavuşun ikinci bir midilli temin etmiş olmasıydı ve yüklerimizi buna yüklememize izin verildi. Saat sekiz civarında geceyi geçireceğimiz küçük bir köye vardık; boş bir kütük kulübe bulundu ve büyük açık ocakta ateş yakıldı. Bize baş odanın bir tarafı verilirken, muhafızların çoğu zeminin geri kalanında uyudu. Aldığımız birkaç yumurtayla çok iyi bir akşam yemeği hazırladık ve ateş sayesinde koşulların elverdiği ölçüde rahat ettik. Artık yüksekteydik ve gece boyunca etrafımız bulutlarla çevrili olacağından, açık alanda ordugâh kurmak çok soğuk olacaktı. Uyumadan önce kaçma şansımızı değerlendirdik. Bir ya da iki gün sonra denizden uzaklaştığımızda ve daha büyük köylerde mola verdiğimizde çok az şansımız olacaktı, bu yüzden fırsat çıkarsa şimdiki gece tek pratik zaman gibi görünüyordu. Ancak çok geçmeden bunun imkânsız olduğu sonucuna vardık, çünkü kapının dışındaki dar geçitte bir nöbetçi bulunmakla kalmıyor, odamızdaki bir ya da iki askere sırayla uyanık kalmaları söyleniyordu. Tek çıkış kapıydı, ona ulaşmak için de birkaç nöbetçinin üzerinden geçmemiz gerekiyordu.

Sabah ilk iş, 27 Ağustos, tekrar yola çıktık. Muhteşem bir gündü ve her saat başı verilen molalar dışında hiçbir şey olmadı. Kaçışımızı bir kez daha tartıştık ve yine paramızın karşılığını aldığımızı, ancak sahile ulaştığımızda yeterince

dikkatli olmadığımızı karar verdik. Mümkün olan çeşitli rotaları ve şimdi edindiğimiz deneyimle benimseyeceğimiz plan değişikliklerini yeniden gözden geçirdik. Saat dokuz civarıydı ve tam iki saattir yoldaydık ki aniden “Asker” diye bir çığlıkla birlikte yolun yakın tarafından silah sesleri duyuldu. Bir an için ne yapacağımızı bilemeyecek kadar irkildik. Sonra K. ve ben “khud” tarafına daldık, çünkü açık yolda kalmak için en iyi yer gibi görünmüyordu. İlk atış, öndeki eşeğe binen siyahlı adamı devirmişti. Kastamonu’da tepeleri istila eden haydutlar hakkında o kadar çok şey duymuştuk ki, onlardan bir grubun arasına düşmüş olabileceğimizi ve yakalanıp fidye için alıkonulmanın Kastamonu ya da Ankara’daki sivil hapishaneye birkaç aylığına dönmekten daha kötü bir kader olacağını düşündük.

Tepeden biraz aşağıya indiğimde bir adam gördüm, önce çavuş olduğunu düşündüm ama bana “Venez, venez” diye seslenince bunun yeni gelenlerden biri olduğunu anladım. Kendisiyle birlikte tepeden aşağı inmemi istedi, ancak biraz indikten sonra yolda başka subaylar olduğunu ve onlara geri dönmem gerektiğini söyledim. Bu arada çok konuşkan ve heyecanlıydı ama kim olduklarını ya da onları neyin getirdiğini anlayamadım. Yola geri döndüğümde K. ve Tip’i buldum; çatışma artık sona ermişti ve eşkıyalardan üçü askerlerin tüfeklerini ve cephanelerini topluyordu. Muhafızlar hiçbir gösteri yapmamışlardı ve dokuz kişinin hepsi iki dakika içinde silahsızlandırılmış ve koyun gibi ayakta durur hale gelmişti, neredeyse tamamen silahlarını toplayan üç kişinin çabaları sayesinde, çünkü arkadaşım kendi başına ateş edemeyecek kadar aşağıda kalmıştı. Artık sorun, bu adamlarla birlikte gidip gitmeyeceğimizdi. K. hemen gitmekten yanaydı ama Tip ve ben, kaçmadan önce Türkler tarafından tekrar yakalanırsak nasıl bir durumda olacağımız konusunda tereddüt ettik. Yeni dostlarımız elbette kanun kaçağı olarak vurulacaklardı ve biz de büyük olasılıkla aynı kaderi paylaşacaktık. Onları bir kenara çektik ve sonunda eski Türk partisinin taraftarları olduklarını ve Enver ve hükümetine hiçbir faydaları olmadığını anladık.

Bizi kurtarmak için özel olarak geldiklerini ve üç ya da dört gün içinde Trabzon ya da Sivastopol'a gitmek üzere bir teknelerinin hazır olduğunu söylediler. Bunu anladıktan sonra, ki bu biraz zaman alan bir süreçti, çünkü dil bilgimiz çok kabataslağı, talihimizi yeni dostlarımıza bırakmaya karar verdik, çünkü bu ülkeden çıkmak için cennetten çıkma bir şans gibi görünüyordu ve neredeyse gerçek olamayacak kadar iyiydi. Ateş başladığından beri Sweet'ten hiçbir şey görmemiştik ve şimdi onun için bağırmaya ve yolun her iki tarafını aramaya başladık. Yeni arkadaşlarımız onu aramaları için eski muhafızları görevlendirdi, ancak ondan hiçbir iz göremedik ve çağrılarımıza yanıt gelmedi. Bir saat boyunca arayıp bağırıktan sonra sonunda pes etmek zorunda kaldık ve nöbetçiyi yolda bırakarak yeni tanıdıklarımızla yola koyulduk, ki artık onlara "arkadaş"-yani yoldaşlar- diyeceğiz, çünkü kendileri ve destekçileri için hep bu ismi kullanırlardı. Görebildiğimiz kadarıyla, Sweet ilk silah sesleri duyulduğunda kaçmış olmalı, şüphesiz bunun tekrar özgürlüğe kavuşmak için harika bir fırsat olduğunu düşünüyordu. Bu onun için çok kötü bir şanstı, özellikle de başından beri partinin en hevesli ve en enerjik kişilerinden biri olduğu için. Yaşlı muhafızlar hiç duygulanmadan gidişimizi izlediler; anlaşılan bu tür sürprizlere alışıklardı. Çavuş artık evlerimize gitmemiz gerektiğini söyledi ve biz de kışlaya dönüp rapor verdiğinde ona ne olduğunu merak ettik.

Sayınca çok az olduklarını ve ancak uzun bir direnişten sonra silahsızlandırıldıklarını söyleyecekti ama yine de muhtemelen bir ere indirgenmişti. Öldürülen siyahlı adamın yanı sıra, diğer ikisi de yaralanmıştı. Arkadaşın sadece yirmi metre kadar bir mesafeden ateş etmeye başladığı düşünülürse, daha fazlasını vurmamış olmaları şaşırtıcıdır; muhtemelen başlangıçta birkaç kayıp verdikten sonra bilerek yüksek ateş etmişlerdir. Muhafızlar bir ya da iki el ateş etmenin ötesinde hiçbir direniş göstermemiş gibi görünüyorlardı. Tamamen şaşırmışlardı ve böyle bir olaya hiç hazır değillerdi. Tip'in başına kötü bir deneyim gelmişti. Çatışma başladığında midillisine biniyordu ve sırt çantalarımız eyerinin etrafına ve bacaklarının üzerine dolanmıştı, bu yüzden aceleyle inemedi ve kendini küçük bir mermi fırtınası içinde çaresiz bir konumda buldu. Sonunda arkadaşların en uzun boylusu tarafından yere sürüklendi ve büyük bir hararetle onu öpmeye başladı! Adı Musa olan bu adam bizim en büyük dostumuz oldu. Uzun boylu, kıvrak bir adamdı ve sonraki haftalarda rahatımız için elinden gelen her şeyi yapmaya her zaman hazırdı. Gerçek çatışmada Plaza Toro Dükü rolünü oynadığından her zaman şüphelendiğimiz lider,

çok kötü görünümlü bir beyefendi olan Bihgar Bey'di. Aslında dördünü ilk gördüğümüzde hiçbirisi güven telkin edecek bir görünüme sahip değildi, daha çok en büyük suçlular olarak tasvir edilen tiplere benziyorlardı. Sonradan öğrendiğimize göre Bihgar Bey, birkaç yıl önce Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayına karışan bir düzine kişiden biriymiş, ama yakalandığında elinde silah olmadığı için cezası sadece nakil olmuş, diğerleri ise idam edilmiş. Diğer ikisi, çok zor bir yaşam sürmüş gibi görünen yaşlı bir Ermeni olan Keor ve son Balkan savaşı sırasında Türk kuvvetlerinde başçavuş olan küçük bir adam olan Kamil'di. Ancak, daha sonraki deneyimlerimizden de görüleceği gibi, görünüşleri onları tamamen yalanlıyordu; her fırsatta ormandaki yaşamımızın zorluklarını azaltmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. İlerleyen günlerde, birkaç ay öncesine kadar askerlik hizmetinden kaçınmak için yıllık belli bir miktar ödeme yapabildiklerini ve bu ayrıcalıkların hepsinin iptal edildiğini öğrendik. Bu durumda ya askerlik yapmak ya da kanun kaçağı olmak zorunda kalmışlar ve ikinci seçeneği tercih etmişlerdi. Ormanda, yasalara daha saygılı arkadaşlarının desteğiyle yaşadıktan sonra, ki bu arkadaşlarının sayısı ülkenin dört bir yanına dağılmış gibi görünüyordu, Rusya'ya gitmeye karar vermişler ve Sinop'taki bir adamla, tüm grup toplandığında ve tüm hazırlıklar tamamlandığında onun teknesiyle yola çıkmak için anlaşmışlardı. Bu arada, Sinop'ta onların siyasi görüşlerini paylaşan bir jandarma, onlara yeniden yakalandığımızı ve Kastamonu'ya geri döndüğümüzü haber vermişti. Bunun üzerine bizi kurtarmaya karar verdiler ve önceki akşam yirmi milden fazla bir zorunlu yürüyüş yaptılar. İlk başta, neden böyle bir girişimde bulunduklarını anlayamadık, çünkü bu sadece kendi kaçış planlarını engelleyebilirdi ve muhtemelen Türk yetkililer ülkeden çıkmamızı engellemek için büyük bir zahmete gireceklerinden, ayrılmalarını çok daha zorlaştıracaktı; ancak herhangi bir sayıda jandarmaya karşı derin bir nefret duyuyor gibi görünüyorlardı ve şüphesiz bizim onlar için Rusya'ya iyi bir giriş oluşturacağımızı düşünüyorlardı. Sebepleri ne olursa olsun, dört kişinin dokuz kişilik

bir muhafız birliğine karşı koyması çok cesurca bir hareketti, her ne kadar siyahlı adamın yere serildiği sırada korkunç dercede soğukkanlı bir iş gibi görünse de.

BÖLÜM XIII

TÜRKLERLE BİRLİKTE SAKLANMAK

Sonraki haftalar boyunca yeni dostlarımız bizi koşulların elverdiği ölçüde rahat ettirmek için ellerinden geleni yaptılar ve bu sayede esaretten kurtulup evimize ulaşmamızı sağladıkları için onlara ne kadar minnettar olsak azdır. Bizi para için kurtaran insanlar olarak görülmek istemediklerini söyleyerek hiçbir ödeme teklifini dinlemediler.

İlk tanıştığımız günün sabahına dönecek olursak, tüm cep-haneleri ve dört tüfekleriyle birlikte yol boyunca denize doğru adımlarımızı geri çekerken muhafızı yolda bıraktık ve sonra bir yan patikaya dalarak yaklaşık bir mil ilerideki sık bir ormanda güvenli bir saklanma yeri bulduk. Muhafızları, «haydutlar» tarafından istegimiz dışında götürüldüğümüz fikriyle etkilemenin iyi olabileceğini düşündük ve bu nedenle ellerimizi birbirine bağlamalarını sağladık ve sanki onlarla gitmek istemiyormuşuz gibi davrandık. Gözden kaybolduğumuzda, ipleri çözdük ve gerçekten özgür insanlar olarak tekrar yürümeye başladık, Bihgar Bey sürekli olarak “Allons, enfants de la patrie”¹³ diyerek bizi neşelendiriyordu, bir kanun kaçağı olarak konumu düşünüldüğünde, bu açıkça komikti. Esaretten kurtulmanın, son birkaç gündür çok keyifsiz olan Tip üzerindeki ilham verici

13 Fransa'nın ulusal Marşı'nın ilk dizesi (“Gelin vatanın çocukları”).

etkisi harikaydı; şimdi hızla iyileşmeye başladı ve ertesi gece boyunca hiçbir kötü etki olmadan yürümeyi başardı.

Onunla karşılaşabileceğimizi ve her halükârda muhafızlara bırakmanın bir yararı olmayacağını düşünerek Sweet'in çantasını yanımıza almıştık. Eşyaları ayırdıktan sonra her birimiz bir ya da iki parça eşya aldık ve kurtarıcılarımıza kalanlardan küçük hediyeler verdik. Bihgar ve Kâmil su şişelerimizi doldurmaya gittiler ve bir süre sonra el çırparak yaklaştıklarını duyurduktan sonra geri döndüler. Bu yöntemin arkadaşların ormanda ya da geceleyin birbirleriyle karşılaştıklarında her zaman uyguladıkları bir yöntem olduğunu öğrendik.

İkisinin akşam karanlığında güvenli bir saklanma yerine kadar bize eşlik etmesi, diğer ikisinin de Boyabat'tan partiye katılan ve anlayabildiğimiz kadarıyla yanlarında yüklü miktarda para getiren arkadaşlarıyla buluşmak üzere ters yöne gitmesi kararlaştırıldı. Sonunda, biz yaşlı Ermeni Keor'un rehberliğinde saat yedi buçukta yola çıktık, diğer üçü ise Boyabat'a doğru tekrar yola koyuldu. Bize üç saat içinde saklanacağımız yere varacağımızı söylemişlerdi, Bihgar Bey burayı süt ve bal diyarı olarak tanımlayarak ağzımızı sulandırmıştı, Kastamonu'dan ayrıldığımızdan beri bize en büyük lüks gibi görünen et, tereyağı, yumurta ve peynir burada sağlanacaktı.

Keor ormanın içinden geçen patikadan tırısila ilerlemeye başladı. Kendi tüfeği ve son muhafızımızın silahlarından birinin yanı sıra cephane dolu dört palaska ve sırtında bir çanta taşıyordu. Üçümüz de birer tüfek taşıyorduk ama kurtarılmamıza neden olan türden soğukkanlı bir ateş açılmayacağını umuyorduk. Keor'un hızı saatte yaklaşık beş mil olmalıydı ve kısa süre sonra ondan daha yavaş gitmesini istemek zorunda kaldık, çünkü gün ışığı neredeyse kaybolmuşken kötü bir patikada tırısila yokuş aşağı inerken sorun çıkarması muhtemel bir dizim vardı. Sweet'in bazı eşyalarıyla birlikte çantalarımız artık iyi bir ağırlıktaydı, böylece bir tüfekle birlikte iyi yüklenmiştik.

Hedefimize üç saat içinde ulaşmamız gerektiği söylendikten sonra, özellikle de iyi bir tempo tutturduğumuz ve bilinen molalara uymadığımız için, beş saat içinde ulaşacağımızdan oldukça emindik. Keor birkaç kez yolunu şaşırdı ama sonunda hep buldu. Birkaç saat sonra bir nehre ulaştık ve yatağından aşağıya, önce bir taraftan, sonra diğer tarafa geçerek ve sonra tekrar geri dönerek yorgun bir şekilde ilerledik. Yol yoktu ve karanlıkta kayaların arasında bata çıka ilerliyorduk. Ne zaman mola versek, ki bu pek sık olmuyordu, Keor her zaman bir saatlik yürüyüş mesafesinde olduğumuzu söylüyordu.

Saat 3 civarında nehir yatağının yanındaki engebeli bir patikada ilerliyorduk ki aniden kötü dizim tutmadı ve tam bir savrulma yaşadım, tüfeğim ve çantam her yere savruldu. Devam etmekten başka çare yoktu, bu yüzden dizimi bir sopayla bağlayarak topallaya topallaya ilerledim; diğerleri de tüfeğimi taşıyarak bana asilce yardım ettiler. Artık işimiz bitmişti ve doğuda şafak belirtileri görülmeye başlamıştı. Keor içeri girmek için çok sabırsızlanıyor, ertesi gün buralarda çok sayıda jandarma olacağını söylüyordu. Sonunda nehirden ayrıldık, küçük bir tepeye tırmandık ve her zamanki köpeklerin kısa süre sonra bir koro başlattığı bazı kulübelerin yakınından geçtik. Bunun üzerine, muhtemelen hırsızları korkutmak amacıyla bir ya da iki el ateş edildi, ama görünüşe göre bizi gören olmadı. Sonunda kendimizi dik bir patikadan yukarı sürükledik ve sık bir çalılıkta yere indik. Çok yorgunduk; saat beşi çeyrek geçiyordu ve bize söz verilen üç saat yerine dokuz buçuk saat çalışmıştık. Yine de özgürdük ve başka hiçbir şeyin önemi yoktu. Elimizdeki fazla giysileri giydik ve çok geçmeden uykuya daldık.

Birkaç saat sonra Keor ortadan kayboldu ve kısa bir süre sonra bize muhteşem görünen bir kahvaltıyla geri döndü: kızarmış yumurta, gözleme ve yoğurt. Görünüşe göre, tüm bunların temin edildiği bir arkadaşın evine yakındık. Gün boyunca bazı çocuklar yanımıza gelse de fark edilmedik ve akşam

karanlığına kadar sessizce olduğumuz yerde kaldık. Sonra bir kez daha yola koyulduk, ancak çok kısa bir mesafede, muhtemelen kahvaltımızın geldiği evin yakınındaki bazı ağaçların altında durduk. Burada, ağaçların arasından omzuna asılı dolu bir tüfekte yanımıza gelen Aziz adında on beş yaşlarında bir çocuk tarafından karşılandık. Arkadaşlarımız tüfeklerini her zaman fişek yatağında mermi varken ama sürgüsü çekilmemiş olarak taşırlardı. Bu uygulamadan dolayı sürekli bir kaza olmasını bekliyorduk, ama neyse ki hiçbir şey olmadı.

Dört kurtarıcımızın tüfeklerinden ikisi Gelibolu yarımadasında ele geçirilen kısa Lee-Enfield'lardı ve İstanbul'daki pazarda 10 sterlin ya da dokuz sterline satılıyorlardı: ancak şimdi fiyatın 20 sterline yükseldiğini söylediler. Musa'da Alman yapımı bir Türk mavzeri, Keor'da ise bir Rus tüfeği vardı. Aziz bizi eski bir Yunan silahıyla karşıladı, ama çok sevindiği için ona muhafızlarımıza ait tüfeklerden biri verildi. Çok zeki bir çocuktuk ve bizim kurtarılmamızdan ve muhafızların bozguna uğratılmasından dolayı son derece heyecanlı ve sevinçliydi. Her durumda, silahı hafifletmek için namlu parçası çıkarılmıştı, görünüşe göre dağlarda jandarmalarla savaşırken süngü taşımaya değmezdi. Tüfeklerine ek olarak bazı arkadaşlarımız Kafkas hançerleri taşıyordu. Bunlar düz, çok ince keskin uçlu ve yaklaşık on beş inç uzunluğunda çift ağızlı bıçaklardı. Gerktiğinde çalı çırpı kesmek, ormanda barınak yapmak, koyun öldürmek ya da et doğramak için kullanılıyorlardı. Ne zaman mola versek, Keor cephaneliklerine büyük bir özen gösterir, her bir merminin temiz olmasına ve deri halkasında çok gevşek olmamasına dikkat ederdi.

Ağaçların altında birkaç dakika geçirdikten sonra bir kadın bize tutumlu bir akşam yemeği getirdi, ardından ertesi gün için bir saklanma yeri bulmak üzere Aziz'in eşliğinde yola çıktık. Kısa bir mesafe bizi Keor, Aziz ve ev sahibi arasında epeyce sohbetin geçtiği küçük bir Türk evine getirdi. Sonunda bir mısır tarlasına götürüldük ve ortadaki bir ağacın altında

kamp kurduk. Mısır tarlası yedi ya da sekiz metre yüksekliğindeydi, bu yüzden iyi gizlenmiştik. Ev sahibimiz bize birkaç eski şilte ve yorgandan oluşan yatak takımları getirdi. Sonraki günlerde bu tür yatak takımlarının zevkleri konusunda oldukça kapsamlı bir deneyim yaşadık ve sonunda hiç yatak takımı olmadan daha mutlu olabileceğimiz sonucuna vardık. Ancak, mevcut durumda o kadar da kötü değildi ve nispeten rahatsız edilmeden bir gece geçirdik. Sabah ev sahibimiz tarafından getirilen yemek çoğunlukla sebze yahnisi ve kaba ekmekten oluşuyordu. Gün olaysız geçti.

Bu tarlada bir gece daha geçirdik ve ertesi akşam bir kez daha yola koyulduk. Keor bunun sadece yarım saatimizi alacağını söyledi ve ben de dizim henüz iyileşmediği için çok uzak olmayacağına inandım. Nasıl bir üç kafadar olduğumuzu düşünmek bizi eğlendiriyordu. Tip, Kastamonu'dan ayrıldığımızdan beri ara sıra hastalanıyordu. K. o gün çok hastaydı ve gözleri iyi görmediği için çok acı çekiyordu; ben de topallıyordum. Yola çıktıktan birkaç dakika sonra arkadaşlardan Kasım adında çok iyi bir adamla karşılaştık ve yola devam etmeden önce bir mısır yığınının gölgesinde onunla birkaç dakika sohbet ettik.

Güzel bir ay ışığı gecesi idi ve şimdi altımızda ve denizle aramızda kalan Alman telsiz istasyonunu tekrar geçtik. Bir saat fazla bir süre içinde belirlenen yere yaklaştık ve uzun bir bekleyişten sonra, yakınında ev bulunmayan sık bir çalılığın ortasında olduğu için çok güvenli görünen bir noktaya götürüldük. Burada başka bir genç ortaya çıktı ve görünüşe göre yeni ev sahibimizin oğluydu. Sonraki üç gün boyunca burada kaldık, bu çocuk bize günde iki kez yemek getiriyor ve Keor'a tüm yerel haberleri anlatıyordu. Artık Sweet'in yakalandığını ya da teslim olmak zorunda kaldığını ve Kastamonu'ya geri götürüldüğünü duymuştuk. Daha sonra Bihgar Bey ve diğerleri bize tekrar katıldıklarında, Sweet'in en az 60 jandarmadan oluşan bir eskortla geri döndüğünü söylediler. Böyle bir sayının gerekli olduğu fikri onları son derece memnun etmişti

ve belli ki bunu sebep oldukları kargaşa için büyük bir iltifat olarak görüyorlardı, ancak Sweet için gerçekten üzgündüler ve mümkün olsaydı onu kurtarmak için çaba sarf ederlerdi.

Biraz tereyağı ve biraz meyve alabilmemiz menümüzü daha cazip hale getirmişti. Bütün gün hareketsiz kalmak zorunda olduğumuzdan, bir sonraki öğünün içeriği hakkında spekülasyon yapmak dışında yapacak çok az şey vardı ve günde sadece iki öğün yemek yediğimiz için bu olaylar arasında önemli bir aralık vardı. K. günlüğünü oluşturmak ve tarihleri kontrol etmek için biraz zaman harcadı. Arkadaşlarımız onun ne hakkında yazdığını bir türlü anlayamıyorlardı ve “Burada ağaçlar ve dağlar var ama bir adam yazacak ne bulabilir ki?” diyorlardı. Gerçekten de K.’yı hiçbir zaman tam olarak anlayamadılar. Tip en popüler olanıydı; bir kere havacı olması onların hayal gücünü harekete geçirmişti, ayrıca her koşulda iyi huylu olması onu çok sevdirmişti. Ona her zaman Kaptan diye hitap ederlerdi, ama K. ve bana sadece soyadlarımızla seslenirlerdi. İlk günlerdeki tütün yokluğu K. ve beni etkilememişti, çünkü sigara içmiyorduk, ama Tip çok az sigara içmek zorunda kalmıştı; ancak şimdi, arkadaşın tükenmez kaynakları varmış gibi görünüyordu ve Tip için sigara sarmaya her zaman hazır dılar- Tip’in asla ustalaşmayı başaramadığı bir sanat. Bir gün Keor, aralarında Aziz’in de bulunduğu bazı arkadaşların bir gece önce Alman telsiz istasyonuna baskın düzenlediğini, tüm Almanları öldürüp çok para aldıklarını söyledi. Bu kesinlikle doğru değildi, ama buna inanmış görünüyordu ve belli ki hikâyeyi bize yemek getiren çocuk anlatmıştı.

BÖLÜM XIV

DEVAM EDEN GECİKMELER

Bu ormandaki üçüncü günümüz olan 2 Eylül öğleden sonra Bihgar Bey ve Musa geldiler ve Boyabat'tan arkadaşların da geldiğini ve denize doğru ilerlememiz gerektiğini söylediler. Yeni gelenlerden biri onlarla bizim inimize gelmişti, bu her zaman şişman çocuk diye andığımız iri yarı bir adamdı: aslında aralarındaki tek saf Türk oydu, diğerleri Çerkes kökenliydi. Hava kararmaya başladığında, kısa bir süre sonra diğer bazı arkadaşları da yanımıza alarak yola koyulduk ve bizi kıyıya doğru götürecek, aynı zamanda da Sinop'a yaklaştıracak bir hat izlemeye başladık. Birkaç saat sonra, yoldan pek emin olmadıkları anlaşıldı ve sonuç olarak sabahın erken saatlerinde oldukları yerde durmaya ve ertesi akşam belirlenen yere ulaşmaya karar verdiler. Şafak vakti bir köylü bizim bulunduğumuz patikanın yakınında nöbet tutan bir nöbetçiye rastladı. Çok korkmuştu ve gördüğü hiçbir şeyi anlatmayacağına dair yemin ettikten sonra gitmesine izin verildi.

Sabah gün ağarırken yağmur başladı ve biz de daha büyük ağaçların altına geçtik; Keor çok geçmeden dişbudak fidanlarını hançerle keserek ve yelkenimizi örtü olarak kullanarak bir sığınak hazırladı. Çok etkili bir koruma değildi ama hiç yoktan iyiydi ve neyse ki bu sefer yağmur uzun sürmedi. Ertesi akşam, yeni bir yoldaşın rehberliğinde biraz daha ilerledik ve sonunda bazı istenmeyen misafirler yeni ev sahibimizden ayrılana kadar bir mısır tarlasında durduk. Bu, kirli olduğu kadar fakir de olan yaşlı bir Rum'du ama belli ki tekne hazır olana kadar bizi saklamayı kabul etmişti ve ona çok minnettar kaldık. Sonunda Türk ziyaretçiler yaşlı adamın yanından ayrıldılar ve o da bizi

karşılamaya geldi. Yaptığı ilk şey arkadaşlardan biriyle gidip bizim için bir koyun temin etmek oldu. Yaklaşık on gündür et yememiştik ve şimdi temin edilen bu güzel hayvana büyük bir ilgiyle baktık. Yaşlı adam daha sonra bize yatak getirdi ve bunu asla unutmamız mümkün değil. Neredeyse bir hafta boyunca onun gözetiminde kaldık ve her geçen gün bu döşeklerin bize olan ilgisi artıyor gibiydi. Gün ışıırken, yaşlı adam komşu çalılıkta bizim için bir yer açtı ve oraya taşındık. Bihgar hariç diğerleri yolculuk için yiyecek hazırlayacaklarını söyleyerek ayrıldılar. Bihgar'la baş başa kalınca zaman biraz ağırlaştı. Bizimle bir baba gibi ilgilendi ve ona böyle hitap etmemizden çok memnun oldu. Tip ile piket oynadı ve biraz İngilizce öğrenmek için elinden geleni yaptı. Yaşlı Yunanlı bizim için Sinop'a bir ulak gönderdi ve böylece zaman geçirmemize yardımcı olan birkaç küçük not defteri ve birkaç iskambil kâğıdı elde ettik.

İlk açıklığımızda birkaç gün geçirdikten sonra, daha güvenli olduğunu düşündüğümüz, kısa bir mesafe uzaklıktaki başka bir açıklığa taşındık. Etrafta çok sayıda ev vardı ve insanlar yattığımız yerin 50 metre yakınından geçen bir patikadan geçiyordu, bu yüzden çok sessiz kalmamız gerekiyordu. Burada üç ya da dört gün geçirdikten sonra biraz sabırsızlanmaya başladık, Bihgar Bey biraz belirsiz davranıyordu; ama sonunda bir gece, karanlıkta diğerlerinden bazılarıyla buluşmaya gittikten sonra geri geldi ve gece yarısı bizi uyandırdı ve yola çıktığımız için acele etmemizi söyledi. Hemen sahile inebileceğimizi ve tekneyi hazır bulabileceğimizi umuyorduk ama öyle olmadı. Mısır tarlasındaki ağacın altında ikinci kez buluştuktan ve yaşlı Yunanlıya veda ettikten sonra, kaçınılmaz köpeğin kısa sürede uyandırıldığı bir sokaktan aşağıya doğru yola çıktık ve birkaç evin önünden geçtik. Ancak kimse dışarı çıkmadı ve ana yola yakın bir tarlaya vardık; burada bir saat kadar bekledikten sonra ilk günden beri görmediğimiz Kâmil ile karşılaştık. Bu noktada diğerleri de bizi karşıladı ve yanlarında yolculuk boyunca erzakımız olacak ekmek ve biraz peynir yüklü bir midilli vardı. Grup şimdi on iki arkadaş ve midilliyle birlikte bir çocuktan

oluşuyordu, ikincisi bizimle ülkeden ayrılmaya niyetli değildi.

Bighar Bey

Bir gün önce jandarmalarla uzun bir kavga ettiklerini ve her iki taraftan da birer kişinin öldüğünü öğrendik. Anlaşılan

jandarmalar onları, şimdi getirdikleri yiyecekleri hazırladıkları bir köyde toplamışlardı. Söylediklerine göre 80 jandarma varmış, oysa onların sadece sekiz jandarması varmış! Her neyse, birkaç gece önceki rehberimiz, esmer, güçlü görünümlü bir adam öldürülmüştü, ama sonunda jandarmalardan kaçmayı ya da onları kovmayı başarmışlardı. Hikâye, doğal olarak, anlatılırken hiçbir şey kaybetmedi ve neye inanacağımızı asla tam olarak bilemedik. İlk başta, anlattıklarından sanki kasıtlı olarak bir kavgaya davetiye çıkarmışlar gibi görünüyordu ve neredeyse kuşatılmış olduklarını öğrenmemiz biraz zaman aldı. Ayrıca Kastamonu'dan Sinop'a yüzlerce jandarma gönderildiği haberini de getirdiler, ancak Kastamonu'da hiçbir zaman çok fazla jandarma olmadığı için buna da biraz şüpheyle yaklaştık. Ana yolu geçtikten sonra denize yakın olduğumuzu gördük ve biraz ileride gecenin geri kalanını geçireceğimiz bir koruluğa girdik. Şafak vakti daha da içeri girdik ve nöbetçiler yerleştirildi. Bu arada midillici çocuk kayıkçıyla görüşmek üzere atına atlayıp Sinop'a gitmişti ve o gece kayığın bizi almaya geleceğini duymayı umarak öğleden sonraya kadar bekledik. Çocuk, teknenin ve sahibinin Sinop'ta olmadığı, sahili dolaşıp batıdaki bir sonraki limana gittiği haberiyle döndüğünde umutlarımız yine suya düştü.

Arkadaş olduğumuz yerde kalmanın çok riskli olduğuna karar verdi ve bu nedenle gece karanlığında tekrar hareket ettik. Sinop'a doğru ana yolu biraz takip ettikten sonra, yavaşça tırmanarak ve denizden uzaklaşarak ana yoldan ayrıldık. Birkaç saat sonra, kaçınılmaz arkadaşın evi olan hedefimize yaklaşmış olmamıza rağmen, yolu yine kaçırdıklarını fark ettiler. Bazı tarlalar ve çitlerden geçerek bir yol bulduk, ancak kısa süre sonra arabaların geldiği duyulduğu için buradan ayrılmak zorunda kaldık. Neyse ki Türk arabaları sürekli gıcırdayarak varlıklarını çok uzaklardan belli ederler, böylece onlar geçene kadar hepimiz güvenli bir şekilde siper almış olurduk. Bihgar, yerimizi en iyi bilen arkadaşlardan biriyle anlaşılamayınca bir takım yanlış anlamalar ortaya çıktı ve karanlıkta neredeyse iki

ya da daha fazla gruba ayrılacaktık.

Ancak sonunda hepimiz tekrar bir araya geldik ve yeni ev sahibimizin evine ya da daha doğrusu evini çevreleyen tarlaya ulaştık. Bizi karşılamaya geldi ve yakınlardaki bir ormana kadar eşlik etti. Burada şafağa kadar uyuduktan sonra ağaçların arasına doğru ilerledik. Bu yaşlı adamın şimdiye kadar karşılaştıklarımızın çoğundan daha nüfuzlu bir “yoldaş” olduğu belliydi. Evi ortalamadan oldukça büyüktü ve kendisine büyük saygı gösteriliyordu. Daha mütevazı bir başka destekçi de ortaya çıktı ve ikisi arasında bize yiyecek sağlandı. Günün ilerleyen saatlerinde yaşlı adam Sinop’a doğru yola çıktı ve tekneyi ayarlama konusunda başarılı olacağına dair umutlarımız yeniden yeşerdi. Saat altı civarında döndüğünde bizi bir kez daha hayal kırıklığı bekliyordu. Önde gelen üç ya da dört kişi onunla ayrı ayrı görüştü ve ancak daha sonra bize Türklerin ülkeyi terk etmemizi engellemeye o kadar kararlı oldukları söylendi ki, tüm tekneleri çektirmişler, direkleri ve yelkenleri çıkarıp korumaya almışlar ve Sinop’tan, yeniden ele geçirildiğimiz yer olan Kusafet’in doğusuna doğru hiçbir teknenin denize açılmasına izin verilmemişti. Arkadaş bu durumda başka bir yer denememiz gerektiğini söyledi ve Sinop’ta uygulanan kısıtlamaların muhtemelen yürürlükte olmayacağı ve başka bir tekne bulmayı umdukları yaklaşık 30 mil batıdaki küçük bir kasaba olan Iyenjak’a doğru yürümeyi önerdiler. Eğer bu başarısız olursa doğruya, Samsun’a doğru gideceklerini söylediler; bu da engebeli dağlık arazide 100 millik bir mesafe demekti.

Denize açılıp açılmayacaklarını merak etmeye başlamıştık. 27 Ağustos’ta bizi kurtardıklarında, üç ya da dört gün içinde her şeyin hazır olacağını söylediler. Şimdi Eylül ayıydı ve erken yola çıkmamız her zamankinden daha zor görünüyordu. Buna ek olarak botlarımız neredeyse yıpranmıştı ve fiziksel olarak da pek iyi durumda değildik. Biz olmadan yola çıkma şansları çok daha yüksek gibi görünüyordu, bu yüzden kendi başımıza gitmeyi ve onları serbest bırakmayı teklif etmeye karar verdik.

Yakalanmaları halinde bunun onlar için idamlık bir mesele olduğunu, oysa bizim için sadece birkaç ay hapis anlamına geldiğini açıkladık. Bunu çok iyi anladılar ama onları bırakmamıza bir an bile tahammül edemediler ve ne pahasına olursa olsun bir tekne bulacaklarını söylediler.

Yola çıkacağımızı düşündükleri sırada grubun tüm servetini çeşitli yerlere gizlemiş olan Kâmil, şimdi hazinesini boşaltmaya ve yeniden bölüştürmeye başladı. Musa grubun açık ara en zengini ve tam bir taşra beyefendisi gibi görünüyordu. Bize binlerce pound değerindeki evini, sığırlarını ve arazisini kaybedeceğini söyledi. Bunların hepsine Türk yetkililer tarafından el konulacaktı ama bir sonraki hükümet değişikliğinde ülkesine dönüp hepsini ve biraz daha fazlasını geri almayı umuyordu. Diğerlerinden bazıları da daha az ölçüde benzer bir durumdaydı. Paralarının çoğunu Rus banknotlarına çevirmeyi başarmışlardı ve bu banknotlar bir şekilde Sinop ve Gerze'ye girmişti ve bu işlemler hazırlıklarını epeyce geciktirmişti.

Biraz et içeren ve bu nedenle kendi içinde kayda değer bir akşam yemeğinden sonra tekrar yürüyüşe geçtik, ancak grubumuzdan ateşi olan birini geride bıraktığımızı fark ettik. Başlangıçta bir yol boyunca iyi bir ilerleme kaydettik, ancak daha sonra vadinin aşağısındaki bir nehri takip etmek için yoldan ayrıldık. Yolu bulmak her zaman kolay olmuyordu. Midillilerin geçebilmesi için birçok çitin kısmen yıkılması gerekti ve hasarı onarmak ya da izlerimizi gizlemek için hiçbir çaba gösterilmedi. Çok sayıda ekili araziye geçtikten sonra nehir yatağına ulaştık ve çok iyi bildiğimiz yürüyüş tarzına başladık, sürekli bir taraftan diğerine geçerek, kayaların ve taşların üzerinden tökezleyerek ilerledik. Sabah saat üç sularında vadinin ıssız bir yerinde, kenarları oldukça daralmış bir çalılığa ulaştık. Bizi çok rahatlatacak şekilde, ertesi geceye kadar burada durmaya karar verdiler. Geceleyin arazi yürüyüşü hiçbir zaman kolay bir ilerleme şekli değildir, ancak taşlı bir nehir yatağını yol olarak kullanmaya kalkışıldığında bu uzun süreli bir işken-

ceye dönüşür.

Ertesi gün herhangi bir olay yaşanmadı ve hava kararmadan hemen önce bir kez daha yola koyulduk. Şafak sökerken bir başka arkadaşın evinin yakınlarına ulaştık ve çiyden sırlıklam olmuş sık çalılıarın arasına saklandık. Tam yerimize yerleşmiştik ki, Bihgar nedense üçümüzün başka bir yerde daha güvende olacağına karar verdi ve bizi yolun karşı tarafındaki çalılıkta aynı derecede ıslak bir yere götürdü. Her zaman diğerlerinden çok daha fazla endişelenmeye ve telaşlanmaya meyilliydi ve günün ilerleyen saatlerinde, aceleci bir anımda, sabah nasıl davrandığını göstermek için küçük bir pandomim yaparak onunla tartıştım. Etkisi şaşırtıcı ve beklediğimden çok daha fazlaydı. Elimi hararetle öpmeye başladı, bizim hizmetkârımız olduğunu ve yaptığı her şeyin bizim yararımıza olduğunu ilan etti. Farkında olmadan serbest bıraktığım protesto ve sevgi selini durdurmak için acele ettim, ama tekrar sakinleşmesi biraz zaman aldı.

O akşam, gün boyunca yerel arkadaş tarafından beslendikten sonra yolumuza devam ettik. Artık şişko çocuk olarak adlandırdığımız adamın komutası altındaydık, Bihgar diğerleriyle birlikte bir tekneyle ilgili olarak başka bir arkadaşıyla görüşmeye gitmişti. Bu adam hiç endişelenmezdi ve ekinlerin başında nöbet tutan adamlara sanki eve geç dönen bir köylü gibi bağıırdı. Bu bölgede geceleri tüm kırsal alanda yakılan ateşler, yabani domuzları mısır ve diğer ürünlerden korkutmak için kullanılırdı. Neredeyse her tarlada bir adam için küçük bir tünek bulunur, bu adam yanında ateş yakar ve davetsiz misafirleri korkutmak için çeşitli sesler çıkarırdı. Çoğunun bir çeşit eski silahı vardı ve sık sık bir el silah sesi duyulurdu. Domuz konusu sürekli bir şakaya dönüşürdü; Müslüman olan arkadaşlar domuzun yenmesinin iyi olmadığını söylerlerdi, oysa biz her zaman bize bir tane getirirlerse ne kadar iyi olduğunu göstermeyi teklif ederdik. Hiç bitmeyen bir başka neşe kaynağı da Tip'in Fransa'da uçarken esir alınacağı ve tekrar

Kastamonu'ya gönderileceği kehanetiydi.

Gece yarısına doğru büyük bir ormana ulaştık ve yeni bir destekçinin rehberliğinde yüce ağaçların altında korunaklı bir yer bulduk. Sahile ulaştığımızdan beri ülkenin karakteri epey değişmişti. Burada yağışın Kastamonu'dakinden çok daha fazla olduğu ve iklimin daha ılıman olduğu, bunun sonucunda da her türden ağacın bol miktarda bulunduğu ve bitki örtüsünün çok daha kalın olduğu belliydi. Burası arkadaşlarımız tarafından ateş yakmak için yeterince güvenli bulunan ilk yerd ve kısa sürede güzel bir ateş yaktılar. Sıcaklığın içine uzandık ve çabucak uykuya daldık. Ancak bu rahatlığımız kısa sürdü çünkü şiddetli bir yağmur başladı. Sweet'e ait olan küçük bir yağlı ipek çarşaf beni bir süre kuru tuttu ama çok geçmeden ateş neredeyse sönmüş ve daha uzakta başka bir ateş yakılmış olduğu için hareket etmemiz gerekti. Tip, bir su birikintisinin içinde yatarken ve sıırıslıklamken uyuyabilmek gibi harika bir güce sahipti. Arkadaşlar her koşulda ateş yakma konusunda uzmanlılar ve ateşin içini yağmurdan korumak için kütükleri ustalıkla düzenlediler.

Öğleden sonra iki sağlam delikanlının rehberliğinde yolumuza devam ettik; bu delikanlılardan biri balta yardımıyla çalıların arasından bize bir yol açtı ve midillinin kahramanca mücadele ettiği dik tepeye doğru bir patika oluşturdu. Daha yüksek bir yere ulaştığımızda bir patika bulduk ve bunu biraz daha takip ederek yakınında kamp kurduğumuz bir su yalağına ulaştık, hemen bir ateş daha yaktık. Bir gece önceki rehberimizin izinli bir Türk askeri olduğu ortaya çıktı ama kim olduğumuzu öğrenince pek şaşırmadı. Diğer gençler de ordudaydı ve anlayabildiğimiz kadarıyla İstanbul'daki erzak sıkıntısı nedeniyle evlerine gönderilmişlerdi. Bize karşı hiçbir kötü niyet beslemiyorlardı ve belli ki Gelibolu harekâtının onların daha iyi askerler olduğunu gösterdiğini düşünüyorlardı. Bağdat'ı aldığımız hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve diğer tüm savaş haberlerinden de oldukça habersizdiler. Ertesi gün aralıklarla

güzeldi, genellikle yeniden başlamadan önce giysilerimizi kurutmamıza izin verecek kadar uzun sürüyordu. Beslenmemiz, uzun çubuklar üzerinde küçük parçalar halinde kızartarak pişirdiğimiz patates ve etle birlikte hazmı zor ve yarı pişmiş kaba Türk ekmeğiyle sınırlıydı; ama artık ekmek bitmişti ve iki gün boyunca neredeyse tamamen patatesle beslendik. Eski askerler bize birkaç küçük armut da getirmişlerdi. Yıkanmak için yalağımız vardı ama yağmur devam ederken ve her sağanaktan sonra bir süre kampımızın yanından küçük bir dere aktı.

İlgi çekici bir sonraki olay, yanında bir koyun getiren bir ziyaretçinin geliyordu. Bize bu adamın jandarmada çalıştığını, ancak şimdi Rusya'ya gitmek üzere yola çıktığını ve on gün içinde yelken açmayı planladığını söylediler. Birdenbire bize katılabilmek için partimizin yola çıkışını ertelemesini istedi, ancak bu kabul edilmedi. İyi niyetini göstermek için hediye olarak bir koyun getirmişti ve hiç vakit kaybetmeden onu koyun etine çevirdi. Uzun bir sırık kesildi ve ateşin yanında yere çakılan iki Y parçasına yatay olarak desteklendi. Koyunun gövdesi bilimsel olarak dengelenip sırığa bağlandı ve sırık yavaşça desteklerin içinde döndürülerek kavurma işlemi başladı. Damlayanları tutmak için mataralarımızdan ve elimize geçen her şeyden yararlandık: tereyağı kıttı ve yerine geçebilecek her şey büyük talep görüyordu. Bu konudaki deneyimimiz, hazmedilemeyen kaba ekmeğin, yanında tereyağı bulunabildiğinde çok daha az zararlı hale geldiği idi.

BÖLÜM XV

KARADENİZ'DE ÜÇ GÜN

Bu ormanda geçirdiğimiz günler boyunca arkadaşlar arasında belli bir miktar gidiş geliş olmuştu, ancak 19 Eylül'de Bihgar Bey geldi ve her şeyin ayarlandığını söyledi. Oldukça yeni olduğu söylenen bir tekne 400 liraya satın alınmıştı. Bu meblağ nakit, altın ve gümüş olarak ödenmişti, bu da görüldüğünden daha ilginç bir gerçektir çünkü o sırada Türkiye'deki pazarlarda herhangi bir tanımda tek bir madeni para bile görülüyordu. Banknotlar 1 kuruşa kadar basılmıştı ve bunun altında posta pulları kullanılıyordu. Yine geminin masraflarına katkıda bulunmayı teklif ettik, ancak bunu kabul etmediler. Neredeyse hepsinde bir miktar altın para vardı, İngiliz hükümdarlarının sayısı Türk lirası parçaları kadar çoktu. Ertesi gün, 20 Eylül'de, jandarma arkadaşımız yine ortaya çıktı ve bir koyun daha getirdi, o da birincisiyle aynı şekilde gecikmeden pişirildi. O akşam saat altıda yola çıkacak, sahile inecek ve ertesi akşam gemiye binecektik. Sonunda her şey kesin olarak ayarlanmış gibi görünüyordu ve moralimiz de buna uygun olarak yükseldi.

Karanlık bir gece yürüyüşünü bazı kötü yollarda takip ettik ve aşğılara indikçe kaçınılmaz nehir yatağına girdik. Bu sadece bir saat sürdü ve sonra bir tepeye tırmandık ve kendimizi denizin hemen üzerindeki küçük bir çalılıkta bulduk.

Sahilde yeniden yakalandığımızdan beri yaklaşık 150 mil yol kat ettiğimizi hesapladık, Kastamonu'dan sahile kadar olan yürüyüşümüz ise yaklaşık 200 mil olmalıydı.

Sabahleyin midillici çocuk tekne sahibiyle görüşmeye gön-

derildi ve dönüşünde bize teknenin hava kararırken geleceği ve saat on birde tekneye bineceğimiz söylendi. Gün olaysız geçti ve son anda bir talihsizliğin planı bozmamasını ummaktan başka yapılacak bir şey yoktu. Bu gibi durumlarda arkadaş saklandığımız yerin etrafına bir ya da daha fazla nöbetçi yerleştirir ve gürültü yapmamaya büyük özen gösterirdi. Hava kararmaya başladığında Bihgar bize uyumamızı ve kayık geldiğinde bizi uyandıracığını söyledi. Kayıktan hiçbir iz yoktu ve belli ki çok endişeliydiler. Şu anda bile bir şeyler ters gitmiş gibi görünüyordu. Midillici çocuk tekrar gönderildi ve saatler sonra geri dönerek teknenin planlandığı gibi gittiğini söyledi.

Bu arada biz de uyumuştuk ve şafak sökene kadar uyanmadık. Bir başka başarısızlığın daha meydana geldiğine dair korkunç bir önsezi bizi ele geçirdi. Ancak hava aydınlanmaya başladığında, bir gece önce tekneyi görmemiş olan nöbetçiler onu çeyrek mil ötedeki bir derenin üzerinde, kumsalda yakılmış bir ateşle birlikte buldular. Görünüşe göre bu bir işaretti ama nedense görülmemişti. Artık tekneye inmek için vakit kaybedilmiyordu. Midillici çocuk dörtnala muhtemelen evine doğru yola çıktı ve yetkililerin şüphelerini uyandırmadığına inanıyoruz. Yolculuk için gerekli ekmeğin bulunduğu çuvallar aşağıya taşınarak tekneye yerleştirildi ve su ihtiyacını karşılamak üzere tekneden bir gazyağı tenekesi ve fıçı alınarak dereye götürüldü. Bu arada diğerleri de sahilden aldıkları kayalarla tekneyi balastlıyorlardı. Tam su tekneye geri getirilirken, arkadaşlarımızın terk edilmiş olduğunu düşündükleri sahildeki yıkık dökük bir evden yaşlı bir nöbetçi çıktı. Silahsızlandırılıp evin yakınına bağlanmadan önce durumu yeni yeni kavramıştı. Mavzer tüfeği ve cephanesi elinden alınmış, karşılığında eski bir Yunan tüfeği bırakılmıştı ama içine koyacak mermisi bile yoktu. Tekneden inen son grup da gemiye atladı ve şükran dolu kalplerle sonunda gerçekten kurtulduğumuzu hissettik. Teknemiz, tek bir büyük yelkeni olan, alışılagelmiş tipte bir kıyı balıkçı teknesiydi. Yaklaşık yirmi dört feet uzunluğunda ve iki ya da üç ton ağırlığındaydı, ancak yeni bir tekne bekler-

ken, şimdi direği ve donanımı güvenilir olmaktan çok uzak görünen çok eski bir tekneyle karşılaştık. Ancak, Türkiye'den ayrılmıştık ve bir teknemiz vardı ve tek istediğimiz de buydu. Navigasyon ve tekneyi kullanma konusunu başlangıçta arkadaşlara bıraktık; içlerinden birkaçı yelkenciliğe alışkın olduklarını ve bu konuda her şeyi bildiklerini söyledi; ancak diğer arkadaşlarımız başarısız olursa Tip'in deneyiminin bize yardımcı olacağına güveniyorduk.

Tekne hareket ettikten sonra dikkatimizi çeken ilk şey, kıyı boyunca yavaşça ilerleyen ve şu anda bize oldukça yakın olan aynı türden başka bir tekneydi. Arkadaşlar arasında yapılan kısa bir tartışmanın sonucu olarak bu tekneye doğru sessizce kürek çektiler, tek bir tüfek bile görünmüyordu ve dört kürekçi dışında herkes fare kadar sessiz bir şekilde oturuyordu. Yeni gelen teknenin yanına vardıklarında hepsi birden ayağa fırladı ve gerçek bir korsan tarzıyla tüfeklerini talihsiz mürettebata doğrulttu. Mürettebatın kendilerine verilen emirleri kabul etmekten başka çareleri kalmamıştı ve birkaç dakikalık şiddetli bağırış çağırıştan sonra kaptanları ve bir kişi daha bizim tekneye transfer edilirken, Musa ve şişko çocuk da diğer teknedeki yerlerini aldılar. Şimdi her iki tekne de birlikte yelken açmıştı. Doğudan iyi bir esinti vardı ve Sivastopol'a gitmeye karar vermişlerdi; ancak kısa süre sonra yön hakkında pek fikirleri olmadığı ortaya çıktı, çünkü K.D. rotası alınmıştı, oysa Sivastopol kıyından ayrıldığımız noktanın batısında yer alıyordu. Bununla birlikte, diğer sapmalar yönle ilgili soruları bir süreliğine arka plana itti. Öncelikle, teknemizin direği neredeyse ikiye ayrılıyordu ve indirilip iki küçük tahta parçası ve birkaç eski çiviyle yamalanması gerekiyordu ki bu kalıcı bir çözüm olacağına dair pek umut vermeyen geçici bir çözümdü. Bu, Bihgar'ın önemli bir rol oynadığı muazzam bir gürültü patırtı olmadan başarılamadı. Kollar sallanıyor ve herkes diğerlerine talimatlar yağdırıyor gibiydi.

Bu işlem sırasında direği asılı tutan halatın ucu direğin te-

pesindeki makaraya dolanmış ve bir şekilde onu geri almak gerekmişti. İkinci teknenin esir alınan kaptanı, direğe tırmanarak ve bir maymun gibi örtülere tutunarak asil bir çaba gösterdi; ancak tekne çok fazla sallanıyordu ve birkaç boşuna denemeden sonra vazgeçmek zorunda kaldı. Bu durum direğin sökülmesini gerektirdi ve özellikle de tekrar dikme zamanı geldiğinde daha da çılgınca bir heyecana neden oldu. Ama sonunda bu iş başarıyla tamamlandı ve her iki tekne de birlikte yelken açtı. Rüzgâr güçlü ve deniz dalgalıydı. Arkadaşlardan birkaçı hemen savaş dışı kaldı ve sonraki üç gün boyunca teknenin dibinde neredeyse hareketsiz kaldı. Muhteşem bir sabahtı ve sahilin çekilişini izlerken, son birkaç haftadır yaşadığımız tüm sıkıntıların karşılığını fazlasıyla almıştık. Sinop burnu sağımızda uzanıyordu ve öğleden sonra geç saatlere kadar dağların görüş alanından çıkmamıştık. Yola çıktıktan kısa bir süre sonra küçük bir tekne rotamızdan geçti, ancak kıyıda herhangi bir takip ya da kargaşa belirtisi yoktu. Yaptıklarımızın Kastamonu'daki dostlarımıza nasıl ulaşacağını merak ediyorduk ve Türklerin onlara “haydutların” elinde mutsuz bir sona ulaştığımızı söyleyeceklerinden emindik.

Şimdi dostlarımızı kuzeydoğu yerine kuzeye daha yakın bir rota izlemeye ikna etmeye çalıştık; ama bunu yapmadılar, çünkü Almanlar tarafından işgal edilen Romen topraklarına ulaşma konusunda korkunç bir endişe içindeydiler. K. haritamızı çıkardı -Kastamonu'da bulabildiğimiz en büyük Karadeniz haritasıydı- ama sadece üç ya da dört inç uzunluğundaydı ve bir “antik atlas “tan geldiği için M.Ö. 500 yılındaki Yunan kolonilerini gösteriyordu, daha modern bir şey yoktu. Sivas-topol'un tam konumundan emin değildik ama dostlarımızın bunu bilmesine izin vermedik. Ne kadar ısrar edilirse edilsin, hiçbir etkisi olmadı ve rota K.D. olarak kaldı.

Karadeniz

Hava kararmaya başladığında ne esir denizcilerimizin ne de Arkadaşın yıldızlara göre dümen tutma konusunda en ufak bir fikirleri olmadığı ortaya çıktı ve sonunda, gece yarısına doğru, Tip yaklaşık olarak doğuya gittiğimizi fark etti. Sorumluluğu üstlenmenin tam zamanı olduğunu düşündük ve bu nedenle nöbetler tutmaya karar verdik; birimiz dümencinin yanında oturacak ve yönü kuzeyin biraz batısında tutacaktık. Teknenin kamarası yoktu ama kış tarafı boydan boya güverteliydi ve bunu kendimize saklamamıza izin verildi. İlk gün boyunca iyi bir esinti vardı, ancak gece çok daha zayıfladı. Şafakla birlikte rüzgâr yeniden kuvvetlendi ve saat dokuzda ikinci tekneden gelen tehlike sinyalleri fark edildiğinde onunla iyi bir hız yapıyorduk. O sırada bizden yaklaşık 300 metre uzaktaydı ve ne olduğunu anlamak mümkün değildi. Gemide bir anda kargaşa hüküm sürdü ve kargaşadan arkadaşımızın batıyor olması gerektiğini düşündük. Bağırış çağırıştan sonra

yelkenimiz indirildi, kürekler çekildi ve gemi yavaşça tehlike içindeki yoldaşımıza yanaştırıldı, ancak dümeninin kırılmış olduğunu gördük. Şimdi her iki tarafta da çok fazla bağırış çağırış vardı. Kürekle dümen tutma fikri hiç akıllarına gelmemiş ve tekneyi terk etmeye karar vermişler. Ele geçirilen ikinci tekne ikisinden çok daha iyi olduğu için, dümenimizi ona takma girişiminde bulunuldu, ancak başarılı olunamadı. Sonuç olarak mürettebatını, yelkenini, serenini ve yükünün bir kısmını bizim tekneye aktardıktan sonra terk edildi. Artık çok sıkışık bir haldeydik, gemide toplam on dokuz kişi vardı. Balastın bir kısmı denize atılmıştı ama ek yükü telafi edecek kadar değildi. O sırada ikinci teknenin Türkiye’de çok pahalı olan kerosin yükü taşıdığını fark etmiş olsaydık, onu kurtarmak için bir girişimde bulunmamız ya da en azından ateşe vermemiz gerekirdi. Bu bilgi daha sonra ortaya çıktı, ancak yine de kıyıya sürüklenmeden ya da başka bir tekne tarafından fark edilmeden batmayacağı şüphelidir.

Kalabalığa rağmen her şey yolunda gitti, ta ki öğlene doğru rüzgâr tamamen kesilip kürek çekmek zorunda kalıncaya kadar. Tekne dört kürekli olarak düzenlenmişti ve yakalanan mürettebat en büyük hizmeti bu sıfatla verdi. Bazı arkadaşlar tarafından aralıklarla rahatlatıldılar. Kürek çekerken hızımızın saatte yaklaşık iki mil olduğunu hesapladık, oysa ilk 24 saat boyunca hızımız bunun en az iki katı olmalıydı. Küçük haritada rotamızı mümkün olduğunca yakın bir şekilde çizdim ve bir gün önce doğru yönde başlamış olsaydık ne kadar ilerlemiş olmamız gerektiğini görmek can sıkıcıydı.

Erzakımız kaba ekmek ve birkaç gündür sakladığımız biraz bal ve tereyağından ibaretti; ama ikisinin de iyi olduğu söylenemeyeceği için pek bir değeri yoktu. Horlick’in sütünden hâlâ biraz kalmıştı ve bu da işimize yaradı.

Üçüncü günün sabahı rüzgârsız bir dinginlikle başladı ve kürek çekmeye aralıksız devam edildi. Gökyüzü tamamen açıldı,

ancak öğle vakti ileride sabit gibi görünen çok küçük bulutlar fark ettik. Bulutların kara anlamına geldiğine güvenerek rotamızda kalmaya devam ettik. O sabah saat 6'da haritadan anlayabildiğimiz kadarıyla, Kırım'ın en yakın noktasından en az yetmiş mil uzaktaydık.

Öğleden sonra tayın ve su meselesi tartışıldı ve ertesi sabah kara görünmezse kalan tüm ekmek ve suyu devralmaya ve kendimiz dağıtmaya karar verdik, çünkü arkadaşın tayınla ilgili en ufak bir fikri yoktu ve canları istediği gibi yiyip içiyorlardı. Daha önce müdahale etmekten hoşlanmıyorduk ama şimdi bu bir zorunluluktu.

Güneş muhteşem bir parıltıyla battı ve tam bu sırada teknenin ön tarafında bir kargaşa oldu ve karanın görüldüğü söylentisi yayıldı. Her şey çok net değildi ama denizcilerin sözüne inandık ve herkes çok heyecanlandı. Bu olaydan hemen önce Keor teknenin dibinde bir ateş yakmış, taş balastın bir kısmıyla bir ocak yapmış ve yakıt olarak da bazı döşeme tahtalarını ve bulabildiği diğer odun parçalarını kullanmıştı. Bunun üzerinde, terk edilmiş tekneden getirilen bir miktar yemek pişirildi; kaynatmak için deniz suyu kullanıldı ve ortaya çok faydalı bir tür lapa çıktı.

BÖLÜM XVI

KIRIM VE EV

Dördüncü gün, 25 Eylül'de şafak söktüğünde arazi çok açıktı ve denize doğru dik bir şekilde inen yüksek bir burun görebiliyorduk. Bir ya da iki saat sonra evleri seçebildik ve ardından bir sahil beldesine yaklaştığımız anlaşıldı. Önceki iki gün boyunca, biz dümenin başına geçtikten sonra, arkadaş sürekli olarak «yolun» iyi olup olmadığını sormuştu ve şimdi deniz üzerindeki en iyi yolu bildiğimizden fazlasıyla memnundular. Gece gündüz güzel bir hava ve açık bir gökyüzü sunan talih yanımızdaydı; aksi takdirde çok farklı bir hedefe ulaşabilirdik. İstikrarlı bir şekilde kürek çekerek ilerlerken, çok geçmeden buranın oldukça geniş ve muhtemelen çok sık ziyaret edilen bir yer olduğu anlaşıldı. Birkaç büyük bina ve bir iskele ya da rıhtıma benzeyen bir şey görülebiliyordu, şimdi dümeni oraya kırdık. Saat bire doğru nihayet bu noktaya ulaştık ve kendimizi hamamların karşısında bulmak üzere karaya çıktık.

Günlerdir iyi bir sıcak banyonun zevklerinden bahsetmiş-tik ve şimdi tam da o yere gelmiştik. Bizi banyo yapmakta olan bir İsviçreli karşıladı. Giyinmek için aceleyle çıktı ama o daha geri dönmeden, başta emekli bir Rus generali ve Amerikalı bir diplomat olmak üzere, bize giysi ödünç veren ve hamama kadar eşlik eden birkaç kişi tarafından karşılandık. Bir kez daha tertemiz olduktan sonra bir pansiyona götürüldük ve pansiyonun sahibi olan misafirperver Rus hanımların misafiri olduk. Bize buranın adının Alupka olduğunu ve Rusya'nın en popüler sahil yerlerinden biri olduğunu söylediler. Bu arada arkadaşla şehre kadar eşlik edilmişti. Sabahleyin palaskalarını giymeye ve tüfeklerini kullanmaya başlamışlardı, ancak onları

bu silahları bırakırlarsa karaya çıktıklarında daha dostane bir şekilde karşılanacaklarına ikna ettik.

180 millik denizi geçmek 78 saatimizi almıştı ama aslında 200 milden fazla yol almış olmalıydık. Üçüncü sabah konumumuzu haritada işaretlediğimiz noktayla karşılaştırdığımızda, sadece yirmi mil kadar açıkta olduğumuzu gördük ki amatör denizciler olarak bunu oldukça iyi bir iş olarak değerlendirdik.

Pansiyonda bize öğle yemeği verildi ve yeni dostlarımız tarafından şerefimize şarap ikram edildi. Onların nezaketini ve başka koşullar altında geçen iki yılın ardından bir kez daha uygarlığın tüm olanaklarının arasında olmanın verdiği olağanüstü duyguyu asla unutmayacağız. Öğleden sonra belediye ofisine götürüldük ve orada polis komiserliği ve diğer birçok belediye departmanının görevlerini bir arada yürütüyor gibi görünen çok iş bilir ve zeki bir bayanla görüştük. Arkadaşlarımız bize kimliğimizi tespit etmekte biraz zorluk çektiklerini, çünkü devrimden birkaç ay önce bir aktör olan kasaba komutanının çok şüpheli olduğunu ve bizim gerçekten Alman olduğumuza inanmaya meyilli olduğunu söylediler. Aslında, ortalıkta bazı muhteşem hikayeler dolaşıyordu. Bunlardan birine göre, üç Alman subayının komutasındaki bir tekne dolusu Türk kasabaya saldırmış ve Almanlardan biri yaralanmıştı. Tip bir doktora görünmüştü ve bu da şüphesiz bu fikre renk katmıştı. Ne olursa olsun, komutan nereye gidersek gidelim bizi gölgelemesi için bir nöbetçi görevlendirdi.

Arkadaşın merkez polis binasına yerleştirildiğini, burada kendilerine bol miktarda yiyecek verildiğini ve ziyaretçi kabul ediyor gibi göründüklerini gördük. Onlara biraz meyve aldık ve onları neşelendirmeye çalıştık, çünkü zafer sevinçleriyle karşılanacaklarını hayal etmişlerdi ve daha çok mahkûm gibi muamele gördükleri için biraz üzgündüler. İlk amacımız en yakın İngiliz konsolosuyla temasa geçerek durumlarını ona anlatmak ve meselelerin Rus yetkililere açıklanmasını sağ-

lamaktı; ancak kimse en yakın konsolosun nerede olduğunu bilmiyor gibiydi. Petrograd'daki Büyükelçiliğe gönderilmek üzere evdekilere telgraflar çektirdik. O sırada özel telgrafları ulaştırmaya çalışmak ümitsizdi ve evden gelen postalar için burada Kastamonu'da olduğumuzdan daha da kötü durumda olduklarını gördük. Gerçekten de Türklerle bağlantılı her şeyi karakterize eden pis harabeden sonra, iyi yapılmış yolları ve her şeyin temiz ve güncel olduğu tertemiz bir kasabada olmak garipti.

Karşılaştığımız bazı insanlar bir mayına çarpmadığımız için oldukça sinirlenmiş görünüyorlardı, çünkü bize içinden geçtiğimiz geniş bir mayın tarlası olduğunu söylemişlerdi. Daha sonra bunun tamamen yanlış olduğunu anladık, ancak her halükârda tek nemiz çok fazla tehlike altında olmayacak kadar sığ bir su çekimine sahipti. Diğerleri bize karaya çıktığımız için şanslı olduğumuzu söylediler, çünkü biraz daha doğuya gitseydik, o sırada silahlı muhafızlar altında tutulan ve karadan ya da denizden kimsenin yaklaşmasını engelleme emri verilen bazı büyük düklerin malikanelerine gelmemiz gerekirdi! Bize herkesin tayınla beslendiği ve yiyecek kıtlığı yaşandığı söylen-di. Türkiye ile en çarpıcı zıtlıklardan biri, büyük bir ustalıkla yetiştirildiği belli olan üzüm, armut ve şeftali gibi muhteşem meyvelerin satılıyor olmasıydı.

Komiser hanımla yaptığımız görüşmeden çıkarken, Moskova'daki bir firmanın temsilcileri tarafından görüntülerimizin alınması için durmamız istendi. Rusya'da karşılaştığımız tüm eğitilmiş insanlar bize nezaket gösterdiler ve ülkedeki yolculuğumuzu çok keyifli hale getirdiler. Bizim gibi İngiltere'deki insanlara Rusya'daki herkesin kötü ve değersiz olmadığını anlatmamızın istenmesi çok acınası bir durumdu. Devrim başladığında tüm sınıfların, yeni ve parlak bir çağın başladığını düşünerek devrimi memnuniyetle karşıladığını gördük; ancak çok geçmeden sarkacın diğer yöne doğru çok fazla sallandığı ve kimsenin bundan sonra neler olabileceği konusunda ke-

hanette bulunmaya cesaret edemediği anlaşıldı. Neyse ki o sırada gerçek bir iç çatışma yaşanmıyordu ve ülkeyi sorunsuz bir şekilde geçtik.

Ertesi gün Alupka'dan biraz daha doğudaki bir liman olan Yalta'ya gitmek üzere motorla ayrıldık. Yol büyük düklerin bazı malikânelerinin ve Çar'ın Kırım'daki sarayı Livadia'nın yanından geçiyordu. Yol boyunca manzara muhteşemdi; çam ağaçlarıyla kaplı yamaçlar dik bir şekilde maviye doğru iniyor, beyaz evler ya da saraylar bulunuyordu. Yalta'nın kendisi de görme şansına eriştiğimiz en büyüleyici yerlerden biriydi ve güzellik açısından Riviera tatil beldelerinden herhangi birine rahatlıkla denkti. Buradan gece Alupka'yı geçerek ertesi sabah Sivastopol'a ulaşacaktık, ancak yola çıkmadan önce bizi bir sürpriz bekliyordu. Beklemek için biraz vaktimiz olduğundan, bize eşlik eden subayla birlikte çay içmek için bir otele girdik. Ancak buranın yerel asker ve işçi komitesinin merkezi olduğunu öğrendik ve birkaç dakika sonra tebriklerini kabul etmek üzere toplantı salonlarına gitmemiz istendi. Tek kelime Rusça bilmediğimiz için bu oldukça garip olacaktı; ama neyse ki Fransızca bilen bir okul müdürü bizimle tanıştırdı. Odaya girdiğimizde, orada bulunan asker ve denizcilerin hepsi bizi şiddetle alkışladı. Yaklaşık 30-40 kişi vardı ve Rusya'da mümkün olan her durumda olduğu gibi herkesin elini sıkamak gerekiyordu. Daha sonra okul müdürü Türkiye'deki tutukluluğumuzla ilgili üzücü bir hikâye anlattı ve sonunda nasıl kaçıp Rusya'ya ulaştığımızı anlattı. Zincirlere vurulduğumuzu ve esir olarak olabilecek en kötü kadere katlandığımızı söyler gibiydi. Okul müdürü aracılığıyla iletilen uygun bir teşekkür ifadesinden sonra tekrar el sıkıştık ve çayımıza döndük. Bu bizim devrimci bir komiteyle tek gerçek görüşmemizdi ve söylemek zorundayız ki ne Türklere karşı bir sevgi besliyorlardı ne de ayrı bir barış yaparak müttefiklerini zor durumda bırakmak istiyorlardı.

Nakliye gemileri sadece geceleri hareket ediyor ve olası denizaltı korkusuyla kıyıya yakın duruyordu; böylece yolda

bir denizaltı tarafından yakalanma ihtimalimiz çok düşüktü.

Arkadaş bizimle Sivastopol'a gitti ve oraya vardığımızda, önümüzdeki birkaç gün boyunca bizimle ilgilenecek olan İngiliz Donanma Temsilcisi Komutan Sage, R.N. ile tanıştık. Rusçayı akıcı bir şekilde konuştuğu ve en üst düzey yetkililerle irtibat halinde olduğu için hiçbir sorun yaşamadık. Arkadaşlar Rus Genelkurmay yetkililerine teslim edildi ve onlar da limandaki bir gemide kendilerine iyi bir konaklama yeri sağladılar. Biz üçümüz Komutan Sage ile, daha önce Büyük Dükler tarafından özel yat olarak kullanılmış olan Almaz adlı yardımcı kruvazörde kalıyorduk. Arkadaş bir süredir hepimizin birlikte fotoğrafının çekilmesini istiyordu ve biz de onlarla geçirdiğimiz zamana dair böyle bir hatıraya sahip olmak istiyorduk. Rus personel çok nazik bir şekilde bunu ayarladı ve biri tüfekleri ve palas-kalarıyla ilk kurtarıcılarımızın olduğu, diğeri de diğerlerinin dahil olduğu iki grup fotoğraf çektirdik. Ne yazık ki yaşlı Ermeni Keor hastanede hastaydı ve orada bulunamıyordu. Fotoğraflar çekilmeden önce birkaç gün geçtiği için, arkadaşlarımız yeni giysiler ve şapkalar edinmişlerdi ve bu nedenle alıştığımız pitoresk görünümü sergilemiyorlardı. Tüm hizmetlerinin karşılığına gelince, onlarla birlikte olduğumuz süre boyunca yemeğimiz için harcadıklarından daha fazlasını kabul etmelerini sağlayamadık, ancak Ruslar onlara tekne için verdikleri miktarı tam olarak ödediler, böylece bu hesaptan ceplerinden bir şey çıkmadı. Hatıra olarak, her birimize uzun Kafkas hançerlerinden birer tane verdiler ve karşılığında onlar için kol saatleri ve Bihgar Bey için de uygun şekilde yazılmış bir sigara tabakası aldık. Onları emin ellerde bıraktık ve o zamandan beri sık sık talihlerinin ne olduğunu merak ettik. Hiç kimse bizi kurtarmak için daha cesur davranamazdı ya da onlarla tepelerde ve ormanda geçirdiğimiz haftalar boyunca rahatımız ve refahımız için daha fazla zahmet çekemezdi ve onlara ne kadar borçlu olduğumuzu asla unutmayacağız.

Alupka

Sivastopol'da birkaç gün geçirdikten sonra onlarla vedalaştık ve Almaz kıyısındaki Odessa'ya gittik; burada İngiliz konsolosuyla eve dönüş yolculuğumuz için gerekli ayarlamaları yaptık. Odessa'da İngiliz ve Amerikan kulübü tarafından çok keyifli bir akşam yemeğinde ağırlandık. Rusya'daki tüm akşam yemeklerinde olduğu gibi bu yemekte de konuşmalar oldu; ilk olarak balık yemeğinin ortasında coşkulu bir Amerikalı tarafından Kral'ın sağlığıyla ilgili bir konuşma yapıldı. Bu konuşmalardan büyük Amerikan ulusunun mücadeleye ne kadar yürekten katıldığını ve Rusya'da, özellikle de demiryollarının iyileştirilmesi konusunda ne kadar çaba sarf ettiklerini öğrendik. Türkiye'nin bilinmezliğinden geldiğimiz için bunlar bizim için yeniydi, ancak Türk gazetelerinin satır aralarını okuyarak gerçek savaş cephesindeki genel durum hakkında adil bir fikir edinebilmiştik. Bir başka konuşmacı da Romanya'daki durum ve ordudaki korkunç tıbbi malzeme eksikliği ve hastalıkların korkunç tahribatı hakkında acıklı bir hikâye anlattı. Yarışlara ve operaya yapılan bir ziyaret, Komutan Sage ve yeni arkadaşlarımızla vedalaşmadan ve İngiliz misyonu tarafından çağrıldığımız Rus cephesindeki o zamanki karargâh olan Mogileff'e

gitmeden önce çok keyifli iki gün geçirmemize yardımcı oldu.

Yolumuz üzerinde, büyük ölçüde Polonyalıların yaşadığı muhteşem bir kasaba olan Kieff'ten geçtik. Burada, akıbetlerinin ne olacağını bilmeyen, ancak kısa süre sonra İngiltere'ye döneceklerine inandığım kimsesiz İngiliz topçularla karşılaştık. Mogileff'te bir gün geçirdikten sonra Petrograd'a doğru yola çıktık. Bu saatte bile Rus hatlarında seyahat etmek, vagonların sıcaklığı dışında, bizim gibi geçiş kartına sahip olanlar için çok rahattı. Bazılarında herhangi bir pencereyi açmak mümkün değildi. Sonuç olarak hepimiz ağır soğuk algnlığına yakalandık, oysa geçtiğimiz altı hafta boyunca açık havada uyuyarak ve zaman zaman sıırıslıklam olarak formumuzu korumuştuk.

Petrograd soğuk, ıslak ve kasvetliydi ve Bergen'e pasaport ve bilet alabilmek için zamanımızı çeşitli departmanlar arasında koşuşturarak geçirdik. Sonunda üç gün içinde sıkı bir çalışmayla bunu başardık ve daha sonra bir hafta boyunca bekletilmediğimiz için şanslı olduğumuzu söylediler. İsveç ve Norveç'te seyahat etmek için müftülükten ödünç elbise almak gerekiyordu. Rusya'da giysi bulmak neredeyse imkânsızdı ama neyse ki büyükelçilikteki iki deniz subayı imdadımıza yetişti ve bize gerekli giysileri cömertçe verdi. Kıyafet konusundaki diğer yardımları için büyükelçilikteki kızıl haç deposuna da teşekkür borçluyuz.

Tip ve ben 14 Ekim'de yola çıktık ve İsveç ve Norveç üzerinden ilginç bir yolculuktan sonra on gün sonra Aberdeen'e ulaştık.

K. ise Karadeniz'e geri döndü. Kastamonu'daki diğer subaylardan bazılarının serbest bırakılması için arkadaşın yardımıyla bir girişimde bulunulmasını umuyorduk ve bunu ayarlamak için elimizden geleni yapmıştık. Ne yazık ki bu plan hiçbir zaman gerçekleşmedi: birincisi, arkadaşlarımız herhangi bir girişimde bulunamadan Kastamonu'dan daha içerilere taşındılar ve bizim tarafımızda her şey yoluna girdiğinde Bolşevik

ayaklanması başladı ve tüm planları durma noktasına getirdi. K. iki ay sonra, bir Rus destroyeriyle Türk kıyılarına bir yolculuk yaptıktan sonra İngiltere'ye ulaştı ve diğer subayların kurtarılması planını hayata geçirmek için akla gelebilecek her şekilde çalıştı. Onun ısrarlı ama başarısız çabaları maceralarımızı sona erdirmektedir.

Üç Subay ve Üç Kurtarıcıları

BÖLÜM XVII

TUTSAK ARKADAŞLAR

Bu hikâye, 2/7. Ghurka Tüfekleri'nden Yüzbaşı R. J. Tipton, R.F.C. ve Yüzbaşı R. T. Sweet, D.S.O.'nun ölümlerini kaydetmeden tamamlanmış sayılmaz.

Tipton, evinde birkaç gün geçirdikten sonra tekrar görev için rapor verdi ve Alman hatları üzerinde uçmak ve savaşmak için izin alana kadar rahat etmeyecekti. Bu amaçla reşit olmayı reddetmişti. 9 Mart'ta yere serdiği bir Hun ile girdiği çatışmada ağır yaralandı. Büyük bir cesaret ve beceriyle kendi makinesini geri getirdi ve güvenli bir şekilde yere indi, ancak aldığı yara ölümcül oldu ve üç gün sonra öldü.

Tipton böylece mümkün olan en kısa zamanda savaşmak için geri döndü ve Türkiye'de geride kalan ve bizim kaçıışımızdan dolayı acı çekecek olan diğer subaylara karşı bir görevi olduğunu hissetti. Grubumuzun en genci olmasına rağmen, sahile doğru yaptığımız uzun yolculukta liderimizdi ve o sırada fark ettiğimizden çok daha fazlasını onun şaşmaz iyi huyuna ve inceliğine borçluyduk. Günlerce acı çekmesine rağmen neşeyle yoluna devam etti ve asla pes etmedi.

Çok az insan temas ettiği herkes tarafından daha çok sevilmiştir ve cesur ölümü onu tanıma ayrıcalığına sahip olan herkesin sevgisinde geniş bir boşluk bırakmıştır.

Kut'taki yiğitliğiyle D.S.O. nişanı alan Sweet, sahilden geri getirildikten sonra Ankara'da hapsedilmiş ve yolda birkaç dakikalığına Kastamonu'daki diğer subaylara gösterilmişti. Onlara

birkaç günlük erzak alıp şanslarını denemelerini, kaçmanın oldukça kolay olduğunu ve ilk fırsatta tekrar yola çıkacağını haykırdı. Cevap olarak, Türklerin nefretini kazanacak şekilde onu alkışladılar.

Ankara'daki sivil hapishanede iki korkunç ay geçirdikten sonra, Küçük Asya'nın tam ortasında, tepelerin arasında, denizden 4.000 fit yükseklikte bir yer olan Yozgat'taki subay kampına götürüldü. Burada, Türkiye ile ateşkes ilan edilmeden birkaç hafta öncesine kadar kaldı, o zaman grip salgınına kurban gitti ve zatürreden öldü.

Üç Subay ve Arkadaşlar

Sweet kaçıışımızda her zaman en yorulmak bilmez kişıydi ve üçümüzün de enerjisinin kalmadığı pek çok durumda bizi teşvik etti. Türkçe bilgisi paha biçilmezdi ve Alman kılığına girdiğimiz günlerde başarılı bir şekilde blöf yapmamızı sağladı. Arkadaş geldiğinde onu bizden ayıran sadece en ufak bir kazaydı ve bu kadar küçük bir şeyin böylesine cesur bir subayın ölümüyle sonuçlanmış olmasını hissetmek çok zor.

Kastamonu'da ölen ilk subaylar 103. L.I.'den Teğmen Reynolds ve 104. Rifles'a bağı I.A.R.O.'dan Lock'tu. Reynolds yolculuk boyunca rahatsızdı ve kuşkusuz kuşatmanın zorluklarını atlatamamıştı; varışımızdan sonraki birkaç gün içinde yenik düştü. Bihar'da çivit ekicisi olan Lock da kısa bir süre sonra peritonitten öldü. Her iki subay da Kut'ta iyi iş çıkarmışlardı ve onları tanıyan herkes tarafından çok seviliyorlardı. Yabancı bir ülkede, en büyük sıkıntılarımız sona ermiş gibi göründükten sonra ölmeleri çok daha üzücüydü.

Ölen üçüncü subay, Adana sahilinde devriye gezerken mayına çarpan S.Y. Zaida'nın Komutanı R.N.R. Crabtree'ydi. Kendisi, aynı gemideki diğeri üç subayla birlikte Kastamonu'ya gönderilmiştir. Ankara'da hastaydı, ancak Türkler onu seyahat edebilecek kadar sağlıklı buldular ve Kastamonu'ya giden 140 millik engebeli yolda yaysız bir kır arabasıyla gönderdiler. Böyle bir yolda arabaya binmek sağlıklı bir adam için yeterince kötüdür ama onun durumunda bu onu ölesiye sarsmış olmalı. Her halükârda ölmek üzereyken varmış ve bilinci bir daha yerine gelmemiş.

Kastamonu'dan Çankırı'ya taşındıktan sonra subaylar arasında üzücü bir ölüm daha meydana geldi. Noel günü, 1917'de, 48. Öncü Birlikleri'nden Binbaşı Corbett, özel bir ayrıcalık olarak izin verilen yorucu bir kızak gezintisinden sonra aniden kalp anevrizmasından öldü.

Binbaşı Corbett, grubumuzun kaçmasına yardım eden su-

baylardan biriydi ve küçük de olsa bir başarı şansı olduğunu düşünseydi kendisi de bizimle gelirdi. Kastamonu'daki kampta, alt grup evlerin kurmay subayı olarak çok değerliydi, her zaman enerjik ve neşeliydi ve elini bir işe atardı. Oyun oynamadığı zamanlarda marangozluk başlıca uğraşıydı.

Onsuz yapamayacağımızı hissettiğimiz adamlardan biriydi ve onun kaybı, koşulların son derece zor ve acı verici olduğu Çankırı'daki kampta iyi hayal edilebilir.

EK

Kuşatmanın başlarında Türk siperlerinden bizim hattımıza doğru atılan ve 21 Ocak'ta tahliye edildikten sonra iki eski hat arasında toplanan broşürlerin çevirisinin kopyası.

Sevgili Hintli Kardeşlerim,

Tanrı'nın bu savaşı Hindistan'ı zalim İngilizlerin elinden kurtarmak için yarattığını çok iyi anlıyorsunuz. Tüm Raca ve Navabların cesur Hintli askerlerin yardımıyla şu anda Hindistan'ın her yerinde karışıklık çıkarmalarının ve İngilizleri ülkeden kovmalarının nedeni budur. Sonuç olarak Hindistan'ın Kuzeybatı Sınırındaki Saad, Chakdara, Mohmand ve Kohat bölgelerinde tek bir İngiliz bile görülmemektedir. Cesur Hint askerleri Singapur, Secunderabad ve Meerut kantonlarında çok sayıda subaylarını öldürmüşlerdir. Hintli askerlerin birçoğu çeşitli vesilelerle müttefiklerimiz olan Türklere, Almanlara ve Avusturyalılara katılmışlardır.

Ey kahramanlar! Dostlarımız Türkler, Almanlar ve Avusturyalılar sadece ülkemizin (Hindistan) İngilizlerden kurtulması için uğraşıyorlar ve siz Hintliler olarak onlara karşı savaşarak gecikmeye neden oluyorsunuz. Alçaltılmış konumunuzu görünce, onların utanç verici davranışlarından ve size karşı duydukları nefretten bıkmadığınız için ciddi bir utanç hissediyorsunuz.

Pencap Maharajahı Ranjit Singh ve Sultan Tipu'nun İngiliz hükümeti tarafından ne kadar zalimce muamele gördüklerini hatırlamalısınız ve şimdi sevgili ülkemiz onların zalim pençelerinden kurtulurken, ülkenizin özgürlüğünü geciktirmemeli ve Çanakkale ve Mısır'ın cesur askerlerinin ait olduğu aynı kahraman nesilden geldiğiniz için atalarınızın ruhlarına mutluluğu geri getirmeye çalışmalısınız.

Lord Hamilton'un yaralandığı ve Lord Kitchener'in gece korkakça kaçarak yanına sadece Çanakkale kuşatmasındaki İngiliz askerlerini aldığı ve bunu gören Hintli askerlerin tüm subaylarını öldürerek Türklere katıldığı Çanakkale Boğazı'ndaki son çatışmaları duymuş olmalısınız.

Neredeyse her yerde Hintli askerlerimizin İngilizleri terk ettiğini görüyoruz. Hala onlara yardım etmeye devam etmeniz üzücü değil mi? Bir düşünün, bunlar ve bizler evlerimizi ve ülkemizi terk ettik ve sadece on beş ya da yirmi rupi için savaşıyoruz; 20 ya da 25 yaşındaki bir Asteğmen Hint parasından maaş olarak yüklü bir miktar alırken, eski Risaldar ve Subadar binbaşılarımız onun gibi hiçbir şey almıyor ve bir İngiliz askeri bile onlara selam vermiyor. Uğruna ülkemizin tadını çıkarmalarına izin vermemiz gereken saygı ve zenginlik payı bu kadar mı?

Örneğin, Ctesiphon savaşı sırasında kaç Hintli askerin öldüğünü ve yaralandığını ve ölen ve yaralanan kardeşlerinizin ailelerine bakacak kimsenin olmadığını görün. Sadece bir İngiliz askerin aldığı maaş ile sizin aldığınız maaşı karşılaştırın. Kardeşlerim acele edin, Britanya Krallığı şimdi harabeye dönüyor. Bulgaristan onları birkaç yenilgiye uğrattı, İrlanda ve Transvaal belki de zaten bildiğiniz mülklerinden çıktı.

Daha önce Bulgar sınırında çarpışan Sultan'ın cesur Türk kuvvetleri şimdi Hindistan'ı özgürlüğüne kavuşturmak için akın akın bu tarafa geliyor.

İngilizler tarafından sevgili ülkemizi temelli terk etmeye zorlandık ve Amerika'da yaşamak zorunda kaldık, ancak ülkemizin İngilizlerin elinden kurtulduğu haberini duyunca Almanya üzerinden buraya geldik ve Hintli kardeşlerimizi Sultan'a karşı savaşırken bulduk.

Diğer uluslar bizi İngilizlerden kurtarmaya çalışıyorlar,

ancak görünen o ki biz kölelikten kurtulmak istemiyoruz, bu nedenle dostlarımız Türklere karşı savaşıyoruz.

Kardeşlerim, olan oldu ve şimdi tüm subaylarınızı öldürmeli ve cesur Hintli askerlerimizin Mısır ve Çanakkale’de yaptığı gibi Sultan’ın Ordusuna katılmalısınız. Bu kuvvetin tüm subayları ve Araplar, Sultan’dan, hangi kasttan olursa olsun, Sih, Rajput, Mahratta, Gurkha, Pathan, Şii veya Seyit, Türklere katılmak için gelen herhangi bir Hintli askere, Sultan’ın topraklarına yerleşmek isterlerse, iyi bir maaş ve ekim için toprak verilmesi konusunda emir aldılar. Bu yüzden subaylarınızı öldürme ve Türklere katılarak özgürlüğünüzü geri kazanmalarına yardım etme fırsatını kaçırmamalısınız.

Tarih 28 Aralık 1915.

Hindistan Ulusal Cemiyeti tarafından basılmış ve dağıtılmıştır. Urduca ve Puшту veya Pencapça orijinallerinden çevrilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Irak cephesinde İngiltere tarihinin en utanç verici mağlubiyetlerinden birini yaşadı. 29 Nisan 1916'da Kut'ül Amare'de Osmanlı ordusu tarafından 4 ay 23 gün kuşatma altında tutulan İngiliz ordusu teslim olmak zorunda kaldı.

Bu kuşatmada İngiliz tarafında Hint Orduları'nın teğmenlerinden biri olarak görev yapan yazar Türk askerleri tarafından esir alınarak Kastamonu'ya götürülür. Bu kitapta yazarın buradaki hayatını, kendine yardımcı olanları ve ülkesine kaçışını ilgiyle okuyacaksınız.

